HRVATSKI TJEDNIK

novine za kulturna i društvena pitanja

NAKLADA MATICE HRVATSKE

zagreb, 15. listopada 1971.
godina I.
broj 26.
cijena 2 dinara

Jozo Ivičević

SLUČAJ S PISMIMA

U »Vjesniku« ovih smo dana (7. listopada) pročitali da je Okružno javno tužilaštvo »stavilo točku na aferu« izazvanu sumnjom da su iz osječke Glavne pošte dostavljana, a u Centru državne sigurnosti u Osijeku otvarana pisma naših građana koji su na radu u inozemstvu.

Pozivajući se na izjavu okružnog javnog tužioca, Save Stambolije, »Vjesnik« navodi da je istražni sudac Okružnog suda u Osijeku proveo istragu, ali da »nije ustanovljeno« da bi u ovome slučaju »tko »otvarao pisma građana mimo ovlaštenja iz čl. 49. Zakona o unutrašnjim poslovima«; stoga da je krivična prijava »protiv nepoznatog« odbačena i postupak time okončan.

Javni tužilac, raščlanimo li njegovu izjavu, nije zanijekao da su pisma bila otvarana: izjavio je tek kako nije utvrđeno da bi neovlašteno bila otvarana. Da li je doista tako?

Prisjetimo se što je o ovome slučaju prije toga već bilo objavljeno (VUS, 11. kolovoza):

Dragomir Puač, pismonoša pošte u Osijeku, iskazao je da je pisma odnosio u SUP »svakog radnog dana, osim subote«; dnevno da je od prispjelih pisama odvajao oko 150 pošiljaka, a pri tome da nije imao popis »po kojemu bi odvajao pisma samo za određene osobe« (čl. 49. Osnovnog zakona o unutrašnjim poslovima, na koji se okružni tužilac poziva, predviđa da se tajna pisama smije izuzetno povrijediti – na temelju ovlasti saveznog ili republičkog sekretara za unutrašnje poslove kad su u pitanju interesi sigurnosti – ali samo u pogledu određenih osoba ili organizacija); Dragomir Puač iskazao je, nadalje, da je u dostavnom odjelu pošte u Osijeku zaposlen već sedam godina, te da mu je poznato da je prije njega pisma u SUP odnosio Stanko Jerković, a još ranije neki drugi poštar.

Stanko Jerković potvrdio je te navode izjavivši da je pisma odnosio »otprilike dvije do tri godine«, i u tu svrhu da je dnevno izdvajao »najmanje dvije stotine pisama«.

Marija Martinović, šef odjela kontrole u pošti, iskazala je pak da od SUP-a nije imala »ništa na pismeno«, te da stoga ona nasumce izdvajana pisma nije nigdje evidentirala.

U osječkoj Glavnoj pošti – tako barem proizlazi iz iskaza sudjelovatelja u ovome slučaju – izdvajano je, dakle, a u Službi je državne sigurnosti u Osijeku otvarano oko dvije stotine pisama dnevno; a to će reći: tjedno oko tisuću, mjesečno oko četiri tisuće, godišnje oko pedeset tisuća pisama. I, jer se tako radilo godinama, u pitanju su stotine tisuća pisama! I, da li tek u Osijeku?

Jer valja zabilježiti i izjavu direktora PTT poduzeća u Osijeku, Rade Vukosavljevića, koji je, upitan što misli o istražnom postupku u ovome slučaju, kazao da mu je »to bedasto«; i obrazložio zašto: jer da osječki primjer »nije ništa što ne radi cijela Jugoslavija«.

Ako je tome doista tako u osječkom je slučaju neobično tek stajalište okružnog tužioca: da je praksa otvaranja pisama, kako je zabilježena u Osijeku, u skladu s ustavnim poretkom i njime zaštićena: a u pitanju su, ponovimo, stotine tisuća i, možda, napokon i milijuni pisama!

Teško se stoga složiti da je rješidbom tužilaštva »stavljena točka na aferu«; pitamo se naprotiv:

Nije li nastupio trenutak da se »slučaj s pismima« raspravi u Saboru?

KOMUNALNI PRINCIP I NACIONALNA DRŽAVNOST
str. 3.

Nova federacija i financiranje njenih funkcija
str. 6.

Odgovor Zdravka Tomca i odgovor Zdravku Tomcu
str. 8.

RAZGOVOR S »NEPOSTOJEĆIM«
str. 9.

NEMIRNA DOLINA
str. 10. i 11.

HRVATI U BAČKOJ
str. 12. i 13.

KVATERNIKOVA DILEMA
str. 16.

USTAVNE PROMJENE

U jeku raspravâ o promjenama Ustava u SR Hrvatskoj dopustite mi nekoliko napomena.

Pridružujem se onima koji zahtijevaju da se u amandmane unese odredba o hrvatskom državljanstvu za sve koji žive u Hrvatskoj. Pojam federativnog uređenja države sadrži u sebi pojam dvostrukog državljanstva: pojedinih država i savezne države. Dosad se postojeći zakon o državljanstvu republika u praksi malo primjenjivao. Jedni su bili ravnodušni prema republičkom državljanstvu ili su se bojali isticati ga, a drugima je bilo mrsko sve što nije imalo oznaku »jugoslavensko«, pa tako i republičko državljanstvo.

U točki 3. amandmana V. određeno je da se postupak pred sudom i drugim organima vodi na hrvatskom, odnosno srpskom jeziku. Po tomu što se luči hrvatski od srpskog jezika, valjalo bi zaključiti da će se već jednom na sudu, upravi i drugim ustanovama početi govoriti i pisati doista i dosljedno hrvatskim jezikom, i da će se upotrebljavati hrvatska pravna i stručna terminologija. Kako se u amandmanima navodi da će se postupak voditi i na srpskom jeziku, a to znači da će se već prema prilikama i dalje rabiti srpsko pravno nazivlje: nehat, umišljaj, staralac, savjesni držalac, uvjerenje itd., i hrvatsko: nehaj, zla namjera ili namjera, skrbnik, pošteni posjednik, potvrda ili svjedodžba itd.

U amandmanu XVI. točka 3. piše da je osnovni cilj odgoja, uz ostalo, i »razvijanje osjećaja pripadnosti svojemu narodu«. Ova je formulacija dobra, ali i nepotpuna. Smatram da bi u hrvatskom ustavu, bezuvjetno trebala stajati odredba — koja bi trebala biti općeg karaktera i koja se ne bi smjela odnositi samo na odgojne i školske ustanove — da su svi organi i ustanove, a u prvom redu odgojne i školske, dužne odgajati djecu i mladež, odnosno sve građane U DUHU LJUBAVI I POŠTIVANJA HRVATSKE DOMOVINE I DRŽAVE.

Žalosni događaji u Karinu, izrugivanje i vrijeđanje naše himne i drugih naših nacionalnih simbola poučavaju i opravdavaju nadopune postojećih odredaba u nacrtu amandmana u navedenom pravcu. Želio bih da HT otvori svoje stranice čitateljima na temu rasprave o ustavnim promjenama u Hrvatskoj.

Sa štovanjem
MIRKO SUNIĆ, Velika Gorica

»ZLOUPORABE ZLOUPOTREBA«

U cilju iznošenja istine, a na osnovu Zakona o štampi, želio bih, da objavite ovaj moj demanti na članak »Zlouporabe zloupotreba« objavljen u vašem listu broj 21. od 10. rujna 1971. godine, na strani 8 i 9. U tome članku je spomenuto i moje ime vezano za jednu izjavu objavljenu u »Oslobođenju« od 22. kolovoza 1971. godine. Ta izjava glasi: »Demaskirali su se i otvorili karte. Oni ne biraju sredstva ni način da nas ocrne, da ocrne naš društveni poredak i postignute rezultate. Treba li sada da mi biramo sredstva i da se odnosimo kao »džentlmeni u rukavicama«. Za one koji žele da se igraju sa sudbinom naroda ne treba imati milosti. Njih osuđuje cjelokupan narod i ekstremisti to treba i da osjete«.

Vaša redakcija je uzela tu izjavu i na nju dala svoj komentar koji glasi: »Naravno, oni prema kojima »ne treba imati milosti« studiraju na fakultetima na kojima se »uči«, pored ostalog, i kako razoriti bratstvo i jedinstvo, a ti fakulteti su, naravno, u Zagrebu«.

Međutim, na Predsjedništvu Međuopćinske konferencije SSRN-a Mostar, održanom 19. kolovoza 1971. godine, raspravljalo se o »društveno-političkoj situaciji na području Hercegovine«.

Ja sam u svojoj diskusiji govorio o razim pojavama koje su tuđe našem društvenom uređenju i o djelovanju pojedinaca kao takvih u svim nacionalnostima na području Hercegovine i u redovima klera svih konfesija.

Vezano za izjavu objavljenu u »Oslobođenju« rekao sam: »Demokratizacija odnosa u ovim uvjetima pruža tim pojedincima mogućnost da otvorenije djeluju. Možda je to dobro. Na taj način oni se demaskiraju i otvaraju karte. Oni ne biraju sredstva ni način da nas ocrne, da ocrne naš društveni poredak i postignute rezultate. Treba li sada da mi biramo sredstva i da se odnosimo kao »džentlmeni u rukavicama«? Za one koji žele da se igraju sa sudbinom naroda ne treba imati milosti. Njih osuđuje cjelokupan narod i ekstremisti to treba i da osjete«.

U tom dijelu diskusije ni jednom riječju nisam spomenuo riječ »student«, pa prema tome ova moja izjava ni u kom smislu nije vezana za studente, bilo sa kojeg sveučilišnog centra. Vi znate dobro da dopisnici svih listova u najviše slučajeva ne objavljuju cijelu diskusiju, već se to iznese kroz neku karakterističnu izjavu.

Pošto je moja izjava objavljena u »Oslobođenju«, bez ostalog dijela moje diskusije, neodređena, zato se i mogla tumačiti na razne načine.

Komentar Vašeg lista na moju izjavu, koga je većina čitalaca shvatila kao sastavni dio moje izjave, mene je uvrijedio, posebno što se ja uvijek borim da se nikakav eksces ne smije generalizirati, a što ste Vi u Vašem listu učinili. Radi potpunijeg razjašnjavanja navest ću posljednji dio moje diskusije na spomenutoj sjednici Predsjedništva Međuopćinske konferencije SSRN-a Mostar: »Što se tiče sastanka sa studentima kod nas, ja nisam bio prisutan, bio sam na odmoru, ali su mi drugovi rekli, da je sastanak kod nas protekao sasvim normalno. Poslije sastanka bili su svi skupa na zakusci i nije bilo nikakvih problema, niti istupa, niti ekscesa i drugo nemam šta o tome reći«.

Mislim, da ovdje nije potreban komentar. Da je ovo točno može se uvjeriti tko god želi uvidom u zapisnik i magnetofonsku vrpcu koji se nalaze u prostorijama Međuopćinske konferencije SSRN-a Mostar.

Molim Vas da ovaj moj demantį u cijelosti objavite.

Rajko Bošnjak, poslanik
Republičkog vijeća
Skupštine SR BiH i
predsjednik Općinske
konferencije SSRN-a
LIŠTICA

Zaista, naš komentar rađen je na temelju pisanja »Oslobođenja«. Drago nam je da Rajko Bošnjak ipak nije sudjelovao u hajci na sveučilištarce i nadamo se da će idući put na vrijeme demantirati nekorektno i iskrivljeno pisanje toga lista.

Uredništvo

NEKOLIKO PRIJEDLOGA

Da bi »Hrvatski tjednik« bio još sadržajniji i zanimljiviji, evo nekoliko prijedloga:

1. U vašem listu dosad smo mogli pročitati i neka zapažanja iz evropskog i svjetskog tiska o Hrvatskoj i Hrvatima. To su mahom bili negativni članci o Hrvatima i Hrvatskoj. Da li ti narodi, gdje su ti članci tiskani, a i drugi zaista imaju tako negativno mišljenje o Hrvatima? Ja u to ne vjerujem. Zato mislim da biste trebali prikazati i onu drugu stranu medalje, vedriju i svjetliju, o gledanjima drugih naroda na Hrvate i Hrvatsku. Ja vjerujem da ta druga strana medalje postoji. Kada »Hrvatski tjednik« već piše za Hrvate, onda bi trebao paziti na te stvari.

2. Ja sam podrijetlom Poljak, pa me je pogodilo kad sam u vašem listu pročitao pisanje onog poljskog katoličkog lista o Hrvatskoj i Hrvatima. Duboko vjerujem da to nije i mišljenje poljskog naroda.

3. Zašto ne načinite intervju s književnikom Milivojem Slavičekom koji je nedavno došao iz Poljske, gdje je čak i na televiziji i na radiju razgovarao o poljsko-hrvatskim odnosima na kulturnom planu? Zašto ste tom događaju posvetili samo člančić, dok su mu Poljaci, kako vidimo, dali veće značenje?

Mnogo srdačnih pozdrava.

IVAN LENIK,
Osijek

»ČIJI JE PAUL YANKOVITCH?«

Čestitam uredništvu »Hrvatskog tjednika« na izvanrednom članku »Čiji je dopisnik Paul Yankovitch«? Naime, smatram da je u ozbiljnoj raščlambi koju je nepristrano izvršilo vaše uredništvo izišlo na vidjelo tko to i kako prikazuje stvarnost u Jugoslaviji u stranom veoma tiražnom tisku. Da se razumijemo: ne želim napadati izvjesnog Yankovitcha, iako se nisam slagao s njegovim pisanjem u pariškom »Le Mondeu« kad sam ga kao student čitao za vrijeme svog boravka na studijama u Strasbourgu. Meni je mnogo važnije istaći jednu neospornu činjenicu koja se nameće svakom našem građaninu kad se nađe u inozemstvu. Dakle, ne slažem se uopće s prikazivanjem stvarnosti u našoj zemlji, gdje se republike i nacionalnosti rijetko spominju kao da je Jugoslavija nadnacionalna kategorija. Francuzi, a i mnogi drugi, ne znaju dovoljno od kojih je nacija sastavljena Jugoslavija, što je djelomično njihova krivnja zbog neodgovarajućeg školskog sustava, po kojem o drugima uče malo, ali smo i mi krivi kad se vani predstavljamo u njihovom tisku kao Jugoslaveni. Naravno, o samoupravljanju govore samo znanstvenici i studenti društvenih znanosti, što i nije čudno kad se po Paulu Yankovitchu samoupravljanje prikazuje kao »komplicirani sustav«. Stvarnost u Hrvatskoj uopće se nije objektivno ocrtavala u stranom tisku iz pera nekih naših dopisnika. Njegove tvrdnje, neznanstvene i prevladane, o »jugoslavenskoj naciji« pokušava progurati u inozemstvu, iako je unitarizam kao slijepo gledanje na naciju kod nas politički propalo. Žalosno je da on ne vidi stvarnu sliku Hrvatske, a zahtjeve o promjeni deviznog sustava smatra neopravdanom rabotom i navodi tobožnje brojke koje neki biznismeni navode kao dokaz svojih tvrdnji. Sjećam se kad je drug Tripalo govorio o nekim problemima u gospodarstvu, a »Le Monde« je pisao kako je Tripalo u čitavoj situaciji od najavljivanja ustavnih promjena ulio ulje na vatru. Znao sam da je to neistina, ali to je pisao njihov beogradski dopisnik. Zbog još nekih dopisa zaključio sam da »Monde« uopće nije objektivan, iako taj epitet uživa. Ne može nam biti svejedno kako će nas vani gledati kad se predstavimo. Navest ću još jedan primjer. Kad sam se upoznavao s jednim Francuzom na fakultetu, predstavio sam se kao Hrvat, a on se čudio da nikad nije čuo za to ime. Nekoliko puta je slijegao ramenima i rekao: »Kako?« »Croate« — odgovorih. Kad sam vidio u čemu je problem, objasnio sam : »Croate de Yugoslavie«, i tada je razumio. Žalosno je da nismo dovoljno radili na potvrđivanju nacionalnosti. U odnosu na mog kolegu Francuza ja nisam mogao drugo odgovoriti nego da sam Hrvat. Što drugo zapravo? Prešućivanje značajnih događaja u našoj politici i društvu, kao Desete sjednica CK SKH, u stranom tisku (ovdje u francuskom) samo zamagljuje sliku stanja kod neobaviještenih čitalaca kad poslije saznaju pravu istinu, koja ipak dođe na vidjelo a sve je to zamijesio jedan dopisnik koji neobjektivno izvješćuje o zbivanjima u Jugoslaviji. Naravno, ni naši službeni organi, predstavništva u inozemstvu, ne bi smjeli prelaziti olako preko napisa o našoj zemlji u stranom tisku koji ne odgovaraju pravom stanju stvari. Ali, na žalost, nikakav demanti nisam primijetio. Usput napomenimo da nacionalna struktura konzularnih i diplomatskih predstavništava uopće ne zadovoljava, i to bi se moralo što brže mijenjati. Mislim čak da je u nekim gradovima ta struktura jednonacionalna sa »službenim« jezikom i spisima koji su uglavnom pisani ekavicom.

Tvrdnja o vezi hrvatskog rukovodstva sa šačicom političke emigracije u Švedskoj i drugdje čista je izmišljotina i gadna kleveta, ali na žalost i takve stvari kolaju po bijelom svijetu. Konačno, samo još jedan neugodan slučaj! Bio sam nazočan na jednom skupu za Francuze i druge studente (iz raznih zemalja Azije i Afrike) na kojem se tvrdilo da su u Jugoslaviji socijalističku revoluciju izvojevali Slovenci, Srbi i Crnogorci (les Slovenes, les Serbes et les Montenegriens)! **Nadamo se da će i Paul Yankovitch preispitati svoje pisanje, što bi morali uraditi i neki drugi.**

Hvala na uvrštenju!
Zdravko Žarković, student, Zadar.

LJUDI, A NE AUTOMATI

Svima nam je poznato da se o pjevačima zabavne glazbe ponajčešće piše u svezi s njihovim privatnim životom i izmišljenim optužbama, kojima su često izvrgnuti. Zbog toga me nije iznenadila zapovijedna tvrdnja Igora Mandića da »pjevače zabavne glazbe treba držati tamo gdje im je mjesto — dakle za mikrofonom i pred orkestrom, a ne za političkom govornicom«. Dakle, pjevače zabavne glazbe žele sabiti u mrtvaj društvenog života, ogoliti njihovo biće, svjesnost, učiniti ih automatima i to unatoč tome što su oni često pokazali širu društvenu zainteresiranost i nesebičnost od mnogih glasnogovornika kakav je Igor Mandić i njemu slični.

Ogranak Matice hrvatske u Metkoviću organizirao je 4. rujna o. g. koncert na kojemu su uz pratnju »Batala« nastupili poznati pjevači zabavne glazbe: Vice Vukov, Đurđica Miličević i Ratko Kožul. Svi oni su čitav svoj honorar darovali za izgradnju spomenika Stjepanu Radiću u Metkoviću. Njihov primjer trebali bi slijediti mnogi javni radnici koji inače na osnovu izmišljenih priča nastoje steći popularnost, a i novac.

RATKO KRSTIČEVIĆ
Metković

JEZIK U STUDENTSKOM CENTRU

Pretplaćujući se na ručak i večeru u restoranu Studentskog centra iznenadio sam se pročitavši na bonovima nadnevke kao što su: **5. oktobar 1971. 16. oktobar 1971.** itd. Čudno je kako u jeku borbe za hrvatski jezik uprava restorana servira za dobar tek studentima nazive mjeseci koji su se i prije u govoru veoma rijetko spominjali. Normalnije je i ljepše čuti »listopad« nego »oktobar« (»listopad« ima sasvim jasno značenje i nije internacionalna riječ). Bilo bi zanimljivo a opravdano je to i očekivati, da uprava iskreno odgovori zbog čega je »oktobar«, a ne »listopad«!

Ipak, nadam se da slijedeći mjesec neće biti novembar, nego studeni.

Zlatko Štamler,
Stud. dom
»Ante Starčević«
Zagreb

»PISMA S OTOKA«

U »Hrvatskom tjedniku« broj 14 od 16. srpnja, u rubrici »Pisma čitatelja«, a pod naslovom »Pisma s otoka«, objavljeno je niz neistina i insinuacija koje vrijeđaju svakog poštenog Murterina, a posebno društveno-političko i privredno rukovodstvo ovog hrvatskog ustaničkog mjesta. Stoga na osnovu Zakona o štampi i drugim sredstvima javnog informiranja molim da objavite slijedeći odgovor:

Rukovodstvo Murtera je u napisu »Pisma s otoka« oklevetano (»uz časne iznimke«, kako se navodi u napisu) kao unitarističko, prikazano je kao protivnik politike koja je trasirana na povijesnoj Desetoj sjednici CK SKH, itd. Sve u svemu, od strane pojedinca (pitanje koliko dobronamjernog!) bezobzirno je bačena ljaga na mjesto koje je dalo ogromne žrtve za oslobođenje zemlje i njen poslijeratni razvoj, a rukovodstvo dovedeno u situaciju da se brani od kleveta i dokazuje kako nije unitarističko.

Najprije, ne možemo opovrći (a nema ni razloga!) da u Murteru, baš kao i na svakoj točki ove zemlje, kod pojedinaca nema osjećaja jugoslavenstva, ali duboko smo uvjereni da to nije nikakav unitarizam, kako nam to sugerira Ivica Matanović, autor spomenutog napisa u HT. Murter je hrvatsko mjesto, a mi Murterani Hrvati. Ako svoju pripadnost hrvatskoj naciji pak ne izražavamo onako bučno i bezobrazno kako to čini Ivica Matanović, onda to nije dovoljan razlog da nam se prišije etiketa unitarizma.

Samo toliko o tom Matanovićevom »unitarizmu« u Murteru. Jer, Matanović je bacio »rukavicu«, duboko smo uvjereni, da nas sa glavnog skrene na sporedni kolosijek, a to mu nećemo priuštiti. Prihvaćanje ponuđenog dijaloga značilo bi, naime, braniti se od optužbe koja ne stoji i koju mi odbacujemo i osuđujemo.

Umjesto obrane mi ćemo preći u ofanzivu pa ćemo reći da Ivica Matanović nema pravo da daje političku kvalifikaciju Murteru i njegovom rukovodstvu. Matanović je doseljenik iz Like koji, dozvoljavamo sebi malo ironije, još ne zna niti hodati po Murteru, ne zna mještane po izgledu, a kamoli po imenu i prezimenu, odnosno političkom uvjerenju. To je čovjek koji u vremenu od pet-šest godina koliko boravi u Murteru nije bio uključen u društveno-politički i gospodarski život mjesta, a stavovi su mu, što vrlo dobro znaju mještani, vrlo bliski nacionalističkim i šovinističkim.

Pa zar da takav pojedinac daje političku ocjenu sadašnjeg murterskog trenutka? Zar da takav čovjek prebrojava mještane, da unosi nemir, da sije razdor u mjestu koje je u svojoj bogatoj povijesti uvijek bilo protiv hegemonije pa ma sa čije strane ona dolazila, u mjestu koje je sa sto trideset četiri svojih najboljih sinova i kćeri platilo svoju slobodu, svoju slobodu u slobodnoj Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, u slobodnoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, u bratskoj zajednici ravnopravnih naroda i narodnosti.

Ne, to ne možemo i nećemo dozvoliti. Ako je potrebno da se prebrojavamo, što nam sugerira Matanović, onda ćemo to mi sami učiniti bez pomoći Matanovića i njemu sličnih. I dosad smo se mi prebrojavali pa ćemo to znati i danas, ali ne na osnovi koju nam nudi Ivica Matanović. Prebrojavat ćemo se: tko hoće, a tko neće da radi na društveno-ekonomskom razvoju mjesta, što smo i dosad činili. U posljednjih 26 slobodnih godina prebrojavali smo se i okupljali na realizaciji, što s ponosom ističemo, elektrifikaciji mjesta, na asfaltiranju cesta, na izgradnji vodovoda i brojnim drugim zadacima. Rezultat takvog i jedino prihvatljivog prebrojavanja je realizacija zadataka i vrlo mali broj onih koji su se oglušili na poziv rukovodstva ili svoje radne i druge obaveze nisu izvršili u cijelosti.

Dužni smo ovom prilikom skrenuti pažnju Uredništvu da pismo »Pisma s otoka«, o kojemu je riječ, nije bilo potpisano Matanovićevim inicijalima ili imenom ili prezimenom. Međutim, odmah autor, i kad mu je skrenuta pažnja na to, onda je to negirao, ali srećom HT je u narednom nam je bilo jasno da je Matanović broju tiskanjem notice o autoru »Pisma s otoka« demantirao njegovo negiranje. Ova napomena, svakako, ipak nešto govori o moralnom liku tog povjerenika Matice hrvatske, o njegovom moralnom liku o kojem nemamo namjere pisati, a o kojem bi se moglo štošta kazati. No, to je već njegov problem, ali problem koji dovoljno jasno ukazuje zašto njegove inicijative za osnivanje ogranka Matice hrvatske u Murteru nisu prihvaćene od dobrog dijela mještana.

Umjesto daljnjeg demantiranja Matanovićevih »činjenica« o murterskom »unitarizmu«, na kraju izražavamo žaljenje što je »Hrvatski tjednik«, vrlo čitani tjednik u Murteru, bez ikakve provjere objavio njegov prilog i na taj način mu pomogao u klevetanju hrvatskog ustaničkog mjesta i njegovog rukovodstva. Ovome mjestu, to moramo reći, nisu potrebne Matanovićeve »usluge«. Mi smo ga primili otvorena srca kao i mnoge druge, ali to ni njemu ni nikome drugome ne daje za pravo da zloupotrebljava naše gostoprimstvo.

Zahvaljujemo na ustupljenom prostoru i drugarski pozdravljamo.

ZA POLITIČKI AKTIV MURTERA
Sekretar OOSK — Murter
Petar Papeša

HRVATSKI TJEDNIK

Novine za kulturna i društvena pitanja

Naklada: Matica hrvatska Zagreb, Matice hrvatske 2, tel. 39-393

Uređuju: Zvonimir Berković, Vlado Gotovac, Jozo Ivičević, Zvonimir Lisinski, Ivo Škrabalo, Hrvoje Šošić

Stalni suradnici: Stjepan Babić, Bruno Bušić, Ivan Cerovac, Dubravko Horvatić, Srećko Lipovčan, Franjo Marinković, Zlatko Markus, Zlatko Posavac, Petar Selem, Tvrtko Šercar, Vladimir Vuković

Glavni urednik: Vlado Gotovac
Odgovorni urednik: Jozo Ivičević
Tajnik uredništva: Marija Funes
Tehnički urednik: Drago Cvrljak
Fotografija: Ranko Karabelj
Lektor: Roman Turčinović
Služba organizacije: Bariša Grgić i Zlatko Sešerin

Uredničko vijeće: Zdravko Ašperger, Zvonimir Bartolić (Čakovec), Nikola Batušić, Vlaho Benković (Dubrovnik), Tihomil Beritić, Stjepan Cuić, Žarko Domljan, Branimir Donat, Šime Đodan, Nedjeljko Fabrio (Rijeka), Vid Fijan (Varaždin), Ljubica Filipović-Ivezić (Pula), Vladimir Filipović, Cvito Fisković (Split), Miljenko Foretić (Dubrovnik), Ivo Frangeš, Ivica Gaži, Drago Ivanišević, Hrvoje Iveković, Dubravko Jelčić, Ljudevit Jonke, Vjekoslav Kaleb, Radoslav Katičić, Igor Kuljerić, Ivan Kušan, Tomislav Ladan, Trpimir Macan, Ante Marin, Ranko Marinković, Daniel Marušić, Dragan Mucić (Osijek), Zdenko Munk, Ivan Mužić (Split), Stijepo Obad (Zadar), Vlatko Pavletić, Danilo Pejović, Strahimir Primorac, Stjepan Radić, Vladimir Ruždek, Željko Sabol, (Bjelovar) Ante Sekulić (Delnice), Aleksandar Stipčević, Ivan Supek, Ante Sviličić (Split), Petar Šegedin, Šefi Šenović, Krešimir Šipuš, Fabijan Šovagović, Miroslav Šutej (Kutina), Dionizije Švagel (Vinkovci), Dragutin Tadijanović, Bruno Tandara (Imotski), Mirko Tomasović (Split), Franjo Tuđman, Jelena Uskoković, Miroslav Vaupotić, Marko Veselica, Vice Vukov, Franjo Zenko, Igor Zidić, Bože V. Žigo.

Rukopisi se ne vraćaju.

Stranke se primaju utorkom i četvrtkom od 12 do 14 sati.
Novine izlaze svakog petka
Tisak: »Vjesnik« novinsko-izdavačko štamparsko poduzeće, Zagreb, Ljubice Gerovac 1
Pretplata: godišnja 104.00 d, polugodišnja 52.00 d. Za inozemstvo dvostruko
Cijene inozemnih pretplata: SR Njemačka godišnja 52 DM, polugodišnja 26 DM, USA godišnja 14$, polugodišnja 7$
Dinarske doznake uplatiti u korist računa Kreditna banka Zagreb 301-8-2185, Zagreb, Matica hrvatska (ZA HRVATSKI TJEDNIK).
Devizne doznake uplatiti u korist računa: Kreditna banka Zagreb 301-620/1001-32000-523, Zagreb, Matica hrvatska (ZA HRVATSKI TJEDNIK)
Cijena oglasa: cijela stranica 8000 d, polovica stranice 5000 d, četvrtina 3000 d, 1 cm² 40 d.
Poštarina plaćena u gotovu

HRVATSKI USTAV (VI.)

KOMUNALNI PRINCIP I NACIONALNA DRŽAVNOST

Ustavna reforma općinskog sustava ne može se odvajati od aktualne ustavne revizije u nas i njezin je nerazdvojni element!

Komunalni sustav nema uspjeha u praksi — gotovo je potpuno formaliziran ili izopačen. I ustavotvorci su ga ostavili za kasnije, iako je svakom jasno da se ne može govoriti ni o kakvoj adaptaciji saveznim amandmanima bez ustavno-pravnog statuiranja općine. Jer onda cijeli Ustav SRH, nakon usvajanja amandmana, počiva na novoj definiciji republike i radne organizacije, a bez njihova društvenog i političkog posrednika — općinskog sustava. Mora se priznati nelogičnost i, prije svega, efektivna nedostatnost takvog Ustava. A da zabacimo takvu »sitnicu« kao što je njegova pravna valjanost. Bila bi to, sigurno, još jedna naša »originalnost«: da je Ustav u svoja dva dijela revidiran, a u trećem nije.

Ako se razmišlja i pod najdobrohotnijom pretpostavkom — da su ustavotvorci, svjesni značenja općinskog sustava, htjeli taj sustav upravo temeljito razmotriti, opet to mnogi razlozi, stvarni i pravni, ne dopuštaju. Prema tomu, **ustavna reforma općinskog sustava ne može se odvajati od aktualne ustavne revizije u nas** i njezin je nerazdvojni supstancijalni element.

Sabiralište problematike suvremene države

Fundamentalni njezin aspekt ima principijelno značenje koje se tiče, moglo bi se reći, općije problematike državnosti suvremenog svijeta. Ova se nadaje iz njegovih temeljnih procesa društveno-ekonomskog kretanja. Centralizam je, zasigurno, jedan takav njihov **mehanički** tijek. Kapitalistički monopolizam i socijalistički etatizam dvije su njegove zrele i sustavne konzekvencije.

Ali, s druge strane, upravo takvo dovršavanje društveno-ekonomske mehanike **unutrašnjeg** kretanja suvremene (podruštvljene) ekonomije, što ostaje na temeljima i razini političke ekonomije, imperativno postavlja na dnevni red pitanje **naravi odnosa među ljudima** u procesu materijalno-društvene proizvodnje i života; ili, kratko, pitanje socijalne ekonomije. Mnogi palijativi — time nije rečeno da nisu korisni — kao što su psihotehnike, industrijska sociologija i psihologija, »human relations«, participacija itd., pojavili su se sa svrhom da naznače i pripreme jedan takav nužni preobražaj odnosa među ljudima. Podruštvljavanje, prepušteno stihiji svoga unutrašnjeg tijeka, stihiji koja je neizbježno vodila u apsurd centralizma, dobilo je protutendenciju, jednako neizbježnu, jer izbija iz same naravi procesa koji su na djelu. To je nužnost demokratizacije odnosa u suvremenoj proizvodnji, izrazita tendencija prema anticentralizmu, jer su joj svrha demokratski socijalni odnosi (kooperativni princip), **naravna integracija proizvođača u njegovu radnu sredinu**, a na temelju njegova vlastitog interesa. Samo se po sebi razumije da ta tendencija mora, postupno, dobiti i društvenu primjenu i da se, upravo odatle, rađa i ostvaruje suvremena socijalna revolucija radništva.

Socijalistička revolucija — i sada smo na tlu vlastite volje i zbilje — orijentirana i utemeljivana na ukidanju etatizma, ima kao svoju nužnu posljedicu uopćavanje ove demokratizirajuće tendencije. tj. njezino izvođenje iz proizvodnog razvoja na razini **temeljnog principa društvene konstitucije u cjelini.** Samoupravljanje, koje je signatura autentičnog kretanja i htijenja našeg društva, u stvari je, bez obzira na sve nedosljednosti, mistifikacije potrebe i odluke.

Odatle i sve značenje i sve opterećenje komunalnog principa. On u sebi sabire, u malome, svu ovu problematiku suvremenog tijeka i, samim tim, suvremene državnosti. On je, bez dvojbe, princip demokratske društvene samoorganizacije kojoj je krajnja svrha ukidanje države kao ustrojstva odvojenog od svoje društvene osnove.

Princip vlasti i princip zajednice

Ali, to je Marxova poruka, koja ima smisla samo u kontekstu Marxova koncepta proleterske revolucije. A ovaj je bio utemeljen na ideji univerzalne revolucije proletarijata kojoj je princip svjetsko-historijska egzistencija komunizma. Primijeniti Marxovu misao na druge konkretno-historijske uvjete, na uvjete **nacionalne** socijalističke revolucije, to znači biti bukvalan i, samim tim, dogmatičan. Ne pomaže mnogo ni pozivanje na Lenjina, jer je on komunalni princip analizirao **prije** Oktobarske revolucije, a nakon njezina ostvarenja potpuno ga je, i prilično naglo, napustio.

Naravno, time se ne želi zagovarati nikakav etatizam. Time se želi samo naglasiti da se u komunalnom sustavu, u uvjetima suvremene socijalističke državnosti, miješaju, i to neizbježno, dva principa: princip vlasti i princip zajednice. Kakav će biti njihov konkretni odnos i omjer, to se može odrediti samo na bazi **konkretne analize društveno-ekonomskih i društveno-političkih odnosa.** Ali da to nije stvar neke posebno-valjane politike intencije i dobre volje, kakav se osnovni ton može zamijetiti u gotovo svim napisima i izjavama, a to se, onda, osjeća i u Nacrtu teza o ustavnom reguliranju položaja općine — to je jasno. Naprotiv, temeljni je uvjet **stupanj razvoja socijalističkih proizvodnih i društvenih odnosa.** A da ovaj, opet, pokreće cijeli niz odnosa i faktora. koji se tiču same osnove, i društveno-ekonomske i političko-partijske, našeg sustava kao cjeline, naravno je i metodološki element prvog reda.

Cijeli kompleks komunalnog sustava veoma je opterećen anarho-sindikalističkim konceptom, po kojem je socijalistička država federacija proizvodno-radnih asocijacija. Po važećim ustavnim odredbama, općina je u nas i koncipirana kao konstitutivni element federacije. A zna se što je to značilo i čemu je težilo. To je poznata unitaristička varijanta klasnog principa, što se apsolutizira i postavlja kao vrhovni kriterij socijalističkog progresa. U toj »marksističkoj« interpretaciji — a nju je Staljin mnogo bolje znao dati i još bolje provesti — nacionalno, i svako drugo demokratsko pitanje sporedno je i podređeno. Iz toga se, onda, veoma lako »marksistički« obrazlaže negiranje ili zakidanje prava na samoodređenje (u tom smislu, recimo, da se ono priznaje pravom, ali da iz toga ne slijedi dužnost da se ostvari) i, po tome, nacionalne države. Ideja komune kao konstitutivnog elementa federacije potekla je iz takve »marksističke« inspiracije.

Bojovno-anarhistički pohod protiv države

Nacrt teza, istinu valja reći, mnogo je bolja varijanta komunalnog sustava. On vidi svu opasnost ove teze, ali je prožet opsjednutošću bojovnim pohodom protiv države. I to toliko da, na primjer, direktno statuira razbijanje jedinstva društvenog i državnog sustava. Tako se u točki 2. postavlja: »Radni ljudi i građani u općini samostalno organiziraju takav sustav samoupravljanja i osnivaju organe vlasti, **koji po** svojim organizacionim oblicima, ustrojstvu, povezanosti i efikasnosti najbolje odgovaraju uvjetima i potrebama njihove općine«. Ovdje se, dakle, **ništa** ne govori o jedinstvenim pretpostavkama društvenog i političkog sustava, čak ni u formi ograde ili naznake. Naprotiv, građanima se prepušta na volju da samostalno organiziraju »sustav samoupravljanja«, a tako i da samostalno »osnivaju organe vlasti«, i to u svakoj općini prema njezinim prilikama i potrebama. Iz toga jasno proistječe samo jedno, a to je da Nacrt teza zagovara anarhizam.

Građani, naime, ne mogu »samostalno« organizirati »sustav samoupravljanja« i »osnivati organe vlasti«, jer to čini Ustav SRH. On utvrđuje »sustav samoupravljanja« i »organe vlasti«, a građani mogu. **na temelju njegovih postavki i zakona koji to dalje razrađuju**, organizirati nove forme, udruženja i organizacije samoupravljanja.

Iz toga se, zato, mora upozoriti na jedno principijelnije pitanje komunalnog sustava. Nacrt teza, naime, ispušta iz vida onaj aspekt komunalnog sustava što ga je Marx osobito istakao u svojoj kritici. Pariške komune; element **»jedinstva nacije«** (Marx bar kaže nacije).

Zato je potrebno primijetiti Nacrtu teza da o tome **ništa, baš ništa ne kaže, dok je suprotni aspekt — demokratsko-javni — podrobno razradio.** A to onda dobiva posebno značenje, jer se intencija ustavne reforme općine mora sagledati i formulirati iz aspekta promjene (a čak se govori o »radikalnoj promjeni«) važeće koncepcije, koja općinu određuje kao **konstitutivni element federacije, a ne nacionalne državnosti.** Korekcija ove važeće, recimo jasno: unitarističke zamisli, **mora se prije svega izvesti na liniji razrade elemenata »jedinstva nacije«.**

Općina konstitutivni element nacionalne državnosti

Naravno, oni se ne mogu postići afirmiranjem društvene samointegracije na bazi samoupravljačkog asocijacionizma. Upravo na tome se bazirala važeća ustavna koncepcija općine kao konstitutivnog elementa federacije. Ona se, u konkretno-historijskim uvjetima naše zemlje kao **višenacionalne** zemlje, može osigurati samo **principijelnim** utvrđivanjem općine kao konstitutivnog elementa nacionalne državnosti i **konkretno-aplikativnom** razradom ovog načelnog stava. Svaki drugi pokušaj neizbježno će doživjeti neuspjeh, jer će implicirati unitarizam, tj. negiranje nacionalne državnosti. A kakve će to, onda, stvoriti nove i oštre probleme — o tome imamo dostatno iskustva.

Još jedan moment zaslužuje da se istakne. Komunalni sustav u svojoj demokratskoj intenciji i svrsi nije uspio. Svi se slažu da su se komune reproducirale samo kao »države u malome«, i to ne u organizacijskom, nego u društveno-političkom smislu. Posljedica se pokazala u snažnom birokratizmu njezina vodstva i formalizmu njezina demokratizma. Općenito se polazi, naivno, od uvjerenja da se sve zapravo svodi samo na materijalno-ekonomsku stranu stvari. To je notorno vulgarno-ekonomističko stajalište, koje nije nigdje donijelo nikakva dobra.

Sigurno da je materijalna podloga komunalnog sustava veoma važna stvar i da se svrstava u njegove razvojne pretpostavke. Ali to nije dosta, jer postoji i politički sustav sa svojim globalnim odnosima. A on se u nas, još uvijek i veoma snažno, temelji u golemoj koncentraciji političkog odlučivanja, koja ni izdaleka nije tako oslabljena policentrizmom kako je to običaj u nas predstavljati. Zato je neuspjeh komunalnog sustava u nas, što se sveo na onu poznatu Lenjinovu ironičnu opasku o samoupravi: »kalaisanje (kositrenje) sudova« — posljedica i etatističkih društveno-ekonomskih odnosa, ali i **etatističkih političko-monopolnih odnosa.**

Zasjeći i u sadržaj nacionalne državnosti!

Nacrt teza, a i rasprave o komunalnom sustavu, ništa ne govore ni o ovoj strani stvari. Prema tomu, njegova ustavna reforma mora zasjeći i u **sadržaj** političkog sistema nacionalne državnosti, a ne samo proglasiti princip. Bez razrade općine kao konstitutivnog elementa državne vlasti to se ne može postići. Demokratizacija nacionalne državnosti može se ostvariti i značajnijim nadležnostima općina na planu državne vlasti. Ali ne samo u ustavno-pravnom nego i u realno-političkom pogledu. A to, onda, izravno pogađa dosadašnju golemu koncentraciju društvene moći i političke vlasti na razini središnjeg rukovodstva, a općine, u kontekstu nacionalne državnosti, čini istinskim i snažnim središtima društveno-političkog života.

Nacrt teza, koji je sebi stavio u zadatak samo jednu stranu stvari: općinu statuirati kao samoupravnu zajednicu, slabeći njezinu funkciju vlasti — ne daje jamstvo ni za takvo viđenje problema, ni za njegovu ustavnu razradu u tom pravcu. U smrtnom strahu od državnosti ili u dubokoj, našoj klasičnoj i tragičnoj hrvatskoj naivnosti s obzirom na vlastitu državu, Nacrt teza je učinio sve da od općine učini središte razbijanja hrvatske državnosti. U tome je,a zista, potpuno uspio.

(Slijedeći nastavak: Samoupravni razvoj i položaj radnog čovjeka)

LISTOPAD 1971

PONEDJELJAK	UTORAK	SRIJEDA	ČETVRTAK	PETAK	SUBOTA	NEDJELJA
4	5	6	7	8	9	10

OZBILJNO UPOZORENJE

Da bi eventualni napadač eventualno uspio okupirati (ne i pokoriti!) SFR Jugoslaviju, morao bi poslati ni manje, ni više nego osam milijuna vojnika! Ovo se spominje kao jedna od prvih procjenna nakon upravo završenih manevara »Sloboda 71« koji su gotovo deset dana porikovali na se pozornost i naše i međunarodne javnosti. Brojka je vrlo impozantna: čak i najveće suvremene vojske najačih supersila teško bi mogle uputiti toliko ljudstvo u zemlju od svega 20 milijuna žitelja, gdje bi im, po toj računici, trebao po jedan okupator na svakog aktivnog stanovnika. A manevri su pokazali da se zavojevaču neće suprostaviti amo aktivni vojnici i evidentirani pripadnici snaga teritorijalne obrane, nego doslovno svi — od bezube babe do nedorasla djeteta. U tom pogledu manevri nisu bili ni igra, ni simulacija, nego istinski primjer pune i svjesne psihološke i moralne mobilizacije pučanstva odlučnog da nikada i nikomu ne dopusti — bez obzira na eventualni alibi — prelazak preko bilo koje od naših sedam granica koje nas odvajaju od Zapada i Istoka.

Posljednji veliki manevri Jugoslavenske narodne armije održani su još prije televizijske ere, a po sadržaju, namjeni i publicitetu bitno su se razlikovali od ovogodišnjih. Tada je regularna vojska izrasla iz partizanskog ratovanja iskušavala sebe kao modernu, tehnički opremljenu i suvremeno organiziranu standardnu armiju koja bi se u slučaju potrebe morala suprostaviti slično ustrojenim jedinicama napadača. Temeljna je vojna doktrina i onda bila obrambena, ali vojska je na neki način bila profesionalni i u svoju funkciju zatvoreni organizam, pa je i publicitet manevara i svake vojne djelatnosti bio ograničen zbog čuvanja vojnih tajni od svakog civila. Današnja vojna doktrina službeno proklamirana prije tri godine — koncem ljeta 1968. nakon čehoslovačkog iskustva — a regularna je vojska prestala biti isključivo nadležna za obranu od eventualne invazije. Koncepcija obrane proširena je i produbljena u trajni program općenarodne obrane, po kojoj borba nikada ne prestaje, a iz nje nitko nije i ne želi biti izuzetak. Razrađivana duže vremena, s oduševljenjem prihvaćena od svih naroda federacije, ta je koncepcija morala doživjeti i svoju praktičnu provjeru — srećom, samo u obliku simuliranog napadaja od zamišljenih neprijatelja. Publicitet, doista neviđen u svijetu, nije bio samo posljedica radoznalosti publike i zahvalnosti teme, nego i dio samoga sadržaja: manevri su se tako proširili i izvan područja na kojem su izvedeni, a svi smo na neki način bili mobilizirani. Javne pohvale, čak i superlativne ocjene Vrhovnog komandanta i operativnih rukovodilaca izražavaju zadovoljsto rezultatima provjere da i na djelu potvrdimo svoje riječi o nepokornosti tuđinskim aspiracijama.

Svijet je s velikim zanimanjem pratio sukob »plavih« i »crvenih«. Bili su to svakako drugačiji manevri od onih na koje su se iskusni vojni kreatori velikih svjetskih listova ranije osvrtali. Velike sile obično iskušavaju mobilnost svojih jedinica — sjetimo se prekooceanskog »zračnog mosta« preko kojeg su prebacivane u roku od nekoliko sati čitave američke divizije iz Texasa u Bavarsku ili pak nedavnih velikih operacija sovjetske vojske u Ukrajini u okviru manevara pod karakterističnim nazivom »Jug« — dok je ovdje jedna nesvrstana zemlja organizirala totalni otpor na frontu i u pozadini, a pučanstvo se u to uključilo aktivno i inetenzivno (do te mjere da su bila potrebna upozorenja protiv oštećivanja vojne imovine i vrijeđanja ljudstva na strani koja je fingirala kao napadač).

Zanimanje svijeta bilo je opravdano i prethistorijom ovih manevara, kao i međunarodnom situacijom u kojoj su održani. Promatrači su se prisjetili da su manevri prije nekoliko mjeseci prvobitno bili najavljeni da se održe negdje u istočnom području SFRJ, no to je bilo u vrijeme kad su se u Bugarskoj očekivali veliki kombinirani manevri snaga Varšavskog ugovora. Kasnije su održani samo ograničeni manevri bugarske vojske (bez saveznika), a Brežnjevljev je posjet po općem mišljenju uklonio neke dvojbe koje su izazivale stanovitu napetost na balkanskom prostoru. Održavanje manevara »Sloboda 71« na području daleko od bilo koje granice, a zahvativši u svojim operacijama dijelove triju republika, na slikovit je način opravdalo ime i smisao vojnih priprema koje nisu usmjerene ni prema kome, ali mogu biti primijenjene protiv svakog tko olako uzme njihovo ozbiljno upozorenje potencijalnom napadaču.

Možda je samo slučajna podudarnost u terminima da su istoga dana kad su završeni manevri u Jugoslaviji otpočeli kombinirani manevri sovjetskih i mađarskih snaga u trokutu koji zatvaraju Dunav, granica neutralne Austrije i Drava kao granica prema nesvrstanoj Jugoslaviji. Agencije javljaju da se u tim manevrima iskušava najmodernija tehnika, među ostalim i taktičko nuklearno naoružanje. Vjerojatno su takvi manevri dio rutinskih djelatnosti Varšavskog ugovora — gdje se održava i po nekoliko vojnih manevara na godinu — no valja ih ipak zabilježiti kao element međunarodne situacije u kojoj smo cjelome svijetu tako zorno pokazali svoju odlučnost i pripremljenost da branimo i obranimo samoupravni socijalizam u nezavisnoj zajednici ravnopravnih naroda i narodnosti.

Pojavili su se i neki »leteći tanjuri« na jugoslavenskom nebu upravo u vrijeme manevara. Neki su ih uspjeli i slikati, drugi su ih više puta pratili, radari ih nisu mogli registrirati. Nitko još nikada nje mogao objasniti pojavu tih svijetlećih predmeta nalik na proizvode mašte, ali činjenica je da je svjedoka mnogo. Teško je prihvatiti kombinacije da su to »špijuni« nekih vanjskih sila, ali ako i jesu, njihovi podaci samo mogu uvjerljivo potvrditi ono što su manevri neprekidno davali na znanje svima, a naročito nedobronamjernima: i nakon usvajanja ustavnih amandmana SFR Jugoslavija ostaje čvrsta u odlučnosti svojih naroda da se zajednički odupru svakome tko bi nasrnuo na njezinu nezavisnost i nesvrstanost.

Ratovi su nekada počinjali elegantno: ambasadori bi u najsvečanijim odorama uručivali ili primali objave o ratnom stanju. Danas to nije više u modi: napadaji na nezavisnost drugih zemalja ne najavljuju se unaprijed, a obično se prikrivaju nekakvim ideološkim vrlinama, bilo da se radi o »obrani slobodnog svijeta« ili pak o »bratskoj solidarnosti«. U oba slučaja napadač računa na svoju premoć u vojnoj snazi i na element iznenađenja. »Soboda 71« pokazala je da narodi ove federacije ne žele biti ni iznenađeni, ni pokoreni.

U ZRCALU INOZEMNOG TISKA

»Guardian« o Hrvatskoj

Hrvatske teme postale su zanimljive inozemnom novinstvu. Posljednjih godinu dana mnogi su listovi u svijetu posvetili prilično prostora problemima SFRJ, a posebno Hrvatske. U mnogima od njih očituje se nedovoljno poznavanje povijesnih i suvremenih aspekata hrvatskih nacionalnih i socijalnih prilika, a nerijetko dođe do izražaja i jednostranost, pa i svjesna nedobronamjernost. Ima, srećom, i drugačijih primjera. U njima se osjeća težnja za objektivnošću, premda neki navodi i u takvim slučajevima mogu biti subjektivni ili nedovoljno osvijetljeni. »Hrvatski tjednik« kani povremeno prenositi takve tekstove da bi čitateljstvu poslužili kao indikacija o tome kakvu sliku svijet dobiva o Hrvatskoj. Ovoga puta donosimo članak Jonathana Steelea objavljen u engleskom listu »The Guardian« od 7. rujna 1971. pod naslovom »MIT O MONOLITU«.

Hrvatska je jedan od onih malobrojnih dijelova svijeta gdje možete ubaciti novčić u automat i slušati nacionalnu himnu. Nacionalni ponos i nacionalno uzbuđenje iskrsava svagdje. Kakav bilo razgovor vodili, sa studentima, ekonomistima, političarima ili s običnim ljudima, možete se kladiti da će prije ili kasnije skrenuti na raspravu o ključnim nacionalnim pitanjima. Iznenađuje što su ti osjećaji tako jaki sada kad je Jugoslavija isplivala iz ustavne krize što ju je bila zahvatila ovoga ljeta, sa značajnim prenošenjem pravâ i moći na sve republike, uključujući i Hrvatsku. Osim na području vanjske politike, obrane i monetarne politike, republike sad imaju odlučujuću riječ. One će imati nova ovlaštenja u pogledu poreza i veću kontrolu nad investicijama i ostalim gospodarskim odlukama. Upravo je Hrvatska bila ta koja je u tom procesu odmjeravala korake; Hrvatska je tim procesom mnogo i dobila.

Miko Tripalo najomiljeniji je čovjek u Hrvatskoj. Na ulici ga posipaju cvijećem (spontano, a ne putem »unajmljene gomile«). O tome kako su široke granice javne rasprave u Jugoslaviji u usporedbi s njenim susjednim zemljama, članicama Sovjetskog bloka, nema boljeg svjedočanstva od otvorenosti njegovih govorâ početkom ove godine.

Tripalo je sa svojih 45 godina jedna od najsnažnijih ličnosti u zemlji. Član je Izvršnog biroa Saveza komunista Jugoslavije i jedan je od dvojice predstavnika Hrvatske u novom kolektivnom Predsjedništvu. Spremno je potvrdio da je Hrvatska odnijela pobjedu ovoga ljeta: »... Sada je ostvareno ono za što smo se najteže borili. Zadovoljni smo. Jedino što još izaziva stanoviti nemir, jest bojazan da bi ustavni amandmani mogli ostati samo na papiru.«

Istakao je da neka najzamršenija od prijepornih pitanja tek valja riješiti, napose raspodjelu devizâ. Hrvatska zarađuje više deviza od bilo koje druge republike u Jugoslaviji, i to od ljetovanja stranih turista na jadranskoj obali, od hrvatskih radnika-iseljenika koji šalju kući novac iz Zapadne Njemačke ili koje druge zemlje, te od prihoda svoje vlastite izvozne industrije.

Ali ogromna većina tih prihoda odlazi u Beograd (izvoznim industrijama, na primjer, dopušteno je zadržati samo 7% vlastitih deviza), koji ih onda dijeli različitim republikama ili ih pak prodaje natrag hrvatskim uvoznicima po znatno višoj cijeni. Sada se izrađuje nov sustav i Tripalo se namjerava uporno cjenkati inzistirajući na većoj republičkoj autonomiji ili pak na razmjernom povratu devizâ.

Jednu stranu nacionalnog pitanja ovdje predstavljaju žestoke pritužbe na Beograd i, u manjoj mjeri, na ostale republike Jugoslavije zbog iskorištavanja Hrvatske, a s druge strane protiv međunarodnog tiska zbog krivog prikazivanja položaja Hrvatske.

Obje ove pritužbe imaju opravdanja. Nacionalizam nije osjećaj koji bi bio u modi, a nacionalne borbe rijetko dobivaju povoljne ocjene u zapadnoevropskom tisku (čak usprkos tomu što je i Zajedničko tržište otkrilo kako su nacionalni osjećaji u Europi daleko od toga da bi bili mrtvi). Ali, Hrvatska se suočava s još jednom poteškoćom. Ona je jedan od najbogatijih dijelova Jugoslavije. Njene su kulturne i povijesne nedaće nalik onima francuskih Kanađana ili, recimo, Slovakâ, koji su uspjeli steći naklonost za svoju borbu za postizanje većih prava unutar federacije. Ali, Quebec i Slovačka relativno su siromašne. Hrvatska to nije i zbog toga dobija etiketu sebične, šovinističke, separatističke, prevarantske nemani koja prijeti opstojnosti uzdrmane Jugoslavije, koju pak Zapad želi očuvati.

»Naravno da je Zapad zainteresiran da Jugoslavija ostane zajedno«, kaže Miko Tripalo, »ali on to ne želi više nego mi sâmi. Ljudi koji dobro poznaju Jugoslaviju znaju da je decentralizacija bila jedini način da zemlja ostane takva kakva jest. Predratna je Jugoslavija bila sustav centraliziranog podjarmljivanja, prerušenog u dobrovoljni sporazum. To nije ono što mi želimo...«

Mnogi Hrvati odbacuju i misao da je Hrvatska tako bogata. Mjerodavne statistike, ističu oni, jesu one koje se bave radnim mjestima. Na Hrvatsku otpada 40% od 700.000 Jugoslavena koji rade u inozemstvu (iako pučanstvo Hrvatske iznosi samo 23% od ukupnog pučanstva Jugoslavije). U proteklih pet godina broj radnih mjesta u Hrvatskoj ostao je isti. Zašto onda Hrvatskoj ne bi bilo dopušteno da zadrži više deviza koje sâma zarađuje, kako bi osigurala posao u domovini i potakla time iseljenike na povratak?

Osim Saveza komunista Hrvatske, najzaslužnija za ovaj oslobođeni nacionalizam koji je buknuo u zadnje dvije godine, jest Matica hrvatska, veoma stara kulturna ustanova koja je preko noći pomlađena. Ona imade svoje ogranke u gotovo svakom manjem gradu u republici i njeno je članstvo naglo povećano, a sad ona jaše na sâmom vrhu ovoga nacionalnog vala. Blizak joj je tjedni list »Hrvatski tjednik«.

Nestrpljiva da što prije otpočne s programom decentralizacije koji je sad izborila, Hrvatska je prije dva tjedna bila prva od republikâ koja je objavila nacrt svoga vlastitog ustava, koji je odmah izazvao uzbunu, jer član 2. kaže da je »Hrvatska nezavisna nacionalna država hrvatskog naroda, srpskog naroda u Hrvatskoj i ostalih narodnosti«.

Danas Srbi tvore 15% stanovništva Hrvatske, no — zbog čega to posebno upućivanje na njih? pita »Hrvatski tjednik«. On također prigovara na još jednu odredbu, onu u pogledu među-nacionalne komisije u republičkom Saboru, koja bi imala jednaki broj predstavnika Srba i Hrvata. Iako ti detalji izgledaju apsurdni i afektirani, oni postaju i te kako važni čim se nacionalni nagon jednom razbudi.

Neki su vrhovni vođe Hrvatske zbog toga očito u neprilici i voljeli bi sve to obuzdati. Čini se da će se u slijedećih nekoliko mjeseci rasprave u Hrvatskoj ograničiti na sve veću podijeljenost unutar sâme Hrvatske. Suglasnost postignuta ovoga ljeta lomi se već sad, tek što je Hrvatska dobila glavnu bitku. Ovdašnji partijski vođe nastoje svojim sljedbenicima kazati »Dosta«.

Nedavno su iz partije isključena dva sveučilišna profesora, koji su početkom godine oštro zastupali stavove Hrvatske. Ali, nezgoda je u tome što ta dva čovjeka nisu rekli ništa što već prije nisu rekli i neki vodeći političari. Mnogi Hrvati sad kažu da su oni isključeni samo kao žrtveni jarci da bi se udovoljilo ostalim dijelovima zemlje, i da bi se pokazalo kako partija u Hrvatskoj vraća nadzor u svoje ruke. Zagrebački su studenti već veoma oštro prosvjedovali i možda će stvari postati još burnije kroz petnaestak dana, kad počinje novi semestar.

Pesimistički zaključak, izveden iz neprestane napetosti u Hrvatskoj bio bi da jednom otpočeta nacionalna rasprava može iskliznuti iz rukû. Ali, to bi doista bilo pesimistički — i krivo. Gotovo nitko u Hrvatskoj ne zagovara separatizam. Ponovno oživljavanje nacionalizma u Jugoslaviji luksuz je za koji je zemlja sada dovoljno jaka da bi si ga mogla priuštiti.

Jonathan Steele

ISPRAVAK

U prošlom broju »HRVATSKOG TJEDNIKA«, u tekstu »Izvještaj s mirisom neuvjerljivosti« (str. 5), pogrešno je navedeno da je televizijska anketa o požarima na Jadranu realizirana u sklopu emisije »STOP« Zvonka Letice. Anketa je prezentirana u sklopu emisije »OBJEKTIV 350«, čiji je voditelj Mirko Bolfek.

Obavještavamo čitatelje da je rubrika »Tjedan u svijetu« u ovome broju izostala zbog odsutnosti urednika.

NAJVAŽNIJI ZAKON PO HITNOM POSTUPKU!

[illegible] onome što se sada zna, u paketu zakona što bi ih Savezna skupština trebalo donijeti po hitnom postupku nalazi se i Zakon o revalorizaciji osnovnih sredstava. Donošenje ovog zakona već se odugovlači dugo vremena. U javnosti mu se ne pridaje gotovo nikakvo značenje. Kao da se radi o propisu koji treba činovnicima da bi mogli obaviti operaciju preračunavanja i knjiženja novih dinarskih vrijednosti osnovnih sredstava. Već sama činjenica da se s donošenjem ovog Zakona odugovlači trebala bi biti dovoljno upozorenje da su posrijedi izuzetno značajni problemi koje treba zakonom regulirati.

No, sa zaprepaštenjem moramo konstatirati da se kroz Skupštinu nastoji po hitnom postupku progurati najvažniji zakon iz područja gospodarstva koji se donosi u poslijereformskom razdoblju, s obzirom na materijalne posljedice koje će izazvati.

Zakonom treba odrediti na koji će se način knjigovodstvena vrijednost osnovnih sredstava i sredstava zajedničke potrošnje uskladiti s njihovim tržnim ili reprodukcionim cijenama. Upućeniji se sjećaju da je na provedbu revalorizacije nakon donesenih mjera društveno-ekonomske reforme u 1965. godini trebalo čekati čitavu godinu i pol dana i da tim Zakonom knjigovodstvene vrijednosti nisu bile svedene na stvarne tržne vrijednosti osnovnih sredstava.

Zakonom o revalorizaciji najdublje se dira i zadire u interese svakog zaposlenog u društvenom sektoru, i još dalje — svakog našeg građanina. To što većina nema pojma na koji se način zadire u svekolike interese i standard građana, samo je dokaz koliku je stvarnu vlast u svojim rukama zadržala savezna administracija i kolikim dijelom stvorenih vrijednosti ona stvarno manipulira.

Naime, Zakonom o revalorizaciji treba utvrditi kakva je razlika u vrijednosti osnovnih sredstava prema knjigovodstvu i onih po kojima se ta osnovna sredstva mogu sada nabaviti. Na primjer, jedan željeznički teretni vagon »G« revaloriziran je 1966. godine sa 6.3 mil. st. d. a 1970. godine cijena mu je bila 17,9 mil. st. d. što znači da mu je sada u odnosu na 1966. godinu cijena trostruka. Iako mu je cijena trostruka, amortizacija ili trošenje tog vagona obračunava se u cijenu željezničkih usluga prema knjigovodstvenoj vrijednosti, dakle prema 6,3 mil. st. d. umjesto da se obračunava gotovo trostruki iznos.

Kako je željeznica i ove godine u gubitku, znači da su stvarni gubici višestruko veći. Veći zbog toga što veći troškovi amortizacije znače ukupne veće troškove, koji i onako nisu bili pokriveni.

Kako su posljednjih pet godina cijene rasle, tako je u računima privrede, a i ostalih područja, trebalo povećavati troškove amortizacije. Kad se od prihoda privrede odbije vrijednost utrošenih sredstava, dolazi se do tzv. društvenog proizvoda. Društveni proizvod sastoji se od dva elementa: troškova amortizacije, kao jednog, i novostvorene vrijednosti ili narodnog dohotka kao drugog elementa. Čim se u obračunu iskaže manje troškova amortizacije, u bilancama privrede dolazi se do većeg narodnog dohotka ili novostvorene vrijednosti koja se može podijeliti i potrošiti. Mi godinama dijelimo i trošimo više narodnog dohotka no što smo ga stvarno stvorili. To je moguće zbog toga što u društvenom obračunu iskazujemo manje troškove amortizacije od stvarnih pa tako prikazujemo i veći narodni dohodak. Na taj se način ne samo troši nezarađeno, već se, kao što je to uobičajeno govoriti, jede osnovna imovina privrede ili njena supstancija. Troši se ona vrijednost koja bi privredi trebala za naknadu utrošenih strojeva, zgrada, inventara.

Savezna administracija ima težak neispunjen dug prema gospodarstvu, prema samoupravljačima. Odnosi obećani reformom, prema kojima je gospodarstvu trebalo pripasti 71 posto, a korisnicima izvan gospodarstva 29 posto u narodnom dohotku ili neto-produktu, nisu se ostvarili. No, kada se obračuna stvarna amortizacija osnovnih sredstava, onda će se doći do zaključka da je gospodarstvo u težem položaju nego prije reforme. Zato se i odugovlačilo s donošenjem Zakona o revalorizaciji, kojim će se to dokazati.

Donošenjem Zakona po hitnom postupku želi se vjerojatno izbjeći pravo polaganje računa i dovođenje stvari u red. Računi vezani za revalorizaciju vrlo su složeni, ali je jasno da smo nezarađeno trošili svi i da smo imovinu gospodarstva jeli svi. No, savezna administracija sada nastoji sav teret prebaciti na privredu. I to je vjerojatno jedan od razloga da se donošenje Zakona ubrza. Saveznoj administraciji je bitno da se nove obveze za amortizaciju ne obračunaju i na račun njenih prihoda i da joj se za ranije pojedenu supstancu privrede ne podnese račun. A od tog računa svatko mora dobiti vrtoglavicu. Zaokruženo, nabavna vrijednost osnovnih sredstava gospodarstva SFRJ iznosila je potkraj 1970. g. 23.400 milijardi starih dinara, a njena sadašnja vrijednost 14.400 mlrd. st. dinara tako da je otpisano 9.000 mlrd. st din. Obračuna li se razlika revalorizacije samo sa 35 posto, samo za posljednjih 5 godina dolazi se do prelivene supstancije od preko 3.000 milijardi starih dinara, ili trostrukog iznosa čiste akumulacije jugoslavenske privrede u 1970. godini.

U čemu se sastoji manipulacija administracije, može se vidjeti najbolje na primjeru željeznica kojima su u Saveznom zavodu za privredno planiranje i Saveznom zavodu za cijene nudili najprije povećanje za 5 posto, a onda za 39 posto nabavne vrijednosti osnovnih sredstava i amortizacije. Željezničari su, međutim, izračunali da bi im trebalo povećanje amortizacije za 165 posto da bi dostigli današnje cijene osnovnih sredstava. Kad bi se radilo o 165 posto (prema jednoj drugoj računici trebalo bi 138,5 posto), samo izgubljena supstancija ili kao dohodak pojedina imovina željeznice iznosila bi fantastičnu sumu od preko 2.200 milijardi st. dinara.

Kolika su stvarna prelijevanja i koliko je imovine privrede pojedeno kao dohodak, trebalo bi tek utvrditi, ali ne onako kako se to predlaže Zakonom. O kolikim je sumama riječ, ilustrira činjenica da svim dosadašnjim revalorizacijama nije bilo moguće povećati vrijednost osnovnih sredstava ni za 50 posto iznosa za koliko je dinar devalvirao, tako da danas poduzeća imaju osnovna sredstva kojima je knjigovodstvena vrijednosti deset puta manja od tržne, novonabavne ili reprodukcione.

Do sada je uporno prešućivano da je prelijevanje supstancije jedan od osnovnih razloga nelikvidnosti privrede. To je razlog i osnova nelikvidnosti, koja daleko prelazi ono što je uobičajeno nabrajati: gubici u privredi, nekurentne zalihe, nepokrivene investicije. Treba li sada donošenjem Zakona o revalorizaciji — kojim se opet neće prekinuti s dosadašnjom praksom iskazivanja vrijednosti utrošene imovine kao stvorenog nacionalnog dohotka — izbjeći potrebu polaganja i svođenja računa između društva, države i gospodarstva?

Oeconomicus

POLITIKA I VER(BALISTIKA)

Ne znam koliko smo već puta u našim napisima spomenuli: pravi medij politike jest riječ. Pozdravimo politiku, tu čudnu, zapetljanu i divnu igru, sve dok je tome tako! Sve dok — kako se drukčije kaže — gumene kuglice zamjenjuju olovne. (Englezi bi rekli: ballots instead of bullets.)

Poseban razlog, i veoma temeljit, imamo zato svi mi koji smo po naravi svoga posla, a neki i po nagnućima temperamenta, neizlječivi verbalisti. Za nas je domovina gdje se dolično živi, a dolično se živi samo ondje gdje nema prepreka zborenju. Ako je jedan mlađi srpski pisac (ne varam li se, Mića Danojlić) divno kazao: »Ovu sam zemlju istinski zavoleo otkad se otvorila svetu«, ja bih rekao: Zbiljski je volim sve dok je odvezana jezika. Pa ako bih, prije započinjanja novog retka, htio sve sažeti u lozinku, uskliknuo bih: Živjela politika sve dok je verbalistika!

Ali, mi ne bismo bili vjerni sebi, tj. ne bismo bili verbalisti, kad bismo temu tek tako jednostavno likvidirali. Sada dolazi neumitno ipak: pod verbalistikom u negativnom smislu ne razumijevamo tek puko nizanje i gomilanje riječi, već bilo kakvih, tj. nasumce nabacanih riječi. Može neki politički tekst (primjerice Hruščovljev tajni referat na XX. kongresu) biti krcat riječima, ali one imaju i smisla i opravdanja.

Granicu između govora i neobaveznog pričanja u politici lako je načelno povući, ali teško i rizično konkretno-praktički primijeniti. Općenito i uopćeno, granica je to između smisla i nesmisla, između dogovorno korištene slobode govora i neodgovornog brbljanja. Procijeniti pak u konkretnom tko upotrebljava, a tko zloupotrebljava riječ kao oblik posredovanja u politici, to znači zaigrati u kolu u kojem svaki igrač može biti uštinut, pa tko bolje, široko mu polje! Pri tom nam neprijepornim izgleda samo jedno: vladar i državnik u igri polažu najveći i najsudbonosniji ispit. Po naravi svoga položaja oni su ne samo neprekidno izloženi javnosti nego i javnoj odgovornosti. Svačija riječ se u politici važe, ali njihova stostruko i milijunstruko.

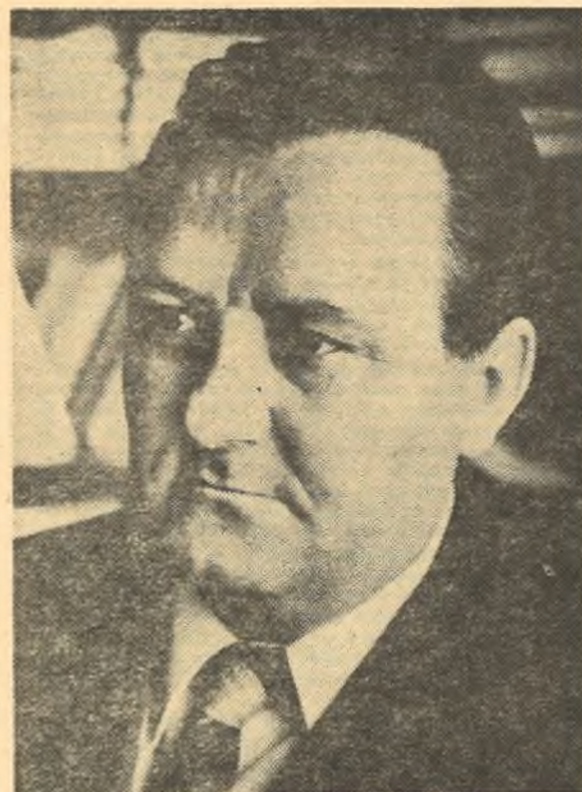
U nas, u Hrvatskoj, lozinka dana glasi: Imamo državu, ponašajmo se državnički! (I mi smo se na ovom mjestu tako ponijeli, rekavši, poput nekih našijenaca: k vragu i milijarde, samo da su računi čisti i da imamo jasnu startnu osnovu!). Imamo li državu ili je još nemamo; imamo li vlast pa nam je država nepotrebna, ili bar da u pitanju države ne smijemo biti frankovački tvrdi, i slične finese — to ostavimo za sada po strani. Uvažimo i pozdravimo zahtjev i imperativ državničkog ponašanja, bez obzira na to imamo li ili nemamo ovo ili ono (Tô, taj nesretni Ante Starčević nikad nije imao ni državu ni vlast u Hrvatskoj, pa ga njegovi najrecentniji ocjenjivači nazivaju državnikom!)

Dakako, državničko ponašanje imaju građani u prvom redu zahtijevati od onih koji su na najvišim državnim položajima. Građani Hrvatske tako imaju puno pravo da ga traže od prvakâ SR Hrvatske, a Hrvati od hrvatskih vođa. Kako sada stvari stoje, zlogukim proročanstvima da će inicijative i zahtjevi za socijalističkom obnovom hrvatske države završiti u hrvatskom nacionalnom totalitarizmu bilo koje provenijencije, za sada se, na sreću, ne obistinjuju, premda teoretski nikad ništa nije isključeno. Demokratsko razlikovanje Hrvata među sobom poprima razmjere koji obećavaju sve širi prostor slobodnog individualiziranja subjekata političkog procesa. Pogledajmo samo lepezu hrvatskih listova: koliko razlika i nijansi u pristupima i koliko zahtjeva upućenih hrvatskim vođama da odgovore na njihova pitanja! (Što rijetki njih poviruju iz svojih bjelokosnih kula, to je danak rutini, valjda će i oni sve više shvaćati da javnik može uspijevati samo u komunikaciji s javnošću.) Traže li se i drugi dokazi: eno međusobnog razlikovanja samih hrvatskih vođa! Očito je da je čitavo ljeto proteklo u diskusijama i razlikovanjima između njih, koje još nije, sudeći po izjavama, posve utrnulo. Golemoj većini naroda, koja je svoje vode podržavala u svemu što su oni opravdano tražili za Hrvatsku, ne može biti u interesu ni htijenju nikakav rascjep među njima. Stoga, u tvrdnju da je netko htio razbiti Partiju u Hrvatskoj nije lako povjerovati. (Pri ovome nitko ne bi imao pravo da Partiju poistovjeti makar i s najvišim vodstvom, za slučaj da se dokaže pokušaj razbijanja onog posljednjeg.) U prilikama pak kakve jesu i kakve se razvijaju, teško je izvediv zahtjev da svaki od narodnih vođa ima jednaku popularnost u narodu. Ne možeš, brate, ni od partijskih komiteta naručivati pozdravne brzojave, pisma i odobravanja vođama ovim ili onim, još manje zahtijevati njihovu obranu od napada, kad znaš i vidiš da su oni prvi i druge zadirkivali. U krajnje politiziranom narodu, u kojem stariji do posljednjeg atoma žive za politiku (neki ponešto i od nje) i u kojem i djeca hoće biti političkim subjektima, ne može se tražiti nikakva divinizacija vođâ: svatko bira prema ukusu.

Da bi pak naši narodni vođe — svaki prema svojim snagama i svi po mogućnosti što jedinstvenije u narodnom interesu — što državničkije obavljali svoj teški i mukotrpni posao (koliko je pri tom potrebno fizičkog i umnog naprezanja, podsjetio nas je nedavno predsjednik Izvršnog vijeća Hrvatske u svom intervjuu), možda neće biti na odmet jedan autsajderski savjet premda takav još nikad nije prihvaćen. Savjet glasi: Hrvatskoj politici nepotrebna je verbalistika u onom smislu u kojem je predočavamo grafičkim znakom (ver)balistika, tj. bacanje nepotrebnih, a ponekad izazovnih i nikom korisnih riječi. Naime, osim načelnog idealizma upotpunjenog stanovitim šekulativnim prezirom spram realiteta i njegovih zahtjeva, hrvatskoj je politici najviše smetala ver(balistika). Mi se volimo prsiti da smo prvi, čak tada i tamo kad to bjelodano nismo. Mi volimo da svima u ovoj zemlji i u svijetu otvaramo perspektive i pokazujemo putove, a okreneš li se oko sebe vidiš da je drugi možda i nazadnijim putem za se više postigao. Mi znamo kazati da je naš historijski plenum postao opća svojina zemlje, pa time dirnemo u ponos drugih, u ovim prilikama i prostorima u kojima i na kojima će čovjek sve, pa i život, radije žrtvovati od ponosa. (Pri tom je najznamenitije da ocjenom i riječju ni milimetar nismo izmijenili postojeće stanje stvari.) Mi se najradije volimo hvaliti kako smo potukli, dotukli, onemogućili, rastjerali itd. neprijatelje, smutljivce, one koji tuku prizemno i podzemno itd., itd., a mnogi od onih na koje se cilja još je i te kako žilav, u svakom slučaju djelatan i ne baš nužno bezopasan. Verbalizmi koji nikakvim narodnim interesima ne služe nadolijevaju tako gnjev na gnjev, a akumulacija gnjeva nikad nikom nije bila poželjna. Mi beskrajno debatiramo i debatiramo, mi toliko diskutiramo da smo sve izdiskutirali po milijun puta, a problemi ipak stoje otvoreni. (Ovo je možda najkarakterističnije za područje kulture, o kojem se pričalo, pričalo i još će se temeljitije pričati, a nešto se, istina, i pomaklo.) Mi kao da smo zadovoljni i sretni tek kad smo sve sebi i drugima kazali i iskazali. Pričanje rasterećuje, nema što! Osobno: za danas se rasteretih pa ako možda i pretjerah: neka mi ne zamjere oni koji i samo pretjeruju.

Ivan Babić

NOVA FEDERACIJA I FINANCIRANJE NJENIH FUNKCIJA

Prema ustavnom amandmanu XX, koji je sada sastavni dio Ustava SFRJ, **socijalističke republike i socijalističke pokrajine originarno su suverene**, a suverenitet saveza je deriviran. Socijalističke republike kao savezne države članice i autonomne socijalističke pokrajine obavljaju dio svog suvereniteta u savezu preko svojih predstavnika koji su delegati republikâ i pokrajinâ s imperativnim mandatom, što znači da se suverenitet ne prenosi na saveznu državu, koja prema tome nije nadnacionalna suverena tvorba, već je mnogonacionalni mehanizam koji realizira one poslove i štiti one interese koji su mu dogovorom nacionalnih država izričito određeni. Savezna država, prema tomu, interesna je zajednica ravnopravnih država članica i svoje funkcije obavlja u skladu s načelima koja joj odrede države članice. Te funkcije određuju se prema interesu svake države članice, a njihov domašaj može biti uži ili širi, ovisno o konstelaciji domaćih i svjetskih prilika. Ovakva shema dobra je osnovica za cjelovitiju reformu koja će uslijediti u drugoj fazi ustavnih promjena, kada se konačno mora odbaciti balast i onog suviška administrativnog aparata koji je još preostao iz administrativnog razdoblja. Ove ustavne promjene, prema tome, možemo smatrati prijelaznim promjenama i uvodom u širu reorganizaciju naše zajednice, jer će biti osigurana puna ravnopravnost svim narodima u SFRJ i puna nezavisnost i nesvrstanost u odnosu na inozemstvo.

Funkcije federacije — osnova prava na financiranje

Područje funkcijâ SFRJ daje federaciji pravo na njihovo financiranje; tako i dalje ostaje federalni budžet ili budžet saveza, ovisno o tome koji elementi sada jače dolaze do izražaja: federalni ili konfederalni, jer je očito da se radi o jednim i drugim elementima.

Gledano čisto ekonomski, budžet saveza jest cijena po kojoj savez obavlja svoje funkcije. Cijena po kojoj je savez dosad obavljao svoje funkcije bila je veoma visoka, zapravo previsoka, s obzirom na to da je federacija neposredno prije sadašnjih ustavnih promjena koncentrirala preko 25 posto narodnog dohotka SFRJ, a iz Hrvatske je odlazilo u federaciju 63 posto od svih ubranih prihoda, ne računajući prihode koji nastaju zbog razlike formalnog i realnog tečaja dinara. To je davalo federaciji golemu ekonomsku snagu, a poznato je da ta snaga nije bila adekvatno upotrebljavana za optimalan razvitak svih republika i pokrajina. Odnosi u zajednici bili su netransparentni, neekvivalentni i u nizu pitanja neravnopravni. Izmijenjeni Ustav u principu osigurava ravnopravnost republika. Ukidanjem izvanbudžetske bilance, prihodi saveza svode se na savezni proračun (budžet), a njegova su visina i izvori prvorazredna pitanja za daljnje odnose među našim republikama i pokrajinama, a tako i za efikasno funkcioniranje organa saveza.

Savezni maksimum — 10% nacionalnog dohotka

Po našem mišljenju, **organi saveza (federacije) ne bi smjeli koncentrirati u budžetu više od 10 posto narodnog dohotka SFRJ, jer je i to velik teret za gospodarstvo. U tih 10 posto treba ući i obveza za pomoć još nedovoljno razvijenim republikama i Kosovu.**

Pri tome valja odrediti nove kriterije financiranja federacije. Po našem mišljenju, jedino prihvatljiv kriterij jest kriterij kotizacije, odnosno kvotizacije, a to znači da svaka republika i pokrajina u federalni budžet dâ iznos **proporcionalan svojoj gospodarskoj snazi. Takvo načelo jest načelo socijalizacije federalnih troškova i troškova solidarnosti prema manje razvijenima.** Načelo takve kotizacije znači **komunistički** oblik potrošnje federalnih usluga, jer će svaka republika imati jednak broj predstavnika u svojim delegacijama u federalnim organima, a oružane snage i vanjska predstavništva jednako služe interesima sviju. U daljnjoj decentralizaciji države direktni federalni porezi i federalne carine nisu prihvatljivi jer su i porezi i carine instrumenti gospodarskog razvitka, a politiku gospodarskog razvitka mora voditi svaka republika u skladu s proklamiranom državnošću. Nije svejedno kako je koja gospodarska grana opterećena porezima ili zaštićena carinama, a to je dosad služilo u korist jednima, a štetilo drugima, što ubuduće ne smije biti. Prema tome, federalni prihod treba biti kota republike i pokrajine, zbroj tih kotâ daje prihod saveza. Kako će republika i pokrajine ubirati te prihode, to ovisi o njihovoj vlastitoj razvojnoj politici.

S obzirom na neadekvatan iskaz razine narodnog dohotka republikâ i pokrajinâ, nije neinteresantno preispitati razinu kote svake republike i pokrajine. Naša sadašnja tzv. marksistička metoda obračuna narodnog dohotka u biti je sovjetska metodologija koja **nema veze s Marxovom metodom obračuna narodnog dohotka u robno-novčanoj privredi.** Po toj metodi zahvaćaju se samo dohoci tzv. proizvodnih djelatnosti, a izostavljaju se dohoci banaka, državne administracije itd., pa se zbog toga dohodak onih koji imaju pretežno proizvodne sektore uveličava, a dohodak onih koji imaju banke i korisnici su federalnih rashoda — realno se umanjuje. Zbog toga bi trebalo kombinirati razne medote odračuna narodnog dohotka i kompleksnim zahvatom iskazati realnu razinu dohotka svake republike i pokrajine, pa na osnovi toga odrediti kote za federalne potrebe, tj. za federani proračun.

Nerazmjeri između financijske i proizvodne snage republike

Zbog ilustracije navodim razine razvijenosti pojedinih republika preko proizvodne i preko financijske snage, da se vidi neodrživost proizvodnog načela kao jedinog pri određivanju razine razvijenosti.

	Sudjelovanje SR u društvenom proizvodu SFRJ	Sudjelovanje SR u kreditnom potencijalu SFRJ (finc. snaga)
Bosna i Hercegovina	12,2%	7,8%
Crna Gora	1.6%	2,4%
Hrvatska	28.3%	17,7%
Makedonija	5,1%	9.0%
Slovenija	15.5%	12.8%
Srbija	37.3%	50,3%
SFRJ	100,0%	100,0%

Iz ovoga se vidi da je velika diskrepancija između proizvodne i financijske snage pojedinih republika, **a odlučujuća snaga, ne samo u gospodarstvu nego i u politici, jest kod onoga tko dominira najpropulzivnijim i najkomutativnijim čimbenikom — kapitalom!** Kad znademo da se danas industrijska područja i središta odnose prema financijskim središtima kao jučer agrarna prema industrijskima, onda nije teško zaključiti tko je u takvim okolnostima gospodarski razvijen, a tko ne. Ako se zahvate oba pola gospodarske snage: i proizvodni i financijski, onda se dolazi do relanije slike o stupnju razvijenosti i razini dohotka po stanovniku. Posebno valja upozoriit da u financijskoj i općenito gospodarskoj snazi neke republike osobito značenje ima njena snaga koja proizlazi iz velikih reeksporterskih i vanjskotrgovačkih, te deviznih poslova.

Vanjskotrgovačka poduzeća Beograda ostvaruju — prema posljednjim, meni dostupnim podacima — 86,8 posto jugoslavenskog prometa, poduzeća Zagreba 5,8 posto, Ljubljane 5,1 posto, a ostali 2,3 posto. Kod deviznih kredita Beograd raspolaže sa 81,3 posto, Zagreb sa 9,7 posto, Ljubljana sa 3,9 posto, Sarajevo sa 1,4 posto, Titograd sa 1,2 posto, Split sa 1,3 posto, Novi Sad sa 0,7 posto i Rijeka sa 0,4 posto. Prema tomu, sva Hrvatska raspolaže sa 11,4 posto deviznih kredita, a stvara preko 40 posto svih deviznih prihoda SFRJ u otvorenom priljevu i oko 10 posto u privatnom kliringu i prihodima obitelji naših radnika u inozemstvu, dakle oko 50 posto svih deviznih prihoda SFRJ. Istodobno, Srbija raspolaže sa 82 posto deviznih kredita SFRJ, a ne stvara ni 40 posto deviznih prihoda. Nerazmjer u deviznim i općenito financijskim poslovima donosi golem dohodak republici Srbiji, koji se, po našoj metodologiji obračuna narodnog dohotka, ne iskazuje, pa se zbog toga i razina razvijenosti naših republika iskazuje neegzaktno i pri tome se uvijek jedni terete više, a drugi manje. U budućem određivanju kotizacije valja uzeti u obzir sve relevantne elemente koji čine dohodak i onda zaključiti o razvijenosti svake republike i o koti koju je dužna dati za obavljanje federalnih poslova.

Čiji su dohodak federalni prihodi?

Posebno je pitanje koji su gradovi i republike korisnici federalnog prihoda, odnosno rashoda. Čim federacija stvara rashode, ona automatski redovito osigurava nekome i prihode — zapošljava nečiju industriju, poljoprivredu i uslužni sektor; dakle, gdje federacija troši svoj golemi budžet, tu se stvara prihod, a to dosad nije iskazivano, jer država po našoj metodologiji — nema dohotka. Federalna administracija samo za svoje neposredno funkcioniranje dosad je trošila — samo u Beogradu — oko 100 mlrd. st. dinara, a samo dnevnice što ih troše funkcionari raznih športskih i kulturnih i ostalih organizacija sa sjedištem u centru, za putovanja u Beograd iznosile su 9 mlrd. st. dinara na godinu.

Daljnje je pitanje: tko su korisnici rashoda za vojsku, tko je i kako zastupljen u JNA, koja republika natprosječno, a koja ispod prosjeka jer se i to reflektira na dohodak republike gdje vojska vrši narudžbe itd. Isto tako, važno je pitanje kako je sastavljen diplomatski kor, računajući tu i pomoćno osoblje, jer je i to dohodak, a ona republika koja ima natprosječnu zastupljenost u tom koru ima i veći neiskazani dohodak.

Prema tome, kad se uoči sav mehanizam proizvodne i financijske snage, te prihoda i rashoda federacije, tada se tek može ocijeniti relativna razina gospodarske razvijenosti pojedine republike. A to je važno i zbog kotizacije za federalni budžet, a tako i za terećenje u pomaganju nedovoljno razvijenih republika i Kosova. Dosad je taj teret padao na Hrvatsku, Sloveniju i Vojvodinu. Ubuduće bi Srbija morala pomagati nedovoljno razvijenim republikama i Kosovu jednako kao i mi, jer je ekonomski danas po svim pokazateljima razvijenija nego Hrvatska.

Devize federaciji po realnom tečaju

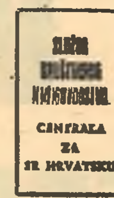
Posebno je pitanje oko alimentiranja potrebâ federacije devizama. Devizni je prihod sastavni dio dohotka radnih organizacija i nitko nema pravo da im oduzima devize po nerealnom tečaju. Prema tome, jedino ispravno rješenje jest da devize pripadaju onomu tko ih zarađuje, a onaj tko treba divize, pa i federacija, neka ih kupi na tržištu deviza uz slobodnu ponudu i potražnju. Ako je borsko zlato prihod Bora, onda su i dolari prihod Dubrovnika, i nitko nema pravo da različitim mjerilima i kriterijima jednima uzima, a drugima daje. Ako se tako ne riješi pitanje deviznog sustava, onda će Hrvatska u slijedećih pet godina imati otvoreni prisilni suficit za potrebe drugih od oko 650 mlrd. st. deviznih dinara; kažemo prisilni suficit, jer je taj novac, te devize, neophodno potreban Hrvatskoj da bi naknadila dosadašnji gubitak u tempu industrijalizacije. Ostane li devizni sustav kao dosad ili malo modificiran, kako to predlažu neki »naši stručnjaci«, onda će Hrvatska gubiti godišnje samo na tom prisilnom suficitu najmanje dinar na devizni dinar, a to znači oko 650 mlrd. st. dinara godišnje. Tako bi se odljev nastavio bez ikakva opravdanja. Dosad se više-manje otvoreno tvrdilo da imamo velike koristi od zajedničkog tržišta, a sada je nepobitno dokazano da imamo trgovački deficit s cijelom Jugoslavijom, što znači da smo mi više tržište drugih nego oni naše, pa prema tome i nismo dužni plaćati prikrivene jednosmjerne carine za takvo tržište — u obliku kroničnog odljeva.

Šime Đodan

TAJNE »ZELENE KNJIGE« (3)

TVRDOGLAVE ČINJENICE

»HRVATSKI TJEDNIK« PRVI TEMELJITO UPOZNAJE JAVNOST S NALAZIMA SDK O UVJETIMA KREDITIRANJA NA PRIMORSKOM PODRUČJU SR HRVATSKE

za službenu uporabu

ANALIZA

UVJETA KREDITIRANJA UGOSTITELJSKO TURISTIČKIH ORGANIZACIJA NA PRIMORSKOM PODRUČJU SR HRVATSKE

ZAGREB
siječanj 1971.

(naslovna stranica »Zelene knjige«)

»Plava laguna« (nastavak)

Ugovorima se obično predstavlja naplata benificirane kamate na teret korisnika u slučaju da se ne može naplatiti na teret sredstava federacije.

Pored normalnog vraćanja kredita ugovorene su i obveze prodaje deviznih sredstava poduzeća, davaocu kredita. Za iznos od 270,5 milijuna primljenih kredita, poduzeće je obavezno prodati davaocima kredita, deviznih dinara u visini od 604.5 milijuna, odnosno, 48,358.297 USA $.

Pregled deviznih obveza »Plave lagune« po dinarskim kreditima

DAVAOC KREDITA	Godina odobrenja kredita	Iznos kredita (u 000)	Kamatna stopa (redovna)	Devizna obveza u USA $ (u 000)
1. Poljoprivredna banka, krediti odobreni na rok:				
— do 25 godina	1969.	107.540	5	20.007
— do 25 godina	1970.	119.609	5	23.059
— preko 20 godina	1969.	6.022	5	983
— rok 16 "	1969.	5.971	5	939
— rok 11 "	1970.	1.618	5	224
— rok 8 "	1969.	1.725	5	227
2. Jugobanka, Rijeka				
— rok 8 godina	1967.	1.356	6	141
— rok 8 "	1967.	1.688	7,5	176
— rok 10 "	1968.	2.000	6	242
3. Istarska kreditna banka, Umag				
— rok 10 godina	1968.	500	4	56
— rok 1 godina	1967.	7.500	6	504
4. Privredna banka, Zagreb				
— rok 8 godina	1967.	15.000	6	1.800
UKUPNO		270.529		48.358

Do sada ugostiteljska poduzeća prodavala su konvertibilnu valutu prema kursu od 12,50 dinara za 1 USA $. **U kreditnim odnosima sa »Poljobankom« pitanje visine kursa ugovoreno je skoro u svakom slučaju da se jedan dio devizne obveze (oko 50) podmiruje po kursu »na dan potpisivanja ugovora«, a drugi dio obveze po službenom kursu koji bude na snazi u momentu podmirenja obveze. Podmirenje deviznih obveza za razrađeno je po određenoj dinamici koja se kreće do 1980. godine.**

Područje Rijeke

Ugostiteljsko-turističke organizacije na području Rijeke također financiraju ulaganja u osnovna sredstva uglavnom iz tuđih izvora, a samo simbolično sudjeluju s vlastitim sredstvima.

Za odobrene kredite u visini od 201,9 milijuna korisnik kredita — OTP »Brodokomerc«, Rijeka, dužan je prodati »Poljobanci« konvertibilnih deviznih sredstava 37,499.582 USA $ u roku od 25 godina, što iznosi oko 232 % od odobrenog kredita i to:

— po tečaju dolara koji važi na dan zaključenja ugovora o kupoprodaji konvertibilnih deviznih sredstva, tj. 12,5 dinara za 1 USA $ u roku od 8 godina (od 1969. do 1977.)	16,002.416 $
— po jedinstvenom tečaju dolara koji bude važio na dan kupoprodaje svakog pojedinog iznosa deviznih sredstava na rok od 25 godina, tj. od 1969. do 1994. godine.	12,006.391 $
— po službenom tečaju dolara (dvojbeno je da li u momentu kupoprodaje ili u momentu sklapanja ugovora)	9,490.775 $
Ukupno po osnovu odobrenih kredita	37,499.582 $

Ugovorima o kreditu predviđene su i zatezne kamate od 5 ili 6% za neizmirene devizne obveze.

— Privredna banka Zagreb odobrila je investicionih kredita za izgradnju hotelsko-turističkih objekata u iznosu od 45,7 milijuna. Ovi krediti su uglavnom plasirani u području općine Opatija. Veći dio kredita odobren je u 1965. i 1966. godini pod povoljnijim uvjetima u odnosu na kasnije odobrene kredite, a kao primjer navodi se kredit od 9,4 milijuna za izgradnju hotela »Ambasador« u Opatiji.

Rok otplate kredita je u 25 godina uz 2% redovne godišnje kamate. Devizna obveza radne organizacije po ovom kreditu ogleda se u obvezi investitora da retencionu kvotu ostvarenu na objektu »Ambasador« kroz tri godine poslovanja objekta, računajući od puštanja objekta u pogon, ustupi banci na otkup. **Ova obveza od strane investitora nije izvršena, a Privredna banka nije poduzela nikakve mjere.**

Pojedine banke pojavljuju se ustvari kao komisionari jer sredstva potječu iz fondova drugih organizacija, što se vidi iz slijedećeg pregleda:

— Privredna banka Beograd iz sredstava »Generaleksporta«	12 milijuna
— Riječka banka Rijeka, iz sredstava »Generaleksporta«	8 "
— Privredna banka, Zagreb, iz sredstava »Generaleksporta«	1,3 "
— Jugobanka, Rijeka, iz sredstava »Auto-hrvatske«, Zagreb	1,9 milijuna
— Riječka banka Rijeka, iz sredstava »Progresa« Beograd	15,5 "
UKUPNO	39,2 milijuna

Područje Zadra

Ugostiteljsko-turističke organizacije se nalaze u vrlo nepovoljnom financijskom položaju. Ostvarena sredstva tokom godine (amortizacija i izdvajanja u poslovne fondove) nisu dovoljna kod većine njih ni za podmirivanje dospjelih obveza što najbolje ilustriraju slijedeći primjeri:

(u 000 dinara)

	Negativna razlika između raspoloživih sredstava i dospjelih obveza 2		
	1967.	1968	1969.
1. Ugostiteljsko poduzeće »Ilirija« Beograd	1.181	348	577
2. Ugostiteljsko poduzeće »Jedinstvo« Zadar	—	—	123
3. »Jugotanker« — Turist — hotel« Zadar	365	1.569	3.169
4. Ugostiteljsko poduzeće »Borik« Zadar	198	278	220

NAPOMENA: 1. Raspoloživa sredstva — sredstva amortizacije + izdvojena sredstva u poslovni fond po završnom računu.
2. Dospjele obveze — dospjele obveze u toku godine po investicionim kreditima za osnovna i trajna obrtna sredstva.

Područje Šibenika

Poduzeće »Soline« orijentirano je na poslovnu suradnju uglavnom sa Investiciono-komercijalnom bankom Split, poslovno sjedište Šibenik, koja se ustvari pojavljuje u posredničkoj ulozi jer sva sredstva za kreditiranje spomenutog poduzeća pribavlja od drugih banaka.

Investicioni krediti poduzeću »Soline« (za izgradnju »Solarisa«) odobreni su uz osnovne uvjete i to:

— redovna kamatna stopa od 6% do 8%,

— rok otplate od 18 do 25 godina,

— obveze prodaje deviznih sredstava iz retencione kvote, po službenom kursu (12,50)

— ako se ne ostvari dodatna i povećana dodatna kamata, redovna kamatna stopa se povećava na teret poduzeća.

Investiciono-komercijalna banka Split, poslovno sjedište Šibenik, pribavlja odgovarajući kreditni potencijal uglavnom od drugih banaka za kreditiranje turističke djelatnosti, jer vlastitih sredstava nema. Interesantan je kreditni odnos s investicionom bankom Beograd (od 8. II 1968.), u kojem se odobrava kredit Investiciono-komercijalnoj banci Split, poslovnom sjedištu Šibenik i to:

— 11,5 milijuna na 12 godina i 8% kamata

— 20,0 " " 2 " " 6% "

— 3,5 " (pod uvjetima kojima se zaključi inzozemni kredit)

Međutim, stavljanje na raspolaganje iznosa od 20 milijuna uvjetovano je povratnim odobravanjem kredita od strane IKB-e Split, poslovnog sjedišta Šibenik, Investicionoj banci Beograd, s tom razlikom što sada iznosi kamatna stopa 5% (1% manje od stope koju plaća Investicionoj banci Beograd). Ugovorom je također predviđena naplata dodatne i povećane kamate od 4,5% u korist Investicione banke Beograd i 0,5% u korist Investiciono-komercijalne banke Split, sjedišta Šibenik.

S obzirom da je kredit namijenjen poduzeću »Soline« ugovorene su i devizne obveze poduzeća prema Investicionoj banci Beograd u iznosu od 1,426.705 USA $. Kod iznijetog primjera bitna su tri momenta i to:

— davalac kredita odobrio je kredit korisniku pod uvjetom da ga korisnik ponovo odobri davaocu. Ovakav kreditni aranžman ustvari zamijenio je u ovom slučaju instituciju obveznog oročavanja sredstava, što je također pojava u provođenju kreditne politike.

— Investiciona banka Beograd dobila je na razlici redovne kamatne stope (1%), povećala svoja sredstva za iznos povećane dodatne kamate i ostvarujuću zaradu na kursnoj razlici deviza koje otkupljuje po službenom kursu, i treće,

— na taj način pretvara se nekvalitetna sredstva u kvalitetna za daljnji dugoročni kreditni plasman.

Područje Splita

Intenzivna investiciona izgradnja na području splitske regije u ugostiteljsko-turističke objekte uz pomanjkanje vlastitih sredstava radnih organizacija, uvjetuje način financiranja koji se u potpunosti zasniva na tuđim izvorima sredstava.

Uvjeti kreditiranja ugostiteljskih organizacija se kreću od onih koji bi se mogli označiti kao povoljni, do takvih koji iscrpljuju cjelokupnu akumulaciju, ili zajedno s drugim utjecajnim faktorima dovode poduzeće u poslovni gubitak.

Povoljni uvjeti kreditiranja odnose se na razdoblje 1965. i 1966. koje je odobravala Privredna banka Zagreb iz sredstava društvenih fondova (federacije). Međutim, već u 1967. godini krediti su odobravani pod nepovoljnim uvjetima, a kao izvori tih sredstava obično se pojavljuju kreditni potencijali banaka, nekih privrednih organizacija (npr. »Genex« i drugi), i inozemni krediti pribavljeni od strane pojedinih banaka.

(Nastavlja se)

NISAM OPTUŽIO I DIFAMIRAO PROFESORA STEFANOVIĆA

(ODGOVOR NA ČLANAK »POTHVAT JEDNOG USTAVOTVORNOG KRITIKA«)

Zagreb, 5. 10. 1971.

Drugu

Vladi Gotovcu, glavnom uredniku Hrvatskog tjednika

Druže uredniče molim Vas da u interesu objektivnog informiranja čitalaca Hrvatskog tjednika objavite slijedeći odgovor na članak »Pothvat jednog ustavotvornog kritika«.

Srdačan pozdrav!

Zdravko Tomac

U svom cijenjenom listu od 24. rujna 1971. u članku »Pothvat jednog ustavotvornog kritika«, s podnaslovom »odgovor Zdravku Tomcu« optužili ste me da sam »izrekao niz besprizivnih ocjena, služeći se pri tome i oprobanom metodom difamacije«. Zatim ste konstatirali, da je redakcija »Hrvatskog tjednika«, kada je odlučila sudjelovati u javnoj raspravi o Nacrtu, unaprijed ukalkulirala različite optužbe i presude Zdravka Tomca«, te ste me dalje optužili za karijerizam slijedećim riječima: »kao što ih je sasvim u to vjerujemo, i drug Zdravko Tomac unaprijed ukalkulirao u ideju i sustav svog političkog napredovanja«.

Zatim konstatirate: »s te strane drug Zdravko Tomac nije nas nimalo iznenadio i mi mu zbog toga ne bismo uopće ni odgovarali«.

Nakon tih konstatacija kojima nije cilj polemika s mojim stavovima, nego vrijeđanje i nastojanje da me se proglasi za karijeristu koji se služi podlim sredstvima da bi politički napredovao, blagonaklono zaključujete da takvoj individui ne bi ni odgovarali ali ste prisiljeni da bi zaštitili mrtvog čovjeka kojeg sam ja navodno difamirao, te pišete:

»Ali tu je s naše strane upletena, a sa njegove strane **difamirana jedna osoba zbog koje — i samo zbog nje moramo reagirati. Riječ je o pokojnom profesoru doktoru Jovanu Stefanoviću**, redovitom profesoru Pravnog fakulteta u Zagrebu, čestitom Srbinu, lojalnom hrvatskom građaninu i renomiranom članu Sveučilišta u Zagrebu«. (Podvukao Z. T.)

Zatim konstatirate, da je on još 1950. godine objavio one teze u suverenoj hrvatskoj državi kojim se u 1971. Hrvatski tjednik poslužio u argumentaciji. Nakon toga ste me optužili: »da sam profesora Stefanovića proglasio hrvatskim nacionalistom i šovinistom, nosiocem genocida, zahtjeva za preseljavanje Srba koji žive u Hrvatskoj«.

Zatim navodite: »mi se ispričavamo javno uspomeni **ovog uglednog čovjeka i učenjaka, njegovim bliskim srodnicima i narodu kojem je pripadao za takovu u beskrupuloznu i besprimjernu difamaciju koju je doživio u našoj sredini ...«**

Na kraju članak zaključujete slijedećim riječima: **»A o svemu ostalom, očito je da nema nikakvog smisla raspravljati s drugom Zdravkom Tomcem. On zna svoje, jer se on čvrsto drži za njega jedinog perspektivnog mjerila — pametna je funkcija a ne čovjek.** Onda mu se zbilja može predvidjeti sjajna budućnost.«

Međutim, s tim napadi ne prestaju. U istom broju na naslovnoj strani proglasili ste me političkim rutinerom kojem »ne manjka ni cinizma ni uobraženosti, a ni smisla za poticanje međunacionalnih sukoba u ime birokratske arbitraže.«

Arsenal vaših uvreda nastavlja se u narednom broju od 1. listopada 1971. u članku »Ustavna rasprava produžena do 1. studenog«. Opet me u nepotpisanom članku napadate i vrijeđate. Navodim samo dva citata: »Klasičan primjer etiketiranja i insinuiranja dao je Zdravko Tomac svojom izjavom na koju smo bili prisiljeni reagirati u prošlom broju«. Dalje kažete da sam se »suprotstavio koncepciji koju je zastupao naš list (Hrvatski tjednik) nizom grubih optužbi i etiketiranja s vrhunskim naglaskom na »genocidu«, te nakon toga ponovo navodite da moje optužbe protiv Hrvatskog tjednika padaju na leđa pokojnom profesoru Stefanoviću, »jer vi niste ništa novo napisali što profesor Stefanović u svom djelu o ustavnom pravu nije objavio«.

To su samo neke konstatacije i uvrede izrečene na moj račun u vašem cijenjenom listu.

Kako ste jasno rekli da mi odgovarate jedino zbog difamiranja profesora Stafanovića, odnosno da je jedini cilj vašeg odgovora da zaštite mrtvog čovjeka, koji se sam ne može braniti, odnosno da se javno ispričate uspomeni ovog uglednog čovjeka i učenjaka, njegovim bliskim srodnicima i narodu kojem je pripadao za navodnu beskrupuloznu i besprimjernu difamaciju koju je doživio u našoj sredini, ja ću se u svom odgovoru na sve vaše optužbe, ograničiti samo na slijedeće konstatacije:

1. **Nisam optužio niti Hrvatski tjednik niti profesora Stefanovića.** Moja diskusija zbog koje me optužujete, a čije je izvode naknadno »Vjesnik« objavio na bazi autoriziranog stenograma, izrečena je **8. rujna 1971. godine** na sjednici Izvršnog odbora RK SSRNH, **dakle puna dva dana ranije nego što je Hrvatski tjednik u broju od 10. rujna počeo pisati o Nacrtu ustava služeći se u argumentaciji i stavovima pokojnog profesora Stefanovića.**

Mislim da je iz toga jasno, da nisam mogao ne samo profesora Stefanovića nego niti vaš list difamirati i svrstati u šoviniste i nacionaliste odnosno nosioce raseljavanja Srba i genocida. Zato mi ni danas nije jasno zašto vam je trebalo da me optužite da napadam profesora Stefanovića, odnosno zašto ne date mira pokojnom prof. Stefanoviću.

2. U svojoj diskusiji 8. rujna govorio sam i o djelovanju unitarista, te srpskih i hrvatskih šovinista i o njihovim prijedlozima **koji se u vidu anonimnih pisama i na druge načine (leci) javili u dosadašnjoj javnoj raspravi.**

Nije mi ni danas jasno kako ste sebe mogli prepoznati u ovim ocjenama, te mi je stvarno žao što ste se sami svrstali u nacionaliste i šoviniste. Ponavljam: ja vaše pisanje nisam mogao tako okarakterizirati jer sam diskutirao dva dana prije nego što ste vi počeli pisati o Nacrtu amandmana na Ustav SRH.

3. Sve uvrede, sve etikete koje ste mi prilijepili, u ime obrane pokojnog prof. Stefanovića od mojih navodnih napada u stvari više govore o anonimnom člankopiscu nego o meni, to više što čvrsto vjerujem da moja ličnost ne zaslužuje da se samnom bavi redakcija takvog uglednog lista. Zato sam spreman da sve uvrede jednako primim kao i niz drugih anonimnih napada i pisama koje dobivam i od unitarista i srpskih i hrvatskih šovinista, a koji nemaju hrabrosti da se potpišu jer se vjerovatno i sami stide svoje rabote.

4. Vjerujem da će **Hrvatski tjednik kao novine za kulturna pitanja ubuduće u polemici upotrebljavati argumente a ne uvrede. Vjerujem da redakcija neće dozvoliti ubuduće anonimnim člankopiscima da pod firmom obrane Hrvatskog tjednika od izmišljenih napada, u stvari sami svrstavaju Hrvatski tjednik u zastupnike ekstremističkih i šovinističkih stajališta, odnosno da ga brane od optužbi koje se ne odnose na njega.**

Zdravko Tomac

KOMENTAR REDAKCIJE

Ne mogu se istodobno čuvati stare navike i mijenjati društvo. A neki bi taj nemogući pothvat u nas htjeli izvesti! Oni dopuštaju da se vode javne rasprave i javni sporovi, ali pravo na sud o njima zadržavaju za sebe: ono je i dalje nedjeljivo! Naravno, nitko više ne propovijeda nepogrješivost. To je postalo komično. Sada se formalizira demokracija.

I odgovor druga Zdravka Tomca računa sa zaštitom starih navika. Bez toga bi on sigurno opazio da ne pobija nego povećava razloge zbog kojih je napisan tekst »Pothvat jednog ustavotvornog kritika«.

1. Drug Zdravko Tomac dopustio je objavljivanje neautoriziranog stenograma svoje izjave, bez podataka koji se sam spominje. To pokazuje s koliko bezbrižnosti predaje javnosti svoja mišljenja o presudnim pitanjima države.

2. Drug Zdravko Tomac tvrdi da je govorio o prijedlozima izloženim u anonimnim pismima. Zar je stvarno moguće da netko u raspravi o ustavu polemizira s takvim pismima!? To je jedinstven slučaj skandaloznog poštovanja prema anonimnosti, slučaj koji svog autora okrivljuje daleko više nego bezbrižnost.

3. Drug Zdravko Tomac tvrdi da smo se mi sami svrstali među šoviniste i nacionaliste. To je više nego ekscentričan pronalazak, otkriće jedinstveno naivne ironije! I tko još u takve drevne priče može vjerovati!?

4. Drug Zdravko Tomac tužio se na uvrede. Njemu je prigovoreno da ima neke građanske poroke, a on je nama prigovorio da zastupamo genocid, što je optužba za zločin! (Naravno, mi je ne shvaćamo ozbiljno!)

5. Drug Zdravko Tomac dokazuje tehnički da nije mislio na nas. Ali to je potpuno nevažno! On i dalje vjeruje da nedjeljivi suverenitet vodi u genocid, što znači da nas optužuje, jer mi zastupamo stajalište nedjeljivog suvereniteta. I profesor Stefanović također!

6. Drug Zdravko Tomac nikako ne može opaziti da optužujući stajalište optužuje sve one koji ga zastupaju. Redoslijed ništa ne mijenja, ništa ne ispravlja. Ne možemo optužiti istinu zato što se lažljivac njom posluži (ponekad!).

7. Drug Zdravko Tomac spominje da prima anonimna pisma, da je spreman podnijeti uvrede iz njih kao i uvrede iz »Hrvatskog tjednika«. Ali i mi primamo anonimna pisma! I to, izgleda, sličnog sadržaja! Toliko ih primamo da o njima ne govorimo. Jer u tom ljudožderskom ludovanju vidimo samo patološki očaj poraženog zločina.

8. Drug Zdravko Tomac vjeruje da ćemo ubuduće biti oprezniji: da ćemo upotrebljavati argumente i izbjegavati podmetanje šovinizma. Mi mu zahvaljujemo na povjerenju! Jedino moramo napomenuti da sve to već činimo iz broja u broj.

Nizom članaka pokušali smo upozoriti nadležne na lošu, često nesnošljivu situaciju u kojoj se nalaze hrvatski iseljenici, među ostalim i zbog postupaka službenih predstavnika SFRJ u Australiji.

U tim člancima nismo sve rekli. Situacija u Australiji, naime, još je mnogo lošija. To potvrđuje i jedan neobičan susret. Posjetio nas je čovjek koji — »ne postoji«!?

Nevjerojatni postupci konzulata u Sydneyu

Naime, prije nešto više od godine dana, točnije 14. VI. 1970. jedan hrvatski iseljenik napisao je iz Australije pismo drugarici Savki Dabčević-Kučar. Na to pismo nije dobio odgovor. Ovog ljeta odlučio je posjetiti domovinu. Otišao je u Generalni konzulat u Sydneyu. Na njegovo veliko iznenađenje, službenici konzulata počeli su spominjati pismo drugarici Savki, koje je naš prijatelj već bio zaboravio. Pokušali su ga nagovoriti da kaže kako nije on pisao to pismo, ili da bar kaže kako ga je netko nagovorio da ga napiše. Molili su ga da kaže kako podaci u tom pismu nisu točni. Generalni konzul SFRJ u Sydneyu, koji je tek nedavno došao na tu dužnost, rekao mu je kako je njegov prethodnik obavijestio Zagreb da iseljenik tog imena ne postoji u Australiji. Time je, naravno, bacio u sumnju i sve podatke u pismu. Kako bi mogla drugarica Savka vjerovati nekome tko se ne potpisuje pravim imenom?

»Vjerojatno je drugarica Savka, ili koji njezin suradnik, zatražio o meni podatke od konzulata u Sydneyu, a oni su rekli da ne postojim, iako me poznaju. Valjda su se plašili da drugarica Savka ne povjeruje meni. Istina o njihovu radu za njih je porazna. Oni se toga boje« — kaže nam naš posjetilac. »Mi iseljenici više nikom ne vjerujemo. Kad-ovako postupaju diplomati, kako li tek drugi rade!? Više ništa ne vjerujemo. Osnovali smo Ligu za borbu protiv raka i u tu svrhu skupljamo novac, no nećemo ga slati ovamo jer se bojimo da bi mogao završiti negdje drugdje. Kupovat ćemo aparate potrebne za tu svrhu i pokloniti ih odgovarajućem institutu u Zagrebu.«

Iz Vašeg pisma vidljivo je da dobro poznajete situaciju u Australiji. Koliko ste već godina tamo i kako ste se snašli?

»U Australiju sam došao prije dvanaest godina. Radio sam razne poslove. Za onoga tko želi i može u Australiji nema socijalnog osiguranja. Godinama raditi, uvijek ima posla. Najvažnije je zdravlje, jer sam teško radio. Sada sam se osamostalio. Kupio sam kuću za 25.000 dolara i vozim taksi u Sydneyu. Više nema za mene teškog rada. Ovako mogu proživjeti cijeli život, i to živjeti jako dobro. Eto vidite, svoj sam čovjek i mogu se, bar djelomično, posvetiti radu u hrvatskim društvima.« Budući da se mnogo krećem među našim ljudima, poznati su mi mnogi podaci što sam ih upotrijebio u pismu drugarici Savki Dabčević-Kučar.«

Što je pisao?

Kažite nam nešto o pismu koje ste poslali drugarici Savki. Kako to da ste upravo njoj odlučili napisati pismo?

»Dajem vam kopiju pisma. Možete ga po volji objaviti, u cijelosti ili u odlomcima. Savki sam pisao zato jer mi imamo u nju povjerenja. Ako ne bismo imali povjerenja u hrvatske vođe, u koga bismo imali?«

Koristimo se dopuštenjem i objavljujemo pismo u odlomcima.

Sydney, 14. 6. 1970.

»Poštovana drugarice Savka

Povod ovog mog lista je posjeta Parlamentarne delegacije Savezne skupštine SFRJ Australiji. Ista je boravila nekoliko dana u Australiji, a bila je predvođena Milošem Minićem. Osim službenih susreta, delegacija je imala i dva susreta u Sydneyu sa našim doseljenicima. Upravo ova dva susreta su me navela na razmišljanje i odluku da vam pišem dobronamjerno i pošteno i bilo bi mi jako žao ako bi moje pismo bilo shvaćeno bilo kako drugačije. Ovim sam sastancima učestvovao lično, poznam mnoge prilike među našim svijetom ovamo, a konačno, vrijeme od 12 godina boravka u ovoj zemlji, nije mala stvar.

U aranžmanu Generalnog konzulata u Sydneyu i predsjednika Yugoslav Cluba u Cabramatti (jedno predgrađe Sydneya) organiziran je susret u prostorijama tog kluba i to 12.6.1970. od 19.30 do 21 sat.

Da prisustvuju, pozvani su predstavnici svih klubova, svih nacionalnosti koji održavaju veze sa našim predstavnicima.

Odazvalo se 68 doseljenika, mahom starijih koji su došli kao i uvijek da se predstave, jer im takvi susreti razbijaju monotoniju života. Istina je i to da su od prvog do zadnjeg bili isključivo po nacionalnosti — Hrvati.

U određeno vrijeme stigla je delegacija na čelu sa Minićem... a u pratnji ambasadora SFRJ Gojka Sekulovskog, v.d. generalnog konzula u Sydneyu Marijana Petrovskog, službenika konzulata Peleša i Brajevića...

AUSTRALSKE TEME

Razgovor s »nepostojećim«

Da bi obezvrijedili njegove navode – proglasili čovjeka »nepostojećim«!?

Od makedonskih društava nije prisustvovao nitko, a dali su obrazloženje da 'oni nisu Jugoslaveni', već Makedonci. Slovenska društva u Sydneyu su odbila delegate, u znak protesta što: u delegaciji nije bio niti jedan Slovenac, što u jugoslavenskim predstavništvima u Australiji nema niti jednog Slovenca. Od srpskih društava nije se niti jedno odazvalo... Mnoga hrvatska društva (u Sydneyu i okolici su 23 na broju) nisu ni kontaktirana, a niti imaju bilo kakve kontakte sa ambasadom ili konzulatom.

Prema tome susret delegacije sa iseljenicima bio je za jednu manju grupu 'uglednih' doseljenika koja je bezbojna i osim ovakovih počasnih funkcija nema drugih veza sa našim predstavništvima. Inzistiralo se je da delegacija posjeti prostorije Yugala u kojima se je upravo održavala zabava... (ovdje u pismu navodi podatke o NK »Yugal«, o kojem je HT već pisao; također navodi podatke o raznim klubovima u Sydneyu, op. I.C.).

Nacionalni sastav iseljenika i – predstavnika

Potrudili smo se da razradimo nacionalni sastav na bazi podataka o 268.500 doseljenika porijeklom iz Jugoslavije. Stanje izgleda ovako: Hrvati 52%, Makedonci 22% Slovenci 12%, Srbi 11% Ostali 3%

Međutim mi imamo naša predstavništva i to ambasadu i tri glavna konzulata. Ukupno 25 službenika. Nacionalni sastav izgleda ovako:

19 Srba, 4 Makedonca i 2 Hrvata.

Kad bi ovi službenici bili eksperti, školovani ljudi, opet nekako, ali to su živi primitivci, šovinistički nastrojeni... Svi su po pravilu bivši UDB-aši i nekako stidljivo smatraju da Ranković, Stefanović i Lukić i ostali nisu ništa pogriješili... Prošle godine je Jugoslavija uzela učešće po prvi puta na Internacionalnom sajmu u Sydneyu. To je bilo u listopadu prošle godine. Uzelo je učešće 32 poduzeća od kojih je 28 bilo iz Hrvatske, 2 iz Slovenije, a 2 iz Srbije, ali ekipa sajma je bila: 5 Srba i 1 Hrvat na sporednoj dužnosti. Direktor sajma Branko Jovičić (službenik Savezne privredne komore, op. I. C.) se je opijao sa četničkim predstavnicima po njihovim klubovima u Sydneyu..

»Nepostojeći« (s leđa), u razgovoru s našim suradnikom

Jedina prodavaonica novina i knjiga iz Jugoslavije, 'Adria', u rukama je protivnika Hrvata. On to ni ne taji. Ranije se ta prodavaona zvala 'Balkania' i bila je propagandni dio četničke organizacije 'Draža Mihajlović'. Sada se zove 'Adria' kako bi privukli što veći broj kupaca — Hrvata... Vlasnik ove radnje vodi dva programa na ovdašnjoj radio-stanici '2 CH'... uvijek kao po pravilu Hrvatsku cijepa na pokrajine, e da bi izbjegnuo spomenuti hrvatsko ime. Drugi program, jednom nedjeljno, čisto je makedonski i antijugoslavenski. Ipak, upravo taj čovjek posjećuje Jugoslaviju, dobija sve potrebne preporuke od v.d. konzula Petrovskog u Sydneyu...

Sada je Yugal (nogometni klub, op. I. C.), u okviru agencije Adriatic, organizirao jednu grupnu posjetu Domovini. Otputovala je grupa JAT-ovim avionom 16. ovog mjeseca i u grupi je bilo ukupno 173 putnika, od toga 104 Hrvata i 32 Srba. Ipak je pritiskom JAT-ova predstavnika i sekretara kluba Alagića prisiljen da se leti u Beograd, a ne u Zagreb.

Svaki pokušaj da se nešto uspostavi poštenog hrvatskog, ovdje se guši, blati nas se pred australijanskim vlastima i čine nam se razne pakosti. Upravo, izveli su odličnu igru: konfrontirali su Hrvate protiv Hrvata (ovi oko Yugala i lista Jal, protiv onih oko Croatie i drugih hrvatskih društava) i naravno uvijek su krivi opet samo Hrvati.

To im je glavni adut (jugoslavenski klubovi, op. I. C.) reći: »Pa sami pošteni Hrvati su protiv njih...« Međutim, činjenice govore drugačije. Oko Yugala i Jala i ostalih udruženja jugoslavenskog nazivlja okuplja se samo manjina Hrvata, nitko ih ne želi, a preko 100.000 poštenih Hrvata diljem Australije su prvo dobri Hrvati, pa onda dobri Jugoslaveni. Sada vidite u čemu je problem. Mnogi Dalmatinci nekako radije prihvaćaju jugoslavenstvo, a osobito stari doseljenici, radi neznanja i mira u kući, jer što je hrvatsko ovdje se proglašava ustaškim...

Sada bih htio postaviti nekoliko pitanja:

Neka pitanja

1) Zašto već više od godinu dana nema Generalnog konzula u Sydneyu, a to mjesto je rezervirano za Hrvata, s obzirom na preko 40.000 Hrvata koji žive u Sydneyu i okolici? (U međuvremenu je imenovan generalni konzul u Sydneyu, Stjepan Trampuš, Slovenac, koji se koji put predstavlja kao Hrvat, op. I.C.)

2) Zašto u konzulatima nema proporcija po nacionalnim grupacijama, poštujući većinu doseljenika? Mi odbijamo posredničke dušobrižnike.

3) Zašto je zabranjeno ovdje u Australiji vijati hrvatsku zastavu, držati hrvatski grb ili pjevati hrvatsku himnu »Lijepa naša..«? Kome to smeta? Potrebno bi bilo da službenici konzulata i ambasada prije završe kurs iz Ustava SFRJ, a tak onda da se šalju u inozemstvo na rad u predstavništva.

4) Australija je država federativnog uređenja. Ima šest država koje sačinjavaju Commonwealth of Australia. Ipak, iako su jedna nacija, ima svaka od ovih država u 6 najvažnijih predstavništava u svijetu svoje direktne predstavnike, koji su samostalni u tim predstavništvima i zovu se General agent. Provjerite u Londonu, to vam je najbliže. Čemu i mi ne bi mogli imati u okviru konzulata i ambasada svoje predstavnike? Kome bi to smetalo?

5) Što je sa našim poduzećima iz Zagreba, Siska, Karlovca, Osijeka, Splita, Rijeke i Dubrovnika, zašto oni ne dolaze ovamo, a ne da sva trgovina iz ove zemlje ide preko raznih Progresa, Centroturista, JAT-a, Yugoslaviapublica?

Mi nismo protiv Jugoslavije. Mi upravo želimo da ona bude ravnopravna zajednica bratskih naroda, ali mi želimo da predstavljamo sami sebe, da se brinemo sami za sebe, a uvijek smo kadri pomoći i braću Srbe, Makedonce ili Crnogorce i druge... Mi želimo vidjeti sretnu i zadovoljnu socijalističku Hrvatsku u okviru zadovoljne socijalističke Jugoslavije. Tako nas treba shvatiti, a svako drugo gledanje na nas je pogrešno. Imamo i mi svoje borbe ovdje, mi smo radikalno odbili stare, ustaški nastrojene vođe ovdje u emigraciji, mi hoćemo biti slobodni i od njih, jer mi nismo stranački zadojeni, već nacionalno ponosni što pripadamo naciji koja je dovoljno kulturna i bogata da sama sobom vlada..

Slobodan sam vas zamoliti, razmotrite ove podatke, provjerite ih i uvjerite se da sam vam rekao istinu. Možda u statistikama ovdašnjih službenika u ambasadi i konzulatima nije tako. Ali izvolite, pošaljite delegaciju Matice iseljenika Hrvatske, delegaciju Sabora Hrvatske ili kakvu drugu i neka se uvjere. Nas je ovdje jedan veći grad od Rijeke, Osijeka ili Splita, mi ne želimo biti otcijepljeni od Domovine. To ovisi od vas, dragi drugovi i prijatelji. Ako nemate novaca za put, javite nam, mi smo voljni sakupiti i poslati vam...«

(Slijedi puno ime, prezime i adresa.)

Ime ovog iseljenika, na njegov prijedlog, ne objavljujemo, da bismo ga zaštitili od mogućih neprilika u Australiji.

Ivan Cerovac

U POVODU ISKLJUČENJA STANKA PARMAĆA IZ SAVEZA KOMUNISTA

NEMIRNA DOLINA

Već nekoliko godina novine izvještavaju o nemirima u Donjoj Neretvi. S vremena na vrijeme pojavljivali su se napisi o razjarenim seljacima koji razaraju nasipe, uništavaju strojeve, protjeruju tehničare, ispisuju parole, prijete i mole općinske vlasti da obuzdaju samovolju Stanka Parmaća, bivšeg kontra admirala JNA i tadašnjeg, pa i sadašnjeg, direktora PIK »Neretva« u Opuzenu. Istodobno su s više strana i na razne naslove upućivana prosvjedna pisma. Komisija CK obilazila je Opuzen i Metković, dolazili su filmski i televizijski snimatelji, javnost se uzbuđivala, a Stanko Parmać nije krio svoj, teško dokučljiv, spokoj. I tako, nasuprot očekivanjima da će brojni sporovi biti riješeni i krivci imenovani, sve bi se iznenada utišalo do novog sporenja.

U sukobu sa svima

Krajem prošlog i početkom ovoga mjeseca novine su pod krupnim naslovima objavile da je Stanko Parmać isključen iz SK. Suhoparno obrazloženje te odluke pomalo i začuđuje, iako smo već navikli na slično sročene formulacije. Kaže se da njegovo isključenje iz SK »rezultira iz činjenice različitih idejnih pogleda i političkih stavova na razvoj socijalizma kod nas, na izgradnju socijalističkih društvenih odnosa i uloge SK u razvoju samoupravljanja«. Pored tih uopćenih optužaba predbacuje mu se navodni »istup, u kojem žali što se na VI kongresu promijenila uloga SK, da se Partija srozala na nivo nekakve 'hrvatske straže', te stalni napadi na republičko i općinsko rukovodstvo«. Iz novinskih izvještaja teško je razabrati da li je stajališta koja mu se pripisuju otvoreno zastupao, na službenim sastancima i javnim zborovima, ili ih je izrekao u trenucima silovitog prkosa, kojemu kažu da je sklon. Poradi toga je potrebno podsjetiti na stare, u svakom slučaju argumentiranije, optužbe koje su u tijeku prethodnih godina upućivane Stanku Parmaću.

Prije više od tri godine, točnije: 26. VII. 1968., nakon što su »razmotrili situaciju nastalu djelovanjem druga Parmaća« šesnaest nosilaca »Partizanske spomenice 1941« s područja Donje Neretve donijelo je zaključke u kojima se odmah na početku kaže: »Stanko Parmać, već dugi niz godina (od izborne kampanje 1953), a naročito od 1959. godine kada je došao na dužnost direktora PIK 'Neretva' u Opuzenu, stalno, intenzivno i svjesno stvara sukobe na ovom terenu...« Parmać je u vječitom sukobu sa sindikalnim općinskim forumima, sa SDK, bankom, sudom, inspekcijama itd., dakle s rukovodećim ljudima u vlasti, u političkim forumima, u privredi i izvanprivrednim djelatnostima.« Prvoborci su osobito zamjerili Parmaću što je »došao u sukob sa svim kadrovima« koji su na tom području »organizirali NOB-u i rukovodili nakon oslobođenja«. Oni su ga optužili da je »borce i rukovodioce NOR-a proglasio zaštitnicima kulačkih špekulanata i izdajicama socijalizma, neprijateljima revolucije«, pa da je čak »pokojnog druga Matu Bakića posmrtno oklevetao da je u toku NOR-a bio agent gestapovac«. Predbacujući mu da je »više puta ponovio tvrdnju da je on jedini na ovom području dosljedan revolucionar koji se beskompromisno bori za socijalizam, a svi drugi su neprijatelji socijalizma« prvoborci su naredali primjedbe na njegov rad u poduzeću kojim rukovodi.

Optužbe prvoboraca

»Kroz PIK Neretva prošao je veoma velik broj fakultetski obrazovanih ljudi raznih stručnosti, zatim isto tako veliki broj viših i srednje obrazovanih stručnjaka i rukovodećih ljudi. Svi su oni morali napustiti poduzeće zato što više nisu mogli podnositi stalna šikaniranja i ponižavanja kojima ih je izvrgavao Parmać. On je diktator koji ne podnosi ma kakvu primjedbu i svakom onom tko mu se je usudio suprotstaviti i staviti najmanji prigovor bio je onemogućen opstanak u poduzeću. To je razlog nevjerojatno velikoj fluktuaciji kadrova.

Poznato je da je Parmać dolazio u veoma oštar sukob i s ekspertima FAO-a. Do sukoba s organima upravljanja Parmać dolazi uvijek kad ovi organi pokušaju zauzeti neki stav koji nije strogo uokviren u njegove osobne koncepcije. Te organe on koristi samo onda kad su mu oni potrebni kao pokriće njegovim stavovima. Inače, poznato je da Parmać a priori odbija društveno i radničko samoupravljanje i on je javno govorio da odatle proizlaze sve nedaće našeg socijalističkog društva. Uvjereni smo da radni ljudi u njegovom poduzeću nemaju mogućnosti da se koriste pravima samoupravljača i u tome leži svakako jedan od bitnih uzroka teške situacije u kojoj se PIK 'Neretva' nalazi.

Parmać se svakodnevno sukobljava s ljudima u poduzeću pa i sa svojim najbližim i najodanijim suradnicima. Ima sukoba i drugdje, ali ovdje to nisu sukobi jedne žive poslovne dinamike, tu se ne radi o konstruktivnoj borbi mišljenja i slično. Parmać redovito izaziva najvulgarnije sukobe, njegova je odlika da galami, vrijeđa, ponižava i gazi dostojanstvo čovjeka pojedinačno i na raznim sastancima. On veoma često naziva ljude bandom, saboterima, neznalicama, šalje ih u majčinu. Pristojnost nam ne dozvoljava da ovdje navodimo primjere njegove vulgarnosti«.

Prvoborci Donje Neretve su zatim naredali i Parmaćeve sukobe s narodom tog kraja.

Pištoljem na seljake!

»Čim je došao na ovo područje, Parmać je izazvao prvi veći sukob u selu Komin. Tamošnji mještani desecima godina koriste barsku trsku. To je jednogodišnja biljka, pa ako se pravodobno ne iskoristi ona istrune. Dakle nema nikakve štete po društvo u tome ako se mještani bave kućnom radinošću. Ali Parmać je to zabranio i da bi svoju namjeru proveo u život uspio je preko veza dobiti i vod milicije. Tako je provedena racija u toku noći i tom prilikom je zaplijenjena ne samo trska nego i gotovi proizvodi i to bez naknade. To je izazvalo ogorčenje i opravdani revolt ne samo u Kominu nego i u svim ostalim selima ovog područja. Nakon izvjesnog vremena posredstvom političkih foruma Parmać se sporazumio s Kominjanima da oni beru i prerađuju trsku ali da ne smiju prodavati nikome nego njegovu poduzeću. Nakon kratkog vremena on je pogazio taj dogovor i prestao im otkupljivati proizvode.

Isto tako poznat je sukob koji je Parmać izazvao zatvaranjem svih vodnih propusta (tumbina) na potezu Metković — Opuzen. Pošto su se seljaci naročito, oni iz Komina, energično suprotstavili to nije uspio provesti na potezu Opuzen —Ušće. Ovdje se radi o jedinoj mogućnosti da seljak svojim čamcem dođe na zemlju, jer drugog puta nema.

Dobro je poznat veoma oštar sukob oko takvog jednog propusta na Kuli Norinskoj koji je kulminirao u travnju 1967. gdine Ovaj propust je bio otvoren na osnovu Odluke općinske skupštine, a Parmać je od te iste Skupštine pismeno zatražio asistenciju milicije da propust ponovno zatvori, pa kad mu to nije udovoljeno, doveo je svoje stražare naoružane vojničkim puškama, a i sam je podizao pištolj na seljake. Zahvaljujući brzoj i energičnoj intervenciji organa vlasti sukob se završio bez tragičnih posljedica, ali je međusobnih vrijeđanja i ponižavanja između Parmaća i seljaka bilo na pretek.

Nadalje, Parmać je svojedobno zabranio seljacima da po neretvanskim močvarama vrše ispašu stoke i da kose barski šaš za stočnu prostirku. Ovo je imalo tako krupne posljedice da je u Dolini Neretve gotovo potpuno uništen stočni fond.

Sječa loze pred berbu!

Godine 1963. Parmać je gotovo iznudio od Općinske skupštine da protuzakonito primjeni Zakon o agrarnom minimumu na području privatnog vlasništva u Bočini na površini od oko 140 ha. Ova zemlja je više od tri godine gotovo čitava ostala u ledini i tada je Ustavni sud SFRJ odluku Općinske skupštine proglasio nezakonitom. Ta nepromišljena i nezakonita akcija izazvala je dvije krupne posljedice: a) stvorila je kod naroda ogorčenje, b) nastale su krupne ekonomske štete tj. trebalo je vršiti ponovno premjeravanje i vratiti vlasnicima zemlju i još im isplatiti naknadu za sve vrijeme što im je zemlja bila oduzeta. Sve troškove je platila ili trebala da plati Općinska skupština, a ovi iznose preko 60 milijuna starih dinara, a za tu sumu u ono vrijeme se mogla čitava ta zemlja otkupiti.

Od davnina neretljanski seljaci prave u močvarama kanale tzv. jaruge u kojima love jegulje. Po dolasku u Neretvu Parmać je ovo zabranio, te dozvoljava lov jegulja samo onim seljacima koji bi na licitaciji platili pravo lova u kanalima koji su oni sami napravili ili njihovi preci«.

Prvoborci su nadalje optužili Parmaća da je smišljeno inscenirao čitav niz sukoba u vezi melioracije ušća Neretve: »Na području Vrbovci — Boturice PIK

U neretljanskoj dolini tek zaprepašćujući događaji nagone ljude da mijenjaju ustaljeni red stvari

je silom uzurpirao desetinu hektara privatne zemlje bez ikakve naknade i pravnog reguliranja odnosa s bivšim vlasnicima. I to je jedan od elemenata sukoba sa seljacima, koji nisu imali drugog rješenja nego da sudskim putom traže naknadu.

U području Luke izvršena je godine 1963. eksproprijacija oko 70 ha privatnog vlasništva. Gotovo sve ove površine ili bar veći dio njih bili su pod vinogradima. Parmać je naredio da se loza siječe neposredno pred berbu, krajem kolovoza i početkom rujna mjeseca. To je bilo očito sračunato na izazivanje revolta, ne samo vlasnika ovih površina nego i 'utjerivanje straha u kosti' i ostalim seljacima.

Vandalizam uz »podršku« rukovodstva

Na području Opuzen — Ušće posebno u zahvatu Male Neretve u kolovozu 1967. sukobi Parmać — seljaci kulminirali su u poznatim demonstracijama mještana svih naselja uz Malu Neretvu. To je bio povod da Parmać još jedanput sve sudjelovatelje u ovom buntu proglasi kulacima i neprijateljima socijalizma«.

Obrazlažući svoju tvrdnju da se ne radi ni o kakvim neprijateljima socijalizma i kulacima potpisnici ovih zaključaka, njih šesnaest iznose podatak da se prosjek posjeda u Donjoj Neretvi kreće oko 0,6 ha po kućanstvu, te da ima tek dvadesetak kućanstava čija se veličina posjeda kreće između 2 i 4 ha. Opisujući izgled doline Neretve nakon Parmaćeva pohoda oni kažu: »Dovoljno je proći trasom projektiranog nasipa i kanala uz desnu obalu Male Neretve pa će se svatko uvjeriti na kakav je vandalizam spreman Parmać. Posječeni su vinogradi i voćke s poluzrelim plodovima bez naknade vlasnicima ili uz samo djelomičnu naknadu neznatnom broju onih koji su prihvatili njegov diktat u pogledu visine naknade«.

Svoju tvrdnju da Parmać »svjesno i drsko krši naše zakone i ignorira ih, a Općinsku skupštinu svojim zahtjevima dovodi u zabludu« prvoborci su potkrijepili nizom konkretnih primjera, pa su pokušali prikazati jednu apsurdnu situaciju i stanje u kojemu se ogleda potpuna nemoć ne samo seljaka Donje Neretve, nego i Općinske skupštine, milicije, suda, pa i samog SK. Prvoborci su pisali: »Stanko Parmać otvoreno i javno tvrdi da za sve ovo što radi ima punu podršku od najodgovornijih partijskih i državnih rukovodilaca SKH i Federacije. On konkretno navodi da je upoznao druga Tita sa svojim radom i da ga on u svemu podržava, zatim ističe bezrezervnu podršku drugova Jakova Blaževića, Vladimira Bakarića, Mike Tripala i drugarice Savke Dabčević (pored ostalih). Izražavajući nevjerovanje u te Parmaćeve tvrdnje prvoborci se nisu ustezali da napišu: »Mi smo u nedoumici da li spomenuti drugovi na koje se Parmać poziva i drugi znaju kako i što on sve radi ovdje. Ako znaju, ako su objektivno informirani pa ga opet podržavaju onda mi nismo u stanju shvatiti ni Smjernice, ni druga Tita, niti liniju SK u cjelini«.

Komisija, zaključci, upute . . . bez učinka

Nekoliko mjeseci nakon što su prvoborci s područja Donje Neretve održali sastanak i donijeli citirane zaključke Izvršni komitet CK SKH imenovao je »komisiju za pružanje pomoći u razrješavanju nagomilanih problema u donjem slivu Neretve«. Komisija od četiri člana obilazila je teren i došla do zaključka da je već »ranije bilo moguće na osnovu poznatog stanja i ozbiljno poremećenih odnosa zauzeti određenije stavove u cilju prevladavanja neodrživog stanja, političke podvojenosti i sukoba«. Međutim, osim prepričavanja, i to blagog prepričavanja, sukoba u Donjoj Neretvi, komisija CK nije pružila Izvršnom komitetu neke konkretne putokaze, a niti je dala konkretne prijedloge kako bi trebalo razriješiti dugogodišnji spor u Donjoj Neretvi. Poradi toga nije ni čudo što se u Zaključcima Izvršnog komiteta CK SKH donesenim na sjednicama održanim 13. svibnja i 2. lipnja 1969. lakonski tvrdi da su »mnogi sukobi u proteklom periodu u prvom redu posljedica različitih političkih stavova i gledanja na probleme pred kojima su se našle društvene snage tog područja zbog pomanjkanja organiziranog političkog djelovanja i grešaka u stilu i metodama rada«. Dosljedno tome Izvršni komitet CK SKH dao je upute za daljnji rad i za prevladavanje nastalih sukoba: »Dokumenti Saveza komunista Jugoslavije, naročito Smjernice Predsjedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ, dokumenti VI kongresa Saveza komunista Hrvatske i IX kongresa SKJ sadrže jasne i određene stavove o svim bitnim pitanjima daljnjeg društvenog razvoja . . . Stavovi najviših organa dati u tim dokumentima predstavljaju polaznu osnovu za jedinstveno djelovanje komunista tog područja.«

Unatoč tim jasnim odredbama Izvršnog komiteta CK SKH i unatoč toga što su se svi oni koji su bili upleteni u spor zaricali na Zaključke IK CK SKH sukobi u Donjoj Neretvi nisu prestajali. Optužbe i protuoptužbe ne prestaju ni sada nakon isključenja Stanka Parmaća iz SK.

Ivan Sršen, dugogodišnji član kolektiva PIK »Neretva« i sadašnji službenik Općinske skupštine kaže: »Glavni uzrok sukoba u Donjoj Neretvi je Parmaćeva koncepcija o političkim melioracijama Neretve. Dok je on tu na Neretvi mira ne može biti, pa bi bilo nužno da se ukloni ne samo iz SK nego i iz gospodarskog života u dolini Neretve. Čudnovato je gledanje Parmaća na radni kolektiv. Za njega je radnik u poduzeću do podne radnik, odnosno zabušant, poslije podne konkurent, a po noći diverzant«.

Podrška Parmaću u PIK »Neretva«

Optužbe koje Stanku Parmaću upućuje Općinski komitet SKH u Metkoviću odbacuje organizacija SK u PIK »Neretva« koja broji 80 članova. Sjednica Općinskog komiteta na kojoj se raspravljalo o Parmaću otpočela je sa jednim satom zakašnjenja, jer su članovi SK iz PIK »Neretva« htjeli prisustvovati sastanku, što im nije dopušteno. U brzojavu što ga je osnovna organizacija SK PIK »Neretva« uputila Izvršnom komitetu CK SKH kaže se: »Odluka Općinskog komiteta nije u duhu Statuta SKH i SKJ. Argumenti na temelju kojih je Općinski komitet donio ovu odluku su iskonstruirani, zlonamjerni i netočni.«

Na isti naslov uputio je brzojav i predsjednik radničkog savjeta PIK »Neretva«. On prosvjeduje »protiv takve odluke koja se temelji na aktivnosti neformalnih grupa koje su poznate kao protivnici programa melioracije Donje Neretve«. Sekretar PIK »Neretva« Nikola Batinić me je uvjeravao da sve društveno-političke organizacije u Opuzenu stoje uz Parmaća, u što nisam imao nikakva razloga sumnjati. On nadalje kaže da odluka Općinskog komiteta nije bila jednoglasna, što su mi poslije potvrdili i drugi članovi Općinskog komiteta u Makarskoj. Nikola Batinić nadalje, s punim pravom tvrdi, da glavnu krivnju zbog slabih plaća u kolektivu ne snosi ni u kojem slučaju Parmać, već da je to rezultat gospodarskog sustava, koji zapostavlja poljoprivredu i radni kolektiv opterećuje velikim davanjima. Po njegovim riječima, za proteklih šest godina »Neretva« je dala zajednici tri milijarde dinara. On me je uvjeravao da je Stanko Parmać već prije nekoliko godina isticao eksploatatorsku ulogu banaka i reeksportera. U elaboratu koji je izrađen u PIK »Neretva« u svibnju o. g. piše: »Strani eksperti, stručnjaci i poslovni partneri prosto ne mogu shvatiti zašto Jugoslavija ne koristi darežljivosti prirode? Teško je slušati nizozemske posjetioce jer je njihova zemlji formalno otimala zemljište od mora, iako u odnosu na našu imaju skoro surovu klimu. Uvjeti financiranja melioracionih radova su prosto nezamišljivi u realnom svijetu poljoprivrednog razvoja. Polovina sredstava (kreditirana iz OIF-a) je data nama na 15 godina uz 5,5% kamata, a prvi anuitet dospijeva nakon isteka prve godine. Svuda na svijetu, međutim, melioracije se izvode ili kao javni radovi, ili na kredit od 40—50 godina, uz nisku kamatnu stopu. Pa to je i razumljivo, jer tako stvoreno zemljište služi mnogim generacijama.«

U istom krugu »nezamjenjivih«

Ne treba posebno dokazivati da bi u normalnim gospodarskim uvjetima izostali mnogi sukobi i prepirke unutar poduzeća zbog osobnih dohodaka, razdiobe stanova i sl., a isto tako izostali bi i sukobi unutar pojedinih mjesta, pa i mnogi nesporazumi i neshvaćanja širih razmjera i odlučujućih domašaja.

Iz zaključaka što su ih donijeli prvoborci Donje Neretve lako je razabrati da za mnoge sukobe na tom području snosi odgovornost i Općinska skupština, odnosno pojedini funkcionari unutar nje, koji su Parmaću davali na raspolaganje čak i miliciju, a poslije su tvrdili da su bili izmanipulirani, pa su ih nakon toga čak i prvoborci uzimaju pod zaštitu i donekle opravdavaju njihovu neodlučnost i pasivnost. Već spomenuti Ivan Sršen kaže: »Ljudi su najprije tražili pomoć od svih mogućih institucija, ali kad u tome nisu uspjeli poslužili su se silom, jer se na drugi način nisu mogli obraniti od totalnog uništenja«.

Tomislav Filipović, direktor Komunalnog zavoda u Opuzenu ne krije svoje simpatije za Stanka Parmaća, iako kaže da se Parmać možda nekada i prenaglio. On tvrdi da su u Metkoviću stanoviti ljudi zasjeli na položaje i ne puštaju ih, vrše tek izmjenu funkcija. Za Ivu Gabrića kaže da je najprije bio sekretar komiteta, zatim predsjednik općine, a sada je predsjednik Konferencije SK u Metkoviću. Luka Bebić bio je sekretar komiteta, a sada je predsjednik općine.

Mnogi Metkovčani tvrde da svu vlast u njihovu mjestu vrši nekoliko ljudi, koji mijenjaju parole pa i uvjerenja prema prilikama. Jure Dodig kaže: »Sve se zna. Zna se kako rade pojedinci i s kim i za koga prave politiku u Općinskoj skupštini, u čiju osobnu korist ide grupašenje, ali nitko ništa ne poduzima da se stanje popravi. U Metkoviću se politika kroji u mjesnom hotelu uz kavu i konjak. Skupljaju se grupice, stol uz stol i kombiniraju, smišljaju kako bi što dulje ostali na položajima oni koji su im korisni i istomišljenici. Ima u općinskom forumu i nekoliko zbilja poštenih ljudi koji dižu glas kad god su poštenje i demokracije povrijeđeni. Takve mlade ljude njihovi protivnici nazivaju reakcionarima, ustašama, neprijateljima samoupravljanja i ocrnjuju ih po budžacima tako da oni nikada ne mogu na zelenu granu. Velika se većina mladih ljudi povukla stoga iz društvenog života i njih nitko više ništa ne pita.«

Čulibrk i »društvo«

U takvim društvenim sredinama, gdje se tek vrši izmjena funkcija jedino iznenadni, zaprepašćujući događaji natjeravaju ljude da intenzivnije i odgovornije razmišljaju o ustaljenom redu stvari i da ga pokušavaju mijenjati nabolje. Tako je bilo i u Opuzenu kad je prije nekoliko mjeseci udarcem noža ubijen Mile Franičević, zaslužni i voljeni društveni radnik. Prilikom ubojstva bio je nazočan i milicionar Čulibrk, koji je otvoreno štitio nasilnike. To je potaklo politički aktiv i Socijalistički savez Opuzena da rasprave neke stvari u svom mjestu. Ivo Stanić tvrdi: »Taj nemili događaj iznio je na svjetlo dana ono što se u Opuzenu zbivalo kroz zadnjih pet godina, otkako su milicionari Čulibrk i družina došli u Opuzen. Sve društveno-političke organizacije u Opuzenu osudile su rad tih milicionara, odnosno cijele milicijske stanice u kojoj nema nijednog Hrvata. U mjesecu kolovozu bio sam nazočan na sastanku Socijalističkog saveza i na tom sastanku kao prva točka dnevnog reda razmatrao se rad milicijske stanice i njenih službenika. Ljudi su iznijeli mnoge stvari koje su preživjeli od Čulibrka i njegova dva prijatelja. Čule su se i optužbe da se njima trojici dizala kosa na glavi kad bi se u kavani pjevale hrvatske pjesme, kao 'Vilo Velebita', 'Vezak vezla Hrvatica mlada.' Oni su blijedili od jada, a iza toga su slijedile izmišljene prijave. Mnogi diskutanti, većinom mladi ljudi, pošteni omladinci i članovi SK optuživali su Čulibrka i njegove prijatelje da su protiv osoba koje su pjevale hrvatske rodoljubne pjesme upotrebljavali i dresiranog psa. Čulibrk i družina su često prijetili da će pjevače odvesti u 'orlovo gnijezdo', naime, milicionari u Opuzenu tako nazivaju svoju stanicu. Jedan mladić je na sastanku Socijalističkog saveza opisao kako je bio premlaćen u 'orlovom gnijezdu'.«

Analize dosadašnjih zbivanja u Donjoj Neretvi upućuju nas na zaključak da se u buduće ne bi smjeli čekati neki dramatski, uzbuđujući događaji, pa da se tek onda prijeđe na akcije malog značenja i ograničenog domašaja. Postupci Stanka Parmaća prema seljacima neretljanske doline ponekad su podsjećale na njegove ratne naredbe u Zapadnoj Hercegovini u kojima je određivao da se pretresaju kuće i uhititi sve muško pučanstvo iznad šesnaest godina. Općinske vlasti nisu mu se suprotstavljale, već su neke njegove postupke i omogućavale, bilo svojom aktivnom potporom, bilo pasivnim držanjem. Nitko se nije potrudio da ozbiljnije poradi na gospodarskom preobražaju neretljanske doline. Melioracija delte Neretve i prelazak na proizvodnju poljoprivrednih proizvoda rijetkih vrsta visoke kvalitete i ranog dozrijevanja pružala je jedinstvenu mogućnost za razvoj toga kraja i zapošljavanje mještana, koji ne mogu živjeti na malim posjedima. Stanko Parmać je to pokušao Ograničen i sputan gospodarskim i bankarskim sustavom on se posluživao i neprimjerenim metodama rada. I zato objektivna kritika tih metoda me može zaobići kritiku gospodarskog i bankarskog sustava, koji poljoprivredu stavlja u izuzetno nepovoljan položaj, a seljake tjera na rad u tuđinu, na rad kojemu se sve manje može pripisati obilježje privremenog.

Bruno Bušić

HRVA
BAČ

»GORI JE NAŠA ČELJA

Kupajmo se građani, kupajmo.
Sunce nas grije, prži, peče.
Neće se Palić isušiti nikada,
u njega gradska kanalizacija teče.

Ali nešto nije u redu s tim dotokom, jer se Palić već dosta isušio. Morat ćemo stoga mi Bunjevci opet na ono bivše more. Doli smo doma, isti divan, ista rič ... Kad litujem, oni iz unutrašnjosti me priupitaju, misleći da sam ribar: »Šjor, hoće li biti oluje?« Nije zaludu zapisano da smo došli iz Dalmacije ... Biti Hajdukovac, i to je ta »mitska« sveza s morem.«

Kip »bunjevačkoga sveca«, pun rana od onog tumbanja 1939., oprezno pisne pssst! Kamenim prstom pred usnom. PAVAO BAČIĆ ode u Suboticu, a ja na Tavankut.

Slamarke divojke

»Kogod bi mislio da mi mlatimo praznu slamu, a
mi iz ove slame pravimo lipe slike, i koješta.
Mi smo Bunjevke Hrvatice, a zovu nas slamarke.

(Iz filma Ive Škrabala »Slamarke divojke«)

Bunjevci iz Tavankuta na zagrebačkim ulicama

U poratnim su godinama iz Poljica išli na rad u Vojvodinu. Kad bi se vrnuli, vazda su govorili: »Gori je naša čeljad, iste riči i naravi.« Adid je donio ovu pismu:

Bunjevački rod je vrlo stari,
Još kada je biža prid Tatari,
Sklonija se u zemlju primorsku
Od starine zvanu dalmatinsku.
Pa nastani i susidne zemlje.
Neretvu i to slavno Zahumlje.
Doša je red i na Dalmaciju,
Mletačkoga lava tad domaju.
Stade narod otuda bižati
I u zemlju ličku se seliti.
Al narodno pridanje je bilo
Da se nekad sa ravne selilo,
I da bunjevačka kuća svaka,
Kraj Dunava imade rođaka.
Zato mnogi priko żemlje Like,
Priko Bosne, pa i Save rike
Tad pridoše zemlju Slavoniju,
I nastane didovu domaju.

Put u Tavankut

Dok lutaš dijelom Subotice gdje prebivaju Hrvati Bunjevci, ne može ti oku izmaknuti kip s prstom na ustima, u ulici Ivana Milutinovića, pod kojim piše: »Ovaj spomenik na mjestu porušenog kipa koji su bezbožni ljudi oborili ... 1939.« S pomoću tog zlamena, našao sam pjesnika JAKOVA KOPILOVIĆA, no budući da su sad drukčija vremena, naš razgovor tecijaše bez straha. K JAŠI me dovela njegova pjesmica »Naše more«, u kojoj vjetar smorac biblje bačko klasje. Negdašnji je glasoviti maratonac sad gotovo nepokretan, te se prepušta dugim lutanjima duha. Dom mu je ispunjen slikama hrvatskih seoba i medaljama s njegovih pobjedničkih trka. Na osebnu je mjestu slika najvećega Bunjevca — Antuna Gustava Matoša.

JAKOV je KOPILOVIČ počeo pisati kao tramvajski kondukter. Dosad je objavio četrnaest zbirki pjesama, a želja mu je napisati dvije knjige ikavicom, te objaviti jednu pod naslovom »Voljena zemljo voljena morem«.

Provijavanje pšenice

More i ravnice

JAŠA: Netom sam prvi put ugledao to žuđeno more, koje su prije tri-četiri stoljeća napustili moji preci — bijah uhapšen! Mi Bunjevci volimo Split poradi lijepe ikavice, i u Splitu su me Talijani i uhitili ... Srebrna su vrata upoznala sva moja djeca.

Bunjevci su došli s mora, koje ih je učinilo otvorene prema drugima. Ali, kao što je najednom opao značaja mora, tako je naglo i zemlja zanemarena. Negdašnja Bačka najboljih evropskih poljodjelaca Bunjevaca — danas je pasivan kraj! Svu sam Jugoslaviju protrčao nakon rata, i ne mogu zaboraviti: dok je u Vojvodini bila glad, na Bledu sam jeo tri puta na dan. Bunjevce su satrli lanci zemlje ...

JA: Lanci! ... Verige, sindžiri?!

JAŠA: Ma ne! Tako se ovdje mjeri tlo, a poratni je agraf Bunjevcu ostavio oko desetak lanaca ... Ali ja znadem da Vas zanima, kakav je bio moj dolazak na tlo predaka, na pra-tlo, kako velite. Iz Sarajeva sam kao maratonac trčao na vrelo Bune ...

JA: Precima je bilo teže, nisu bili maratonci, i išli su na sjever ...

JAŠA: Bili su oni i te kakvi maratonci ... Kad se mi Bunjevci vraćamo k moru, kao da se vraćamo tisuću godina unazad, u nama je tad veličanstveno ... A put k sjeveru? Četrdeset osme smo trenirali maraton do mađarske mede, bili smo u trenerkama kao u uniformi, slučajno smo prešli ondašnju zonu, jer su sve to bunjevačke njive, te je nekoliko dana bila »uzbuna« poradi »upada stranih trupa« ...

JA: Čudno je vaše trčanje, k pra-tlu i k Hrvatima u Mađarskoj. U Hercegovini je »kamen koji se miče«, a ovdje Hrvate dijeli brazda na njivi ...

JAŠA: To su hrvatske pečali. Bunjevci u Mađarskoj, to ne možemo oprostiti ...

JA: Pašiću?

JAŠA: Mnogim pašama. Tako iskrižani osuđeni smo na vječno samootkrivanje. Svaki naraštaj u Hrvatskoj nas Hrvate Bunjevce i Šokce iznova otkriva, ide od početka, a u momu je domu slika Stjepana Radića ... Mi se trnemo, nekoć je Subotica bila ponos Bunjevaca, a danas je to Tavankut. I reći ću Vam što mi je na srcu: kao negdašnji maratonac, neću Hrvatsku koju možeš pretrčati u jedan dan.

Na ispraćaju mi pjesnik pokazuje subotički toranj, »što kućice broji bačkih Bunjevaca«. Napućuje me da s njega pogledam more njivâ. I slike MARKA VUKOVIĆA, također samouka, kanda su slikane s tog tornja ... »Sjaj klasja.«

Panonske gromače

Ton Vukovićevih slika s vremenom se mijenja kao sâm bački klas: prozirno osje pšenice brkulje zamijenila je mrka crljen. Na njima je zamjetna okokućna tamnoća i žitni sjaj, a kao neko podsvjesno sjećanje na domaju predaka, sve se promeće u gromače: nebo, strn, snoplje i stope. Podne je u vlati kao u težakovoj kosti.

Kuće su njegove bez okna, ali te nešto gleda iz propukline neba, u kojoj oćutiš zvuk bačke tišine ... pjenu kravljeg prižimljanja. Na crtežima su se uduble, žvačući dosadu dugodneva jedu same sebe Te daumierovske krave donose u bačko obilje legendu o gladnim godinama. U brazdi su kao lađa. Nigdje ljudi na lancima zemlje što im je ostala.

Prst na usni

Odlazeći iz Subotice, baš kod kipa s prstom na usnama, sretoh PAVLA BAČIĆA, glazbenika s »oštrim perom od gume« (kako je naslovljena njegova knjiga epigrama). On mi je divanio malo o toj drevnoj svezi Bunjevca i mora: »Sad Bunjevci opet imaju svoje more, a to je Palić. Znate, onaj »Vječni izvor« ...

ANA MILADINOVIĆ: Pupa u žitu, slama, 1969. g.

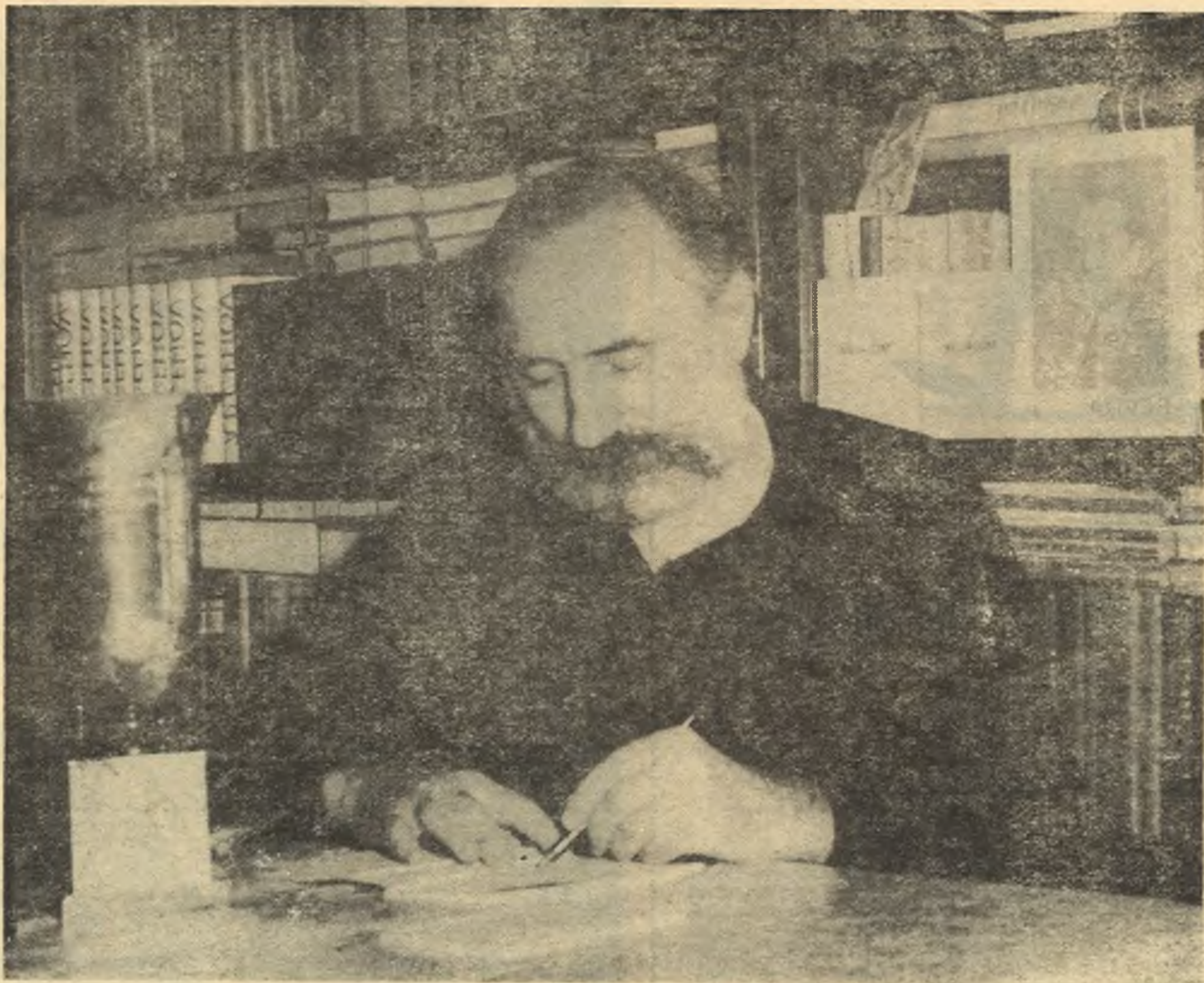
Sad motrim te prste izbockane osjem, što tkaju one čudesne slike od slame. ANA MILODANOVIĆ je radosna jer je našla slamu kao kovina. »Ovo je zmija, voda, ribica ... a ovo daljina.« Vlat koja je sad Sunce, nekoć se vlažila rosom i znojem. Te najčudnovatije hrvatske slikarice, koje su već svijetom pronijele slavu Tavankuta, izvlatale su se iz pučke navade pletenja klasjem, krunâ na koncu žetve, »vinaca, perlica i cvića« Ima li krhkije tvari kojom se ikad slikalo: pogledaj grom na TEZINOJ slici, to je vlat triput lomljena! U oknu užgana doma dočarala je zlokoban sjaj koljencima što su se u žitu istrli jedan o drugoga.

Tavankućani slave 25-obljetnicu društva »Matija Gubec«. U katalogu piše: »Tavankut je selo na sjeveru Bačke u sastavu Općine Subotica. U dokumentima bečkog dvora Tavankut se spominje u XII stoljeću kao »opidum«. U svojoj stoljetnoj prošlosti Tavankut nikada nije mijenjao svoje staroslavensko ime, koje dolazi od riječi »tában« i »kut«, što znači taman, mračan kut. Tlo Tavankuta je pijesak i les (crnica), a stanovnici se pretežno bave intenzivnom poljoprivredom, voćarstvom i vinogradarstvom. Stanovnici ovoga sela su u većini Hrvati-Bunjevci, koji su očuvali u svom govornom jeziku »ikavicu« i bogatstvo narodnog stvaralaštva: narodne običaje, nošnju, plesove i pjesme ... Da bi se shvatio značaj rada Društva treba se vratiti u vrijeme kada se živjelo uz petrolejku i bez dobrih cesta i autobuske veze sa Subotićom, kada su razni skečevi, komedije i drame izvedene od mještana, predstavljali pravi kulturni događaj ...«

Treba još koješta shvatiti iz doba kad se živjelo uz petrolejku — a i uza struju! IVAN PRČIĆ — GOSPODAR pripovijedat će vam o »Trnoružici«, koju je izvodio sa četrdesetero djece, kako bi ih što više govorilo ikavicom.

ATI U
KOJ

D, ISTE RIČI I NARAVI«

Jakov Kopilović

Na kraju sela spomenik je palim borcima »Nemirna ravnica«. Tu ceste nestaje... Zapahne te miris šume. Blizu je granica. Slast mi je stati u zadnju stopu moga puta, u žuđeni hod od Bune do Bunjevaca. I čitajući imena poginulih, stade me obuzimati čudan nemir. Imena i prezimena kao u mojim Poljicima... Mami me nešto k bunjevačkomu groblju. Žena u crnu **žali na grobu, nabraja, opivava mrtvačko prašćanje**, kao poljička narikuša ukukuljena u kostrijet:

Zemljo Božja, majko naša, leglo svita i grobe,
Što je ovde živog, mrtvog: sve je tvoje utrobe,
Priklanjam ti glavu hladnu, oči joj se skupile,
Svetog sanka dogledale, navike se upile...

Grob Ivana Čovića. Kao da je tu zadnji poljički knez, koji je izbjegnuo u Rusiju. U zavičaju nema imenâ na ukopnu kamenu, i čini mi se da su moji mrtvi otišli, i sad je pod ovim humkom moj did, koji mi je djetetom guslio o bunjevačkoj selidbi. Ćutim Tavankućanove riječi: »Doli smo u domaji za sobom ostavili kameni stećak, a ovden jedino u živomu životu možemo ostaviti trag... Šuteć sam pohodijo bunjevačke grebe u Baji, jer je muka hodati po groblju svoga naroda.«

Hod u Sontu

Iz beskrajnog reda bačkog polja, pred kojim je raspelo, berači bi pobjegli uplašeni daljinom. Tako u šali Sončani pripovijedaju o **našoj čeljadi.**

Sonta je najveće vojvođansko selo Hrvata Šokaca. U znaku je vode i ognja. Njihovo se sumporasto vrelo može užgati žigicom. Tako je netko pržgao i trinaest kuća, koje su planule u jedan tren, i sad crno žito zoblju kokoše. Od silne se vrućine svinuo hrast. A kad su doselili na Dunav, vidjela ih neka kraljica u fijakeru, viknula: »Jezus, šok, šok, koliko toga naroda ima!« Bijaše to prije tri do četiri stoljeća. Odonda ih je poplava triput gonila s breščića na brežuljak, Godine 1923. nadošle velike vode, u čamcima se išlo na žetvice po izbreščima, mnoge se obitelji pogušile. Sad sam na šokačkim razvalinama: daske, lug i crna žerava...

Zato je bački Šokac očuvao drevnoću jezika i nošnje. Nigdje nisam čuo takve starovinske ikavice, kao na večernji u Sonti, kad starice u crnu kleknu na istkan guberac, pa se uhu pričinja otočka molitva u masliniku. Ali jedino još u obiteljskomu domu možeš čuti drevnu hrvatsku ikavicu, a najskoli kad govore o onomu što ih uzbuđuje. Sjaje im se oči kad u hiži Marije Poturice vadu starice skute, plećak, bošće i kapice. Spominju pule i rasplit. »Mi same se divanimo, da su morale toliko brojit.« Nošnje su eto i pedeset godina stare, pod pazuhom je znoj prababe. »I jamice su vezane, to je meni čudno, to je sama sebi razmatram.« Na putnoj su torbi putići bojâ. Ana Poturica pokazuje pregaču za kajanje, koja nije posve crna, nego je izvezena od neke tamnoće, kao nisko nebo prije oluje. A baka joj je nekoć za umrlim nosila bijelu košulju! Izvlače ju iz hrpe. Starice mogu prepoznati svaku pučicu, svaki bod iglom. Vele onomu tko dođe u iskušenje otparati bošcu: »Što bi pokojna baba rekla!«

Dokle žene slažu prošlost na stol, dotle muškarci divane o neslozi, Sončane je znala i ulica podijeliti, u crkvi su bacani noževi, jer je svatko imao svoju stranu. Ovako su se dijelili nekoć: Kranjci, Valpovo, Abesinci i Rokovac. Zlo je svadba, za tučnjave zgoda. Ona šokačka igra u šiniku, bila je čest uzrok šaketanju. Najizvornije oružje bijaše čula: okresano žilje, guka, njome su čuvali krave, a u tučnjavi mahali kao buzdovanom.

U Bačkoj se lako povede divan o tlu. »Švaba se tri dana veselio, ako se rodilo slugi muško dite. A kad je došla podila zemlje, Švabe pustili Dunav, ali smo mi čamcima vukli plantike, anđeliri čamcima parcelirali, a kapitalisti se u kaštelima obišali... Naše je misto najviše ubila Austro-Ugarska. Svoje ljude ubacila ovamo, dala mu kredit, a nas ubi dug, dužanje, kamate... Bata, koji je sad u Borovu, htio sagraditi tvornicu na neplodnoj zemlji, ali ovi koje je poslala Austro-Ugarska nisu dali, neće imati radnikâ za kopanje... Kod formiranja Jugoslavije zatečeni smo bez učena čovika, pa se nismo mogli prestrojiti, jer čovika ne stvara poso, nego škola... Svako ima svoga pisca, a naši Šokci ostali nariđe, nešto ukradeš od ovoga, od onoga, i sebe stavljali... Prije ribar, a sad ribokradica... Kudimo se sve češće, znaš svirat ovo-ono, a naše starovinsko šokačko ne znaš!«

Cijelo jutro u Sonti se čuje samo braću Bajiće.

Nikad se ne bi nadao da ćeš u Sonti vidjeti najdrevnije navade. Dijete je prohodalo i mati mu nad glavom lomi pogaču. Tele su odbili od sise, žena je umuzla grušavu u zdilu, kroza sito ju lije po glavama mališana! Ali to Sončani snimaju film o svojoj prošlosti... Ove je godine njihov već 43. **grožđebal,** na početku berbe povorka u nošnjama nosi teško zvono od grozdova. Pripijeva se: »Radili smo, patili smo...«, a na koncu je veselje šokačkim kolom. Sjećam se kako su, pripremajući se za Smotru folklora u Zagrebu, htjeli zapjevati što stariju pjesmu, onu što im je prapredak donio iz Bosne. A lako je prepoznati hrvatski ples! Vazda je nalijevo, i gazi se cijelim stopalom. Da mu nenavidnik, dok se on veseli, ne otme tlo.

Šokci vole sjećanje. A kad se prodivani o današnjoj zbilji, mogu ti reći da ih ima u selu šest tisuća, u pečalbi oko pet stotina... Al' evo djeteta sa suncokretovom glavom, izlazi iz beskrajnoga bačkog reda, prolazi nedohodnom vojvođanskom ulicom. Od grickanja suncokretova sjemena, na jeziku mu je izrasla jašćerica. Htio bi je prodati drugome djetetu, trikrat mu opetuje magične riječi: »Ne laj kučko!« Mati ga zove iz usnulih gusaka pod murvama. Dijete kotrlja suncokret, tamno sunce u jesensko blato.

To mi dijete pripovijeda, kako bi ga učiteljica poslala **doma** da **reče doma,** jer mu veli da može poći samo **kući** a ne **doma,** i da nije nikad **doma** nego **kod kuće...**

Sonta je sva u suncokretima. Ljeti su se žutim sjajem do sutona okrećali za mnom, a sad su crni, pricvrljeni k zemlji. Među njima je crljen stroj, oko kojega kruže strvinari. Nekoć polje bješe divojački ponjavak, sad je mrki staričin guberac. To njihovo vječno okrećanje za najvećim sjajem, postade dugim čekanjem da im netko izgrize sjeme. Berači ulaze u nedohodne bačke redove, uz tikvu i Isusa med mrtve suncokrete.

Ipak pitanja

Moje pisanje o Hrvatima Bunjevcima i Šokcima više je bilo poezija nego zbilja. Ipak, postavio bih neka pitanja:

Zašto hrvatska djeca ne uče hrvatski jezik, ako je to pak omogućeno svim inim narodima u Vojvodini. Valja napomenuti, kako je u AP Vojvodini ravnopravnost narodâ najzbiljskija, no moguće poradi dosadanje »zablude« o jednome jeziku — »srpskohrvatskomu« — to nije bilo provedeno u djelo u ovomu slučaju. Čini mi se, pak, da je glavna smetnja i smutnja u osiljenim pojedincima, kao na primjeru one učiteljice što hoće iz djeteta izagnati materinsku mu riječ **dom**. Pojava je ipak širih razmjera, jer na naseljima (a da ne govorimo o ravnopravnoj zastupljenosti) javnim mjestima uopće, u posve bunjevačkim i šokačkim nema više natpisâ na hrvatskomu jeziku. Tužno je to, znade li se — **vidi li se!** — da su prijeratni natpisi svi odreda pisani najčišćim hrvatskim jezikom. Na privatnim mjestima i u domovima još je vazda očuvan hrvatski izričaj. Vjerovati je da će to ipak krenuti nabolje, jer u zadnje doba neki časopisi bunjevačkih Hrvata izlaze na hrvatskomu.

Nadati se valja, jer je opća demokratizacija podobna a već se o tomu i razmišlja, da će se riješiti pitanje uvođenja hrvatskoga književnoga jezika u bunjevačke i šokačke škole.

Ne valja prizivati u pamet stare grijehe. To ne bih ni činio, da su ti **grisi ispovideni,** kako se gorko našalio stari Bunjevac. Ali je nepojmljivo da su baš u socijalističkoj Jugoslaviji počeli nestajati **pridjevi,** najprije »Hrvatskoga narodnog kazališta« u Subotici (danas »Narodno pozorište«), zatim u novinama.

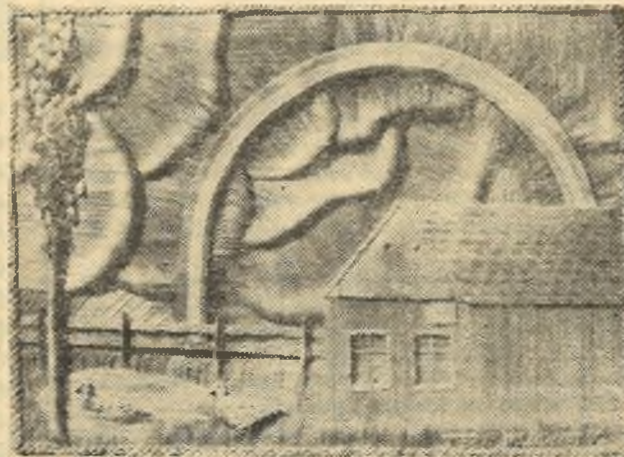

Vršenje žita na gumnu

»Prvi list koji je izašao na srpskohrvatskom jeziku u oslobođenoj Subotici bio je »Slobodna Bačka«, čiji se prvi broj pojavio 16. oktobra 1944. godine. Nešto kasnije list menja naziv u »Radio vijesti«, a 31. maja 1945. godine počinje da izlazi kao dnevni list pod imenom »Slobodna Vojvodina« (Subotičko izdanje), da bi 26. avgusta 1945. godine dobio ime »Hrvatska riječ«. 26. juna1956. godine list konačno uzima svoje sadašnje ime — »Subotičke novine«.

Malo-pomalo i onaj pridjevak **hrvatski** nestade i s pečatâ kulturno-umjetničkih društava. Šaptom bi pridjev pao. Jednostavno bi nezakonito »ONI« uzeli žig, i nakon tri dana ga **bez pridjeva** vratili.

U prijašnjim su se popisima žitelja neka bunjevačka i šokačka sela pribrajala kao »statističko žiteljstvo« Subotice ili Sombora. Zašto se u ovogodišnjemu popisu ta sela izlučuju iz gradskih aglomeracija? (Vidjeti **među redovima**

TEZA MILADINOVIĆ: Duga, slama, 1968. g.

»Subotičke novine« od 17. sept. 1971., članak »Subotica u svetlu statistike«.) Neće li se time, da Bunjevci i Šokci ostanu vazda »seljački puk«, bez moći razmjernog odlučivanja u gradovima, a to znači u novinama ,na višim školama, u kulturnim i prosvjetnim ustanovama..

Dokad će se na knjige iz Zagreba, na stipendije iz Zagreba — gledati kao na kakovu urotu. Može li se razumom objasniti odvraćanje mladih ljudi od studija u Zagrebu, kao da Zagreb nije u socijalističkoj Jugoslaviji! Dušobrižnici bi mogli biti sretni da barem netko vodi i materijalnu skrb o mladima, a ne samo njihovu ideologijsku brigu, od koje nikomu nije bilo ni toplo ni hladno.

Mnogolikost je narodâ ponos Vojvodine, te stoga ne mogu shvatiti, zašto na bunjevačkim i šokačkim pučkim veseljima, društva bunjevačkih Hrvata iz Subotice izvode plesove i pjesme svih naroda u Jugoslaviji, a gotovo da nema primjera, da bi otplesali i neko kolo iz Hrvatske, barem — iz svoje bivše domaje uz more. I čemu pjevači lažne narodne glazbe na priredbama folklorne naravi, čemu narivanje pomodnih pjesama puku, k tomu baš Bunjevcima i Šokcima, koji imadu folklor izvoran i čudesan.

Valja se ipak u ovoj općoj demokratizaciji nadati rješenju svih problema. Uputna je dobra volja i razumijevanje sa svake strane, a također i upoznavanjesvih narodâ u našoj zajednici. Kad upoznate čovjeka u njegovoj svagdašnjici, tek ćete onda shvatiti njegovu plodotvornu pripadnost narodnomu biću.

Jozo Vrkić

JEZIK

O KAJKAVSKOM NARJEČJU U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Već u početku 17. stoljeća u kajkavskoj je književnosti utvrđen jezični lik književnog izraza u sretnom izboru onih kajkavskih jezičnih elemenata koji su jednaki ili najbliži jezičnim odrednicama drugih dvaju hrvatskih narječja i njihovih onodobnih književnosti — kad je god postojala mogućnost za takav izbor. Po svjesnu izboru jezičnih pojava koje povezuju, a ne onih koje razdvajaju, kajkavski su pisci dali svoj znatan prilog ostvarivanju zajedničkoga hrvatskoga književnog jezika; zbog takva njihova stava za sve vrijeme trajanja stare kajkavske književnosti došla je i Gajeva odluka o preuzimanju štokavštine kao podloge za jedinstven hrvatski književni jezik na pripremljeno, plodno tlo — i među hrvatskim kajkavcima nije izazvala ozbiljnijih protivljenja.

U drugoj polovici 19. stoljeća kajkavsko je narječje nestalo iz književnosti. Za tim ne treba žaliti, unatoč njegovim izvanrednim jezičnim — leksičkim, sintaktičnim, stilskim — mogućnostima i golemom rječničkom blagu (predviđa se da će Povijesni rječnik kajkavskoga književnog jezika koji se izrađuje u Institutu za jezik JAZU obuhvaćati 6 knjiga, velikih poput Rječnika Jugoslavenske akademije!), jer je to rješenje — u dijalekatskoj mnogostrukosti ,u regionalnoj podijeljenosti i u teškim političkim prilikama u kojima je hrvatski narod živio — bilo jedino moguće. Ali to više treba žaliti za propuštenim mogućnostima da neprocjenjivo blago toga književnog jezika, pa i čitava kajkavskog narječja, bude potencijalno vrelo obogaćivanja hrvatskoga književnog izraza, potpuno prirodan izvor, jer je kajkavsko narječje neodvojiv dio hrvatskog jezika, a njegova stara književnost neotuđiv dio naše kulturne baštine. Morali bismo se, konačno, otresti shvaćanja da je sve što u hrvatsku književnost, u standardni hrvatski jezik uopće, ulazi iz kajkavskoga, a jednako tako i iz čakavskog narječja, kužno rastvaranje zdravoga tijela hrvatskoga književnog jezika!

Danas je kajkavsko narječje opet književni izraz mnogih hrvatskih književnika, uglavnom pjesnika, ali se u književnosti pojavljuje kao individualan, svojevoljan, a ne nuždan izbor. Najčešće to je izbor domaćega, mjesnoga govora, bez povezivanja mjesnih kajakvskih osobina u međudijalekatski ili iznaddijalekatski jezični sustav, kako je to bilo u prošlim stoljećima. Po mojem dubokom uvjerenju budućnost se književne kajkavske riječi osigurava uporabom živoga, suvremenoga kajkavskog narječja, sa svom veoma izrazitom izdiferenciranošću pojedinih kajkavskih dijalekata i mjesnih govora. Izvan svake je dvojbe da kajkavski pisci mogu posegnuti i za blagom staroga kajkavskoga književnog jezika, oživljujući ga kao svoj, osobni jezični izraz, kako je to u genijalnom pjesničkom nadahnuću učinio Krleža, kako to čini Tomislav Prpić i neki drugi suvremeni kajkavski pisci, ali — usprkos nekim suprotnim mišljenjima — držim da je oživljavanje toga književnog jezika kao zajedničkog jezičnog izraza svih kajkavskih pisaca anakrono, nepotrebno i štetno. Njegovanje kajkavskoga pjesničkog izraza, njegovo oživljavanje, omogućavanje da se pojavljuje, razvija, usavršuje — nije, ne može i ne smije biti početak separatnoga književnog jezika Hrvata kajkavaca: današnji kajkavski književni izraz, jednako kao i čakavski i jednako kao što je to bio i jezik stare kajkavske i čakavske književnosti, podloga je iz koje će mnoge jezične pojedinosti obogatiti i književni hrvatski jezik. Kajkavska (a tako i čakavska) dijalektalna poezija, proza, komedija, pa i drama, u svoj svojoj govornoj šarolikosti bit će stvarni dio i stvarna vrijednost hrvatske književnosti i ona djela koja to po svojoj kvaliteti zaslužuju ulazit će u tu književnost, kako je to i do sada bilo, kao njezine neprolazne vrijednosti.

Antun Šojat

Na fotografiji: VALTER iz glazbene obitelji DEŠPALJ

Neke večeri, taj se mladi čelist popeo na podij »Istre« da nam, kao solist u koncertu Kabalevskog i uz pratnju Zagrebačke filharmonije, pokaže što je sve naučio u najboljim školama Zapada i Istoka.

Nakon što se, još kao srednjoškolac, otisnuo u svijet, Dešpalj nije gubio vrijeme: postao je učenikom Leonarda Rosea, pohađao je kurseve Casalsa, Fourniera, Navarre, a u New Yorku je kod članova »Julliard-kvarteta« (danas bez sumnje najznamenitijeg na svijetu) brusio praksu komornog muziciranja.

Kad je osjetio da se dovoljno razigrao i, u kontaktima s radoznalim pedagozima-istraživačima moderne čelističke tehnike otkrio svu raznolikost svojih vlastitih, sasvim individualnih interpretativnih mogućnosti, potražio je nauk kod druge glazbene supersile. Pošao je u Moskvu kako bi kod stroge Galine Semjonovne Gozolupove ponovno sve u sebi sredio, skupio, produbio, učvrstio...

I tako smo te večeri upoznali jednog mladog umjetnika violoncella, koji je primjerno i definitivno sabrao osobine raznih, ali najboljih, škola; predstavio nam se kao čelist koji gradi glazbene rečenice ruski rigorozno ali sa zapadnjačkim šarmom; upoznali smo ga kao fanatičnog privrženika temeljnih vrijednosti ali i savršeno slobodnog i vedrog u doživljavanju samog duha glazbe.

Vjerojatno će mnogi naši glazbenici (osobito mlađi) pozavidjeti Dešpalju na svemu što je stekao u dalekom svijetu. Ali, zapravo, njemu treba zavidjeti samo na iskustvu onog svijeta kojem je on pripadao prije nego što je napustio svoj rodni grad Zadar i roditeljsku kuću.

S nostalgijom, kao za nečim što je zaostalo iz Bachovih vremena, treba se prisjetiti da su Dešpalji zaista glazbena obitelj. Otac, glazbenik; brat Pavle, izvrstan violinist, spretan pijanist, osebujni skladatelj, rafinirani dirigent; sestra, neobično nadarena violinistkinja silno vješta glasoviru i najzad, Valter, koji se također uz cello vrlo dobro snalazi na klaviru. Svima njima glazba je i posao i razbibriga, jedina strast i hobby iz djetinjstva, sve osnovno o glazbi naučili su u igri, radosno, zabavljajući se, improvizirajući... Ta obiteljska baština, kapital je neprocjenjive vrijednosti u karijeri svakog Dešpalja. To je ono što im je omogućilo sretan start u društvu i glazbenoj javnosti: to je ono što ih u poslovima umjetnosti čini nepretencioznima a moćnima, jednostavnima i suverenima, ukratko: glazbenim aristokratama. (Naravno, obiteljsko naslijeđe i plemenito podrijetlo nije uvjet da bi se postigla veličina; poneki su, unatoč prostom podrijetlu, postali carevima glazbe, ali su se ipak čitavog života zbog toga osjećali prikraćenima i ponavljali poznati Napoleonov uzdah: »Da sam ja barem svoj sin!«)

Valter Dešpalj vraća se u Moskvu da dovrši studije. Onda će, kaže, u Zagreb, za profesora Akademije. Mi ga nestrpljivo očekujemo baš na tom nastavničkom mjestu. Ne zato što bi sumnjali da naši dosadašnji profesori nisu dobri stručnjaci i pasionirani progonitelji svakog diletantizma. Naprotiv, trebamo ga zato da ovome gradu vrati nešto od diletantske prošlosti njegova glazbenog djetinjstva. Jer diletant, u najplemenitijem smislu riječi, znači: onaj koji voli, onaj koji se raduje, ljubitelj

W. H. AUDEN I HIMNA UJEDINJENIH NARODA

W. H. Auden u Zagrebu ljeta 1964.

Kada sam pročitao vijest da za ovogodišnje 26. zasjedanje Ujedinjenih naroda veliki glazbenik Pablo Casals (rođ. 1876) piše skladbu — himnu UN na tekst pjesnika W. H. Audena (rođ. 1907) zamolio sam W. H. Audena da mi pošalje tekst himne koju bih preveo za naše čitateljstvo. Nekoliko dana prije samog početka zasjedanja OUN W. H. Auden mi je iz Austrije, gdje svakog ljeta provodi dva do tri mjeseca, poslao tekst »Himne«. Koliko mi je poznato, tiskanjem u »Hrvatskom tjedniku« ona se prvi put objelodanjuje.

Vijest o himni došla je iz »New York Timesa«. Naime, dopisniku »New York Timesa« sve je ispričala Casalsova supruga u San Juanu na antilskom otoku Puerto Rico, gdje je Casals dovršavao glazbu himne UN na tekst W. H. Audena. Tom prilikom se doznalo i to, da je sam generalni sekretar UN, U Tant, naručio od ove dvojice umjetnika — tekst i glazbu. Naime, u okviru zasjedanja Generalne skupštine, svake godine održava se svečani koncert na kojem skladbe najvećih majstora izvode najbolji izvođači. Kako do sada UN nisu imale svoju himnu, a imale su na pr. Povelju, amblem, zastavu, plave šljemove i zlatne medalje na kojima piše »Mir« na pet jezika, to je uglazbljeni tekst W. H. Audena trebalo da postane ubuduće službena himna UN.

Budući je pjesnik W. H. Auden znanac hrvatskih čitatelja poezije, reći ću ukratko samo nekoliko najpotrebnijih obavijesti o ovom glasovitom anglo-američkom pjesniku, inače kandidatu za Nobelovu nagradu za književnost. Prije devet godina objelodanio sam svoj prvi prijevod Audenove pjesme »None« na hrvatski. Od 1962. do danas preveo sam na hrvatski velik broj Audenovih pjesama, od kojih je najuži izbor tiskan u dvojezičnom izdanju: W. H. Auden: »Poezija«, »Mladost«, Zagreb, 1964. U ljetu iste godine W. H. Auden je boravio u dva navrata u Zagrebu. Dio razgovora objelodanjen je u »Telegramu«. a veći dio mojih bilježaka o tom susretu leži u rukopisu, u mojoj bilježnici. W. H. Auden se zainteresirao za hrvatske pjesnike, pa je u suradnji s našim prevodiocem Brankom Brusarom preveo na engleski zbirku pjesama hrvatskog pjesnika Nikole Šopa Posredstvom Audena, Šopove pjesme tiskane su u najuglednijim engleskim i američkim književnim časopisima. Sjećam se da je tog ljeta sjedeći pored mojih knjiga zapitkivao za naše pjesnike, hrvatsku gramatiku, osobitosti hrvatske metrike, hrvatsku povijest, što se sve prevodi na hrvatski jezik iz stranih književnosti, itd. Spazivši jednu knjigu povijesti Hrvata, Auden je odmah započeo razgovor o našoj nacionalnoj povijesti, našim junacima i književnosti koja je opisivala pojedine momente iz nacionalne povijesti. Bio je gotovo zanesen kada je doznao da hrvatski ima tri dijalekta, zapravo tri izvora nepresušne jezične mase. — To je za pjesnika, za prevodioca, za svakog tko radi s riječima sjajno — rekao je Auden! Oduševio se kada sam mu čitao Krležine »Balade« i pri tom je glasno razmišljao, koji bi engleski najbolje odgovarao jeziku Krležinih »Balada«. Zaista, nije onda ni čudno, nakon njegova oduševljenja za hrvatsku poeziziju, što je u zajednici s prevodiocem Brankom Brusarom započeo prevođenje pjesama Nikole Šopa. Prije sedam godina u Zagrebu rodila se ideja, o jednoj antologiji hrvatske poezije na engleskom jeziku na kojoj bi surađivao i W. H. Auden. Prije nekoliko mjeseci pisao mi je ... »Rado bi se latio posla da prevodim hrvatske pjesnike. ali ne znam da li sam u mogućnosti da se prihvatim tako velikog posla.«

Veze pjesnika W. H. Audena s Hrvatskom su najjače preko njegove poezije, njegovih eseja i njegovih drama. Za Radio-Zagreb preveo sam dvije Audenove drame: »Pas ispod kože« i »Mračna dolina«, a po našim časopisima razbacano je sijaset njegovih pjesama i eseja. Prisustvo jednog od najvećih pjesnika engleskog jezika W. H. Audena u suvremenoj hrvatskoj književnosti je očigledno: njegova poezija, njegove književne ideje i njegova dramska riječ našla je odjeka i kod mlađeg naraštaja hrvatskih pjesnika i kod našeg čitateljstva. I upravo zato, što je Auden tako blizak našim čitaocima i poznat našim piscima. odlučio sam se da prevedem i njegovu »Himnu«, zapravo himnu UN. Povjerenje koje mu je ukazano samim tim što je od njega »naručena« himna dokaz su njegove prisutnosti u svjetskoj književnosti, dokaz su njegove humane poruke izrečene kroz njegovo bogato književno djelo. Ovom prilikom moram zahvaliti pjesniku W. H. Audenu što mi je u vrijeme dok je vijest o himni tek »procurila« u svijet poslao tekst himne da ga objelodanim hrvatskom čitateljstvu.

Tomislav Sabljak

ANTHEM

Strike, musician,
Strike your string,
So we may sing,
Elated, optative,
Our several voices
Interblending,
Playfully contending,
Not interfering
But co-inhering,
For all within
The cincture of the sound
Is holy ground:
There all are Brothers,
None faceless Others.

Let mortals beware
Of words, for
With words we lie,
Can say peace
When we mean war,
Foul thought speak fair
And promise falsely.
But song is true:
Let music for peace
Be the paradigm,
For peace means to change
At the right time,
As the World Clock
Goes tick and tock.

So may the story
Of our human city
Presently move
Like music, when
Begotten notes
New notes beget,
Making the flowing
Of time a growing,
Till what it could be
At last it is,
Where even sadness
Is a form of gladness,
Where Fate is Freedom,
Grace and Surprise.

HIMNA

Zasviraj sviraču,
Zasviraj na svojoj struni,
Tako da možemo zapjevati,
Uzneseni, željni,
U naših nekoliko glasova
Što se isprepliću,
U igri nadmeću,
Ne smetajući jedan drugom
Nego baštineći jedno drugo,
Jer unutar cijelog
Pojasa zvuka
Sveta je zemlja:
Tu svi su Braća,
Nitko onaj bezlični Drugi.

Neka se smrtnici paze
Riječi, jer
Riječima lagati možemo,
Možemo reći mir
A misliti na rat,
Ružna misao lijepo zboři
I lažno obećaje.
Al pjesma je istinska:
Nek glazba za mir
Uzor nam bude,
Jer mir znači promijeniti se
U pravo vrijeme,
Dok Ura Svijeta
Satove odbija.

Tako nek priča
Našeg ljudskog grada
Krene sad,
Poput glazbe, kad
Rođeni zvukovi
Nove zvukove rađaju,
Od čeg protok vremena
Prostorom postaje,
Sve dok ono što bi moglo biti
Ne postane što jest,
Gdje je čak i tuga
Oblik radosti,
Gdje je kob Sloboda,
Dražest i Iznenađenje.

Preveo: Tomislav Sabljak

STOTA OBLJETNICA RAKOVIČKE BUNE

KVATERNIKOVA DILEMA: SLOBODNA HRVATSKA ILI RUSKA DRŽAVA NA JADRANU

LJERKA KUNTIĆ:

NEPOTKUPLJIVI BORAC ZA HRVATSKU

Literatura o Eugenu Kvaterniku vrlo je skromna, u stotinjak godina tek nekoliko radova. Što je, po Vašem mišljenju, utjecalo na to da se osobi takvog značenja u novijoj hrvatskoj povijesti takvo nešto dogodilo poslije smrti?

Rekla bih da putovi naše historiografije samo slijede tok naše historije, koji nije nimalo ni gladak ni ravan. U starijem razdoblju baviti se Kvaternikom značilo je ispitivati sudbinu i djelo buntovnika koji je poginuo kao veleizdajnik. U idućoj etapi, međunarodna i domaća politička rješenja na našem tlu stavljala su u središte pozornosti druge aktere i ideologe. To jest, nakon prešućivanja i minimaliziranja Kvaternik se kao predmet studija i poznavanja morao nužno nametnuti među mnogim temama i poglavljima naše povijesti koje su zanemarivane zbog okolnosti domaćih i međunarodnih. Moram reći da ima i drugih momenata koje treba spomenuti. Na primjer, moja disertacija o inozemnoj djelatnosti Kvaternika veoma je opsežna, i od vremena kad sam je napisala (god. 1961). pa sve donedavno, njezin je opseg (oko 1000 stranica) dovodio izdavače u nepriliku. Na neki način i mene samu, jer od početka nisam bila sklona kraćenju teksta. Pothvat Izdavačkog poduzeća ZNANJE (politički spisi Hrvata XIX. i XX. stoljeća) značajan je korak i za poznavanje Kvaternika, i ja moram ovdje izraziti i priznanje i zahvalnost ZNANJU. Smatram da je poznavanje povijesti, i to iz prve ruke, neophodno potrebno i javnosti i školi, i da je, uz druge programe koji su već ostvareni ili su na putu da se ostvare, ZNANJE učinilo veoma sretan korak u nastojanju, bar ja tako smatram, da svoju povijest poznajemo u totalitetu, a ne parcijalno i svedenu na izabrane ili izdvojene teme, poglavlja i ličnosti.

Budući da ste nedavno, u organizaciji novoosnovanoga Instituta za hrvatsku povijest, radili u pariškim arhivima tražeći nove dokumente o Kvaternikovu djelovanju, recite, koliko ste u tome uspjeli, i kakvog je uopće opsega i koliko učestao rad hrvatskih povjesničara u inozemnim arhivima u kojima se, kao što je poznato, zasigurno kriju mnoge novosti?

Vaše je pitanje došlo u dobar čas. Vrijedi razgovarati o korisnoj inicijativi Instituta (osnovan 1971.) koji rad u inozemnim arhivima provodi kao stalnu praksu. Moram reći da je za moj rad i studij o Kvaterniku takva praksa malo kasno primijenjena, jer, kao što Vam je vjerojatno poznato, moja je disertacija rađena poglavito na domaćim, a samo malim dijelom na bečkom i praškom materijalu. Francuski, talijanski, ruski, pruski, engleski i vatikanski materijal treba još tražiti. Kako se mahom radi o pismima i spomenicama, pa zatim o Kvaternikovim člancima u štampi, valja za time dosta tragati, a mora se pretpostaviti da su neki dokumenti i propali. Ja sam zapravo tek započela pohod na nepoznati i zanemarivani Kvaternikov fond. Od onoga što sam našla u Parizu, spomenula bih na prvom mjestu proklamaciju Graničarima, tiskanu (zapravo pretiskanu) u Parizu već 1859. godine. Drugačiji, ali svakako značajan dokument, jest adresa Hrvatskog sabora iz god. 1861., tiskana u Parizu na francuskom jeziku godine 1862, u zbirci suvremenih ili za tadašnje probleme aktualnih diplomatskih spisa. Ta je adresa ušla u građu za diplomatsku povijest svoga vremena, u smislu osnovne Kvaternikove teze o hrvatskom državnom pravu, koje se, zapravo, i zasnivalo na diplomatskim aktima. To onda sve skupa dopušta da se kaže kako je i francuski izdavač mislio — »pravaški«.

Kad bi Vas netko zapitao da o Kvaternikovu značenju u novijoj hrvatskoj povijesti date sažetu ocjenu, što biste odgovorili?

1) Prvi je i najagilniji diplomat Hrvatske u XIX. stoljeću. Sabire stoljetno iskustvo naroda i suvremene ideje, da bi u vremenu kad se temeljito mijenjala politička karta Evrope stavio na dnevni red hrvatsko pitanje, tj. pitanje slobode i ravnopravne egzistencije Hrvatske uz druge narode i države. Time je zasnovao Stranku prava i započeo drugi preporod hrvatskoga naroda.
2) Jedinstvena i izuzetna pojava u našoj novijoj povijesti. Juriša na prijestolnice Evrope, riječju i djelom pokazuje kako se voli i radi za domovinu. A snagu crpe iz povijesti Hrvata.
3) Požrtvovni, smjeli i nepotkupljivi borac za Hrvatsku, njen opstanak i slobodu, kakvih je ona u prošlosti imala bezbroj. Samo, Kvaternik je okrenuo borbenu liniju: umjesto na Turke, juriša na prijestolnice Evrope s upozorenjem koje je bilo vidovito: ili slobodna Hrvatska, ili ruska država na Jadranu.

Od 8. do 11. listopada 1871. godine pokušao je EUGEN KVATERNIK, s četom ljudi, ustanak protiv austro-mađarske prevlasti nad hrvatskim zemljama. Ta RAKOVIČKA BUNA ostaje zapisana u hrvatskoj povijesti kao memento: hrabrost u kojoj se žrtvuje i život nije prilika za tugovanje i plač, nego poticaj; takvu činu odričemo njegovu sentimentalnu notu – za volju vjere u ustrajnost da se na ovome tlu održimo usprkos svemu. O njegovu činu ne treba pjevati pjesmice, ali utoliko više treba proučiti njegovo djelo. Stoga je ova stogodišnjica prilika za što određeniju prosudbu i otkrivanje njegova djela, onoga djela kojim pri kraju, stoji Rakovica. To djelo, »antišambriranje« po prijestolnicama Evrope (kako bi rekao Krleža, spominjući ga uz Križanića, Supila i Radića) jest djelo koje valja proučiti to više što smo skloniji – jer je to mnogo lakše – cijeli »slučaj Kvaternika« zatvoriti u mrene pridjevaka posve ezoteričnih: ludih nakana, mistike, uzaludnosti bez trunka promišljanja. U tom smislu HT u ovom broju bilježi stotu godišnjicu Rakovice prilozima o jednom djelatnom, a ne verbalnom odnošaju prema Kvaterniku: o knjizi njegovih izabranih političkih spisa što ju je nedavno izdala Nakladna kuća ZNANJE, spisâ koji omogućuju prosudbu onih bitnih pitanja koja su ga zaokupljala; a tako i mjestu što ih ti spisi imaju u Biblioteci u kojoj su izašli. Stoga smo postavili nekoliko pitanja priređivaču ovoga izbora, povjesničaru **dr. Ljerki KUNTIĆ**, i uredniku Biblioteke, književniku **Dubravku JELČIĆU**, želeći pitanje Kvaternika, odmah na početku, smjestiti u širi prostor aktualnih pitanja hrvatske historiografije i njenih prinosa u novije vrijeme.

Karta Rakovičkog ustanka.

DUBRAVKO JELČIĆ:

JAVNOST NIJE OSTALA RAVNODUŠNA

Kvaternikovi POLITIČKI SPISI izlaze kao treća knjiga u kolekciji HRVATSKA POLITIČKA MISAO XIX. i XX. stoljeća. Što nam možete reći o toj kolekciji uopće i kako ju je javnost primila?

Biblioteka »Izbor« Nakladnog zavoda »Znanje« u Zagrebu osvježena je novim ciklusom. To je, koliko znam, prvi put u našoj izdavačkoj praksi da se sustavno, s više-manje zaokruženim planom (koji predviđa da se u dvadesetak knjiga obuhvati otprilike stogodišnje razdoblje, od hrvatskih preporoditelja tridesetih godina XIX. stoljeća do hrvatskih komunista tridesetih godina XX. stoljeća), pristupa publiciranju političkih spisa naših istaknutijih političkih ličnosti, koji su znatno, često i odlučujuće, utjecali na tijek hrvatske povijesti.

S obzirom na znanstveno-istraživačke predradnje koje su potrebne priređivačima pojedinih svezaka, pripreme traju dosta dugo, duže no što se obično misli, čak duže nego što smo i sami predviđali, ali se ove knjige, uvjeren sam, ipak pojavljuju u pravi čas. U danima kada hrvatski narod, u dosad možda za sebe najpovoljnijim povijesnim uvjetima, napokon ostvaruje svoj vjekovni san o vlastitoj državi, ove knjige ne žele niti mogu željeti ništa drugo nego da toj pravednoj i plemenitoj težnji pridonesu svoj udio. Da ga pridonesu na način na koji to one jedino mogu: upozorujući na ona mjesta i pojave u prošlosti u kojima se hrvatski narod izrazio i potvrdio kao samobitna i samosvjesna nacionalna cjelina. Ove će knjige, vjerujem, konačno suzbiti krive predodžbe koje poneki naši, osobito mladi ljudi — zaslugom nepotpunog ili čak pogrešnog obavještavanja u školi — imaju o hrvatskoj povijesti. One će im, konačno, pomoći da bolje razumiju ne samo našu prošlost nego, preko nje, i našu sadašnjost.

Tako smo ove knjige zamislili, tako ih je i primila naša javnost. Da nije tako, da je javnost ostala ravnodušna a kupci uzdržljivi, ovaj bi početak ostao sasim sigurno bez nastavka.

Cijena je ovih knjiga, po mišljenju mnogih, dosta visoka: 100 dinara. Zašto nisu jeftinije?

Zašto nisu jeftinije, pitate. A ne mislite li da bi bilo logičnije pitanje: kako to da nisu skuplje? Ne čudite se! Ideja ove biblioteke rodila se u međusobnim razgovorima u redakciji »Znanja«, njena se realizacija oslanja isključivo na sredstva samog izdavača.

Participira li Fond za izdavačku djelatnost?

Gotovo neznatno u odnosu na troškove izdanja, a u postotku osjetljivo manje nego za druga neka izdanja neusporedivo manjeg značenja — i kulturnog i nacionalnog. U prve dvije knjige (Supilo, Radić) izdavač je uložio **100.000** dinara, a Fond je dao slovima i brojkama, **7.500 dinara;** (Za »Kvaternika«: 122.000 naprama 10.000). Što velite na to? A svaka knjiga iziskuje izuzetne predradnje. »Za »Supila« je dr. Šepić mjesecima prelistavao njegovu »Crvenu Hrvatsku« i utvrđivao nepoznate Supilove tekstove. Koliko je tisuća stranica Kulundžić prolistao — i prepisao! — da bi napravio izbor iz Radićevih spisa! A dr. Ljerka Kuntić morala je, osim svega, još i prevesti veliki dio Kvaternikove knjige, jer neki njegovi radovi, npr. knjiga »La Croatie...«, do sada nikad nije ni bila tiskana na hrvatskom. K tome, svaka knjiga ima opširnu uvodnu studiju, tu su i potrebne napomene, tumačenja, komentari i bibliografije... I takvu knjigu, s više od 600 tiskanih stranica gustog proznog teksta, dobiva čitalac za **100 dinara:** svaka stranica stoji ga, dakle, oko **15-16 para!**. Budimo realni i pošteni pa priznajmo da danas gotovo i nema jeftinije knjige u nas nego što su ove! Zar već i pojedine zbirke zgodnih lirskih pjesmica i neusporedivo manje tiskanog teksta, jer se na svakoj drugoj ili trećoj stranici nalazi pjesma s pet-šest stihova, s dvije-tri riječi u svakom stihu, a sve ostalo je čisti bijeli papir. Fini, sjajni — ali papir. Prema tome, ne recite više da su ove knjige skupe, molim vas.

Koje knjige uskoro izlaze i tko su im autori?

U najskorije vrijeme, za mjesec dana, recimo, izići će još dvije knjige: **Strossmayer-Rački,** u redakciji dr. Vladimira Košćaka, i **Starčević,** u redakciji Tomislava Ladana. A već se užurbano radi i na daljnjim svescima. Na žalost, koliko smo uopće siromašni sposobnim, poduzetnim, požrtvovnim i odgovornim znanstvenim kadrovima, pokazuje se i ovdje: izdavač bi išao u ovom poslu i bržim tempom kad bi mu to objektivno bilo moguće, s obzirom na — subjektivne snage!

Priredio: Srećko Lipovčan

U narednim brojevima HRVATSKI TJEDNIK donosit će, u više nastavaka, feljton o EUGENU KVATERNIKU kojemu je svrha da širokom krugu naših čitatelja približi najglavniji tok njegova života i djela: desetogodišnju borbu da u Evropi nađe mogućnosti i pomoći za uspostavu slobodne Hrvatske. Autor je feljtona dr. Ljerka Kuntić, koja je, kako je već spomenuto, priređivač knjige Kvaternikovih spisa, prve koja omogućuje da njegovo djelo bude dostupno širokom krugu.

400 stranica za sadašnje i nekadašnje maturante

Dr. I. Perić: XX. STOLJEĆE, Povijest za IV. razred gimnazije. Nakladnik: Školska knjiga, Zagreb, 1971.

Školske su knjige ogledalo školskoga sustava, sažimlju ga u žarište i reflektiraju njegovu boju, težnje, počesto i cilj. Time su i svojevrsna slika svijeta u kome vrše svoju ulogu; znamo: sustav je odgoja i naobrazbe (planovi, programi, zatim knjige) u Hrvatskoj pretrpio posljednjih godinu dana čitav niz primjedaba i kritika, a sve se mogu uklopiti u »sliku sistema« koji je hrvatsko školstvo zasigurno po nečemu doveo na prvo mjesto u svijetu: po nemaru, nebrizi prema grupi tzv. nacionalnih predmeta: jezika, književnosti, povijesti. Taj je neslavni primat bio izložen načelnoj i konkretnoj kritici, i to argumentima koje nitko nije pokušao osporiti.

Dakako, školski sustav u kojem je tako kao što jest — samo je posljedak društvenih i političkih uvjeta koji su ga regulirali, oblikovali i stimulirali, štoviše, njihov je točni izraz. A u ovom slučaju, upravo je autor knjige o kojoj govorim (u razgovoru za ZADARSKU REVIJU) uspio u jednoj rečenici sažeti ono što se s hrvatskom poviješću zbivalo u (još uvijek važećem) školskom sustavu: **»Otuđivanje ili prešućivanje hrvatske prošlosti značilo je za hrvatski narod sputavanje njegova nacionalnog bića«** (ZR br. 3, 1971., u razgovoru s M. Mandžom).

To se otuđivanje i prešućivanje, da prihvatimo specifikacije dr. Perića, u nizu školskih knjiga za »predmet povijesti«, svodilo, dakako, na ono najbitnije: razlomiti KONTINUITET političke, društveno-gospodarske, državno-pravne i pogotovu kulturne povijesti Hrvata toliko da se stavljao u pitanje entitet jednoga naroda koji se iz zbrke Velike selidbe ipak nekako pod svojim imenom, teritorijem i s kulturom, a pogotovu sa sviješću o tome — dogurao do današnjih dana.

U trenutku kad pred sobom imamo knjigu dr. Iva Perića, priručnik povijesti za posljednji razred gimnazije, prisjećamo se kako su se maturanti u SR Hrvatskoj godinama služili ili knjigama iz drugih sredina ili bilježili predavanja nastavnika.

Kao što je zasigurno mnogima poznato, posljednjeg desetljeća četvrtoškolci i njihovi nastavnici u nas snalazili su se ponajviše s knjigom propisanom u SR Srbiji: ISTORIJOM NAJNOVIJEG DOBA (historičara dr. Kneževića i Smiljevića); ovaj je priručnik doživio nekoliko izdanja: u predbrijunsko vrijeme odisao je duhom posve bliskim eksplicitnome unitarizmu, kasnije je »dopunjivan« i »prerađivan«, no netočnosti nisu uklonjene, prešućivanja nisu izostala, pojednostavnjivanja su se mogla naći na svakoj drugoj stranici. Svojedobno sam o toj knjizi pokušao ponešto upozoriti u omladinskoj reviji POLET (jesen 1968.), no odjeka nije bilo; razumljivo: o školskome sustavu u Hrvatskoj vladala je tada opća šutnja, a ova tema posebno je bila »tabu«. Proljetos je u dva članka u ŠKOLSKIM NOVINAMA (od 29. II. i 9. III.) sveuč. profesor dr. Lj. BOBAN potanko pokazao kako se »Istorija« može smatrati samo štetnom knjigom za odgoj i naobrazbu; u uporabi u SR Srbiji ona zasigurno šteti umnogome međusobnim odnosima, a u SR Hrvatskoj — u najmanju je ruku uvredljiva.

Prevladati dosadašnje stanje i mane

Sad je pred nama knjiga »XX. stoljeće«, suvremeno koncipirana: u svojim temeljnim značajkama i nastojanjima želi prevladati dosadašnje stanje i mane.

Evo tek nekih pitanja — da vidimo kako se njima bavi:

— pitanje zajedničke južnoslavenske države u toku I. svjetskog rata jasno je objašnjeno usporedbom dviju oprečnih koncepcija: ideja ravnopravne, demokratske građanske države nasuprot Velikoj Srbiji, u kojoj zastupnici potonjega rješenja nisu prezali ni od komadanja Hrvatske, što je zorno prikazano zemljovidnom kartom Pašićeve »Velike Srbije«; precizno se i razumljivo izlažu značajke Krfske deklaracije, što je do nje dovelo i jasno se kaže da je i takva Pašiću bila »samo taktički potez kojeg se nikada nije pridržavao«. Po prvi put učenici saznavaju istinu i o komediji sa Ženevskom konvencijom, kao i o uvjetima pod kojima se zbilo, 1918. godine, »ujedinjenje«;

— u međuratnom razdoblju saznajemo mnogo od onoga što se u školi prije toga »nije učilo«: o republikanskome raspoloženju demonstranata koje je vojska i policija dočekala 5. prosinca 1918. vatrom iz mitraljeza na tadašnjem Jelačićevu trgu; o nezadovoljstvu koje su svojim postupcima izazivali žandarmerijska i srpska vojska u »prečanskim« krajevima — i o drugim razlozima nezadovoljstva (npr. o pljačkaškom kursu pri promjeni austro-ugarskih kruna u dinare, kad su jednim potezom pera ti krajevi opljačkani, zatim o većem porezu što su ga prečanski krajevi plaćali, o »izbornoj geometriji« koja je pogodovala srbijanskim strankama);

— međustranački odnosi točnije su i jasnije objašnjeni u svjetlu nacionalnih i socijalnih problema građanske Jugoslavije, istaknuto je kako je Vidovdanskim ustavom Hrvatska prvi put u povijesti »izgubila Sabor, bana, teritorij i tradiciju državnosti«, te je precizno rečeno da je »u državnopravnom pogledu bila u nepovoljnijem položaju nego u Austro-Ugarskoj«;

— bez pojednostavnjivanja, dosad uobičajenih, istaknuta je uloga Stjepana Radića u hrvatskoj povijesti, obrazloženi uvjeti koji su ga, kao i seljački pokret u njegovo vrijeme, odredili;

— istaknuto je da je podjela Jugoslavije na 9 banovina (nakon uvođenja diktature) učinjena tako da se razmrve nacionalni teritoriji i povijesne zemlje, s namjerom »da se osigura brojčana i politička prevlast Srba u 6 banovina«; ističe se značenje tzv. Zagrebačkih punktacija 1932. godine; objašnjava se učenicima da ustaški pokret nije pao s neba, nego se faktički formirao nakon uvođenja diktature, kad su Radićeva parlamentarna i miroljubiva nastojanja za preustrojstvom države doživjela tragičan slom; točnije je prikazana situacija u kojoj je došlo do sporazuma hrvatske i srpske buržoazije 1939. godine i uspostave Banovine Hrvatske: precizirano je da time hrvatsko pitanje nije riješeno (ni u svome socijalnom ni u nacionalnom aspektu), no da je Banovina ipak značila mogući početak federalizacije kraljevine Jugoslavije;

— u čitavu razdoblju povijest naprednog, komunističkog pokreta (KPJ, i posebno hrvatske lijeve inteligencije) izložen je bez uobičajenih pojednostavnjivanja s akcentima na najvažnijim problemima: od unitarističkog stajališta 1919—23. do osnivanja nacionalnih partija Hrvatske i Slovenije;

— treba posebno istaknuti da je narodnooslobodilačkoj borbi u Hrvatskoj dana važnost i mjesto koje zaslužuje (a koja je dosad bila slabo, nedovoljno i netočno prikazivana).

Ne samo školski priručnik

Dakako, ovo su tek neka mjesta u knjizi koja na **400 stranica** obuhvaća XX. stoljeće u povijesti hrvatskoga i drugih južnoslavenskih naroda, a tako i europska i svjetska zbivanja. Maturantima će se ona, možda, na prvi pogled činiti preopširnom, no ubrzo će im — vjerujem u tom — način eksplikacije, jasnoća i zanimljivost izlaganja, a posebice novosti kojih dosad nije bilo otkriti priručnik koji ih može temeljito uputiti u problematiku ovoga stoljeća. Zasigurno će biti i primjedaba: i sam sam zapazio neke nepreciznosti ili formulacije koje bi mogle biti sretnije; no, pred težinom **novuma** što ga knjiga daje, pred hrabrošću da se znanstveni rezultati historiografije, posebice hrvatske, a pogotovu neka još nedovoljno objašnjena pitanja iznesu za potrebu škole — pred time mogući nedostaci sasvim su u drugom planu; uostalom, oni se vrlo lako mogu korigirati u drugom izdanju. Dr. Periću, povjesničaru koji djeluje u Dubrovniku, kao pedagog, treba čestitati i na hrabrosti da radikalno raskrsti s dosadašnjom praksom. Ova knjiga zasigurno nije samo dugo očekivani školski priručnik, jer **sličnoga djela za širi krug našega općinstva nemamo**. Sa zakašnjenjem, no još uvijek na vrijeme, mnogim će nekadašnjim maturantima reći ono što u školi nisu mogli čuti. Hrvatski jezik, posebice leksički, uzoran je.

»Školska knjiga« ovim se potvrđuje kao nakladnik koji je spreman ne samo organizirati potrebne i uspjele javne rasprave nego istodobno i omogućiti ovakvo izdanje; ne znam točno u kojoj mjeri, no pohvale zasigurno treba uputiti i urednicima (I. Mažuran, mr. D. Pavličević) i recenzentima (T. Čubelić, Lj. Kargačin, dr. F. Tuđman), a tako i B. Šarotaru, koji je izradio zemljopisne i druge karte i sheme.

Srećko Lipovčan

PODLISTAK S PREDUMIŠLJAJEM

HRVATSKA POVIJEST NA KAZALIŠNOJ SCENI

U povodu nekoliko nedavnih kazališnih noviteta u nas

Kao da se budimo iz nekoga dugogodišnjeg košmarskog sna: otkrivamo hrvatstvo: ime, svoju povijest, jezik. Činimo to ponekad bojažljivo, i sami iznenađeni vrlinama što zapretane dugo bijahu otuđene, ponekad pak žestinom za koju kao da nismo ni znali da u nama postoji. Kažu nam čak da ponekad i pretjerujemo: s pravom — rekao bih — kažu, ali i — s pravom pretjerujemo! Ima li što ljepše, može li što čovjeka ispunjavati plemenitijim osjećajem no takvo otkriće? Pa ako u izričaju zatitra i odbljesak nezatomljena ushita, zašto u njemu odmah tražiti zlu primisao? Hrvatstvo je postalo svenarodni pokret, brojni su oblici dokazivanja pripadnosti domovini i puku: dokazuju se i znanstvenici i »mali ljudi«: dokazuju se, dakako, i hrvatski pisci, i nerijetko su zbog toga izloženi zlim sumnjama i nepravednoj optužbi. Zapanjeni ustvrđujemo kako zapravo ne činimo i ne govorimo ništa drugo do ono što je u drugih naroda normalna svakidašnjica. Govorimo jednostavno da smo Hrvati, zanima nas hrvatska povijest, hrvatski jezik, kultura, umjetnost — isto ono što u drugih naroda i nije nešto neobično i neuobičajeno, što je jedina i jedino moguća pažnja i pozornost prema svojoj djedovini.

Suvremeni su hrvatski dramski pisci dali svoj »obol« tom svenarodnom samopotvrđivanju: u kratkom smo vremenu, u svega tjedan [illegible] vidjeli »Svrhu od slobode« Ivana Kušana, »Smrt Stjepana Radića« Tomislava Bakarića (u Varaždinu) i »Navik on živi ki zgine pošteno« Ivana Raosa, a recimo odmah — za povjesnika tu je i tako reći istodobna Matkovićeva drama »General i njegov lakrdijaš«, tek nešto »starija sestra« ranije spomenutih.

Svaki narod ima »bogatu i slavnu« prošlost, pa tako i mi Hrvati. I heroje i mučenike, nevine žrtve i »vine« izdajnike. Ukratko: onakvu kakvom je cijeni, kakvu želi i poštuje. U trenucima cijenjenja zaboravit ćemo da nam je povijest — ovaj put naša, hrvatska — niz djela onih bezimenih u Ivanićevim i Gupčevim jurišnim odredima; promotrit ćemo slavu, ponekad možda i nezasluženu, onih kojima se nerijetko dičimo, i govoreći o »učiteljici«, možda tu knjigu i nećemo znati do kraja dočitati kako valja. Učinit ćemo ono što i svi drugi: povjerovat ćemo pobjednicima. Spomenuti branike Evrope, civilizacije, kršćanstva, slavne pobjede i još slavnije braniče imena i ugleda. Tako čini sav svijet; rijetki smo među opterećenima, još nesviklin da jesmo i postojimo, ponekad i sumnjičavi: pa zar jedini, sasvim nedavni svetac tih braniča katoličanstva u Evropi da bude pustolov što se potukao u nekoj krčmi jeruzalemskoj? Zar nitko od bezimenih što su pod jataganima napajali zemlju Hrvatsku? Zar jedini heroj otpora da bude branič Sigeta, utvrde ugarske? Zar...? Iskreni u iskonu, opiremo se — ponekad — povijesnim istinama što su ih svi drugi usvojili, istražujemo i ne videći kako je i legenda povijest, ako je puk za svoju povijest usvoji. Na umu nam sukobi velikaša, istražujemo objektivnu istinu, željeli bismo da slavljenici djelom dokazuju kako su bili Hrvati svaki dan, i još malo više (kao da legende u drugih naroda nisu stoljećima uljepšavane, kao da tuđi junaci i nisu bili i velikaši, i samoživi, pa i zatornici vlastita puka — kao i naši uostalom): povijest bismo kao rajski napitak — da bude čista i neoskvrnjena.

Hrvatska povijest krvava je dramska pozornica, krije u zapisima nemali broj onih što zaslužiše da ih častimo imenom junaka i onih koji to činom i jesu; i upravo začuđuje da su joj hrvatski pisci (poslije Augusta Šenoe) posvećivali tako malo pažnje. I raduje, istodobno, osvješćivanje o kojem sam progovorio u uvodu. Zato je i dobro što smo svjedoci plime zanimanja u suvremenih pisaca. Pa neka i bude tako kako je započelo: poput široke rijeke u kojoj ima i neskrivena oduševljenja i kritičkih, pa i kriticističkih preispitvanja, ali i sarkazmom obojene ironije: tako valja da poteče i umjetnikova riječ o hrvatskoj povijesti. Jer to bogatstvo povijesnih mogućnosti što nam ga razotkriše spomenuti suvremenici bogatije je od »bogate i slavne« prošlosti, tako često i tako praznorječivo spominjane u cijelom nizu godina košmarskih sanja. Dug je to pisaca hrvatskome puku i onda kad ga oduševljava podvigom, ali i onda kad smiruje lažne zanose i malo opravdana oduševljenja. I u jednom i u drugom slučaju to je slovo o hrvatstvu: i onda kad, napisano velikim slovom, grije našu pučku svijest i tako neophodnu samosvijest, ali i onda kad nas upozorava na ikarsku legendu o visoku letu i sprženim krilima. Da ponovim: neka bude rijeka, široka poput one kojoj **niti Dunav silu gubi**, nek nas plavi i osjećajem i ushitom, nek teče put Jadrana i nek se uvijek i opetovano osvješćuje i potvrđuje!

Tada će hrvatska povijest i na dramskoj sceni živjeti svoj pravi život, bit će prisutna — naša, nama draga i prisna. A drame što su me ponukale da progovorim, neka budu (sa svim svojim vrlinama i manama) tek svijetlo počelo da se pojave i druga, uvijek nova djela, neka budu tek prvi korak (i dobar iskorak) u težnji da riječ o hrvatskoj povijesti i dalje odjekuje sa svih naših pozornica. Da bude i ostane takva: blaga sluhu i ugodna osjećaju!

Duško Car

»RIJEČI« POSVEĆENE RADIĆEVIM RIJEČIMA

Naklada Matice hrvatske, Sisak 1971.

Čini se da nije slučajno što se sve veći broj časopisa i povremenih edicija tematski oblikuje: oni time, vežući se uz stanovite datume, obljetnice — pokušavaju nadoknaditi nepostojanje većeg broja temeljnih djela iz hrvatske kulturne i, pogotovu, političke povijesti. U raznovrsnim antologijama ili pojedinim brojevima časopisa posvećenih nekoj istaknutoj osobi ili događaju ima promašenosti i rada na brzu ruku — tek tako da se »ispuni zadaća«, ali i, sve više, uspjelih poteza koji zaslužuju pozornost i pohvalu, jer će zasigurno u čitatelja naići na odziv. Takav je slučaj i s ovogodišnjim lipanjskim brojem časopisa »Riječi« što ga izdaje Matica hrvatska u Sisku: posvećen je temi **»Stjepan Radić i hrvatska državnost«**.

Urednik ovog posebnog broja (A. Matijašević) u uvodniku nas upozorava: »Idemo dalje, dakako. No, promislimo da li bismo uopće to mogli reći, da li bismo uopće i mogli ići dalje, bliže cilju, da ne bijaše onih odvažnih prije nas što su ustrajno išli stazom istine, bez ostatka se žrtvujući za nju. Ne, sigurno ne bismo mogli.« Uvodni dio broja sadrži oveću raspravu dr. Franje Tuđmana: »Stjepan Radić i državnost« u kojoj se ta odrednica njegove političke misli i prakse nastoji promotriti od samih početaka političkoga djelovanja pa sve do 1928. godine; dokumentiru se i potom tumači obilnim citiranjem Radićevih stavova. Glavni dio časopisa izvorni su Radićevi spisi. u rasponu od 1898. do 14. III. 1928, ukupno šesnaest spisa koji reprezentiraju, u razdoblju od puna tri desetljeća. različite historijske situacije, katkada oprečne uvjete u kojima se o hrvatskoj državi i državnosti govorilo, no kao što spisi lijepo pokazuju zasigurno većem broju čitatelja koji ih nikada nisu imali prilike čitati — nikada Radić ne odustaje od elementarnih, temeljnih preduvjeta hrvatske državne opstojnosti; kao što u vrijeme monarhije Habsburga traži načina da, još malobrojnoj stranci na čelu — hrvatska autonomnost garantirana Nagodbom ne bude tek slovo na papiru, tako i u vrijeme monarhije Karađorđevića, — s narodnim pokretom iza sebe, za Hrvatsku, hrvatski narod zahtijeva ista ta elementarna, prirodna prava. Posebno će, zasigurno, čitatelje zainteresirati članci »Hrvati i Srbi« (1902.), »Govor na noćnoj sjednici Narodnoga vijeća« (1918.), Ustav neutralne seljačke republike Hrvatske (1921.), »Teška i strašna borba nas Hrvata i prečanskih Srba« (1928.), jer obilježavaju ključne povijesne trenutke ne samo Radićeva djelovanja već i hrvatske povijesti. Na gotovo 200 stranica pruža se. dakle, elementarna informacija o toj temi koja, zasigurno, kontinuira aktualnim raspravama i dilemama u doba preustrojstva SFRJ i donošenja novoga hrvatskog ustava. Onima koji knjigu Radićevih spisa (ZNANJE. Zagreb 1970., po cijeni od 100 dinara) nisu uspjeli nabaviti, ove će je »Riječi« ipak, u važnim dijelovima, moći zamijeniti.

Očekivati je da će časopis naići na veliku pozornost čitatelja: mogu ga nabaviti kod MH u Sisku, Kranjčevićeva

S. L.

SPONE LIKOVNE I LITERARNE TRADICIJE

Cvito Fisković: BAŠTINA STARIH HRVATSKIH PISACA, Matica hrvatska, Split 1971.

Uvaženi povjesnik umjetnosti CVITO FISKOVIĆ donosi u ovoj knjizi svoje radove koji su vezani uz književnike starijih razdoblja. Tijekom svojih plodnih istraživanja raznih grana likovne kulture u Južnoj Hrvatskoj on nije propuštao zabilježiti sve nepoznate podatke i činjenice o hrvatskim piscima na koje je nailazio po arhivima, knjižnicama ili prilikom stručne obrade pojedinih lokaliteta. Tako jedan dio građe knjige izravnije pripada književnoj historiografiji a drugi se više bavi nekim posebnim međuovisnostima i spregom likovne i književne predaje uz naše obale što ih je ovaj znanstvenik široke naobrazbe i odnjegovana ukusa sustavno uočavao i pomno registrirao.

Dragocjena otkrića o Maruliću

Među prvom skupinom radova, gdje nalazimo važnih potankosti o nekim starim rukopisima i malo poznatim literatima (**Savku Gučetiću, Jurju Dragišiću De Carisu, Vlahi Stuliću, Mati i Stipanu Ivičeviću**), izdvaja se oveća studija: PRILOG ŽIVOTOPISU MARKA MARULIĆA PEČENIĆA. U njoj je Fisković — nakon Natalisove biografije **Vita Marci Maruli Spalatensis**, koja se redovito uzimala kao temeljni i neprijeporni izvor — dao najviše gradiva za rekonstrukciju Marulova života i njegova ljudskog lika. Povrh toga on je opovrgao neke netočne navode i karakterizacije u spomenutoj biografiji. Naime. očito je da je Natalis-Božičević prikazujući **curriculum vitae** svog prijatelja. kojega je duboko štovao. pisao zapravo humanistički stilizirano i koncipirano pohvalu. elogij Maruliću. Stoga je ne samo ispuštao sve ono što nije odgovaralo obrascu takvog elogija, nego je i iz istih razloga mnogo štošta retorički preoblikovao ili preuveličavao. Marulićeva pobožnost i zaokupljenost religiozno-moralističkom problematikom primjerice, poprimile su razmjere asketizma. flagelantskog isposništva: »Na sebe je vrlo malo trošio i gotovo se 40 godina trudio uz božanska djela. dan i noć u radu. bdjenju. postu. pokorničkom odijelu. molitvi. oštrom bičevanju i teškoj pokori. Prvi je u crkvu dolazio, posljednji izlazio... iz hrama se vraćao u sobicu... nikad jeo mesa.« U skladu s time opisano je i njegovo navodno povlačenje u benediktinski samostan u Nečujmu na otoku Šolti (koji. kako uvjerljivo dokazuje Fisković. nije uopće postojao). što su sve kasnije prihvatili povjesnici književnosti i kritici. a neki to povezali i s legendom o spektakularnom naglom obraćenju na bogobojazni način života. Autor. međutim. iscrpnom argumentacijom pokazuje da se život »oca hrvatske književnosti« odvijao znatno drugačije: »Arhivski nam dokumenti jasno svjedoče, da je pjesnik uglavnom živio kao i ostali ljudi njegove klase i sredine. Vršio je kao plemić svoje građanske dužnosti. brinuo se za svoju imovinu. štitio rodbinske koristi. izlazio na trgove i ulice i bio u stalnom dodiru s ljudima... On se ni u starosti nije odrekao svjetovnih stvari. a kamoli bi to bio učinio u mladosti. kako je htio da prikaže Božičević.« Nije potrebito isticati koliko ta Fiskovićeva otkrića mogu biti dragocjena pri interpretaciji Marulićeve poezije. to više što neke pjesme i mjesta iz »Judite« i »Suzane« upravo potvrđuju njegovu prisnu suživljenost sa svijetom. ljudima. životnim manifestacijama i radostima.

Pjesnici i njihovi ljetnikovci

Druga skupina priloga — određena izrazitije, kako smo već rekli, »kunsthistorijskom« tematikom — razumljivo, značajniji je dio knjige. Pozornost među njima prvenstveno privlače briljantno izložene rasprave: LJETNIKOVAC HANIBALA LUCIĆA NA HVARU I PETAR HEKTOROVIĆ I LIKOVNE UMJETNOSTI Tu je autor. minucioznom raščlambom zdanja koje su ti književnici podigli i interpretacijom likovnih naznaka u njihovim djelima, upozorio na srodnosti između njihove likovne i književne orijentacije. davši na taj način i novih elemenata za spoznavanje Lucićeva i Hektorovićeva stvarateljskog profila. Čini se da je pri tom nadasve uspješno osvijetljeno iznimno značenje gradnje Tvrdlja u Hektorovićevu životnom angažiranju i naglašeno koliko je pjesnikove osobnosti nazočno u tom graditeljskom pothvatu. Kao što je, ističe Fisković, **Ribanje** »spjev posvećen pjesnikovu prijatelju i ostalima koji ga budu čitali. tako je i Tvrdalj sazidan za prijatelje i puk. Ni književno djelo. ni kameno zdanje nisu nastali ugledanjem na tuđe uzore. nego pokazuju osebujnost iste ličnosti. širinu vlastite zamisli i snage za njeno ostvarenje... Tvrdalj je doista zdanje u kojemu se primjećuje osebujnost Petrove ličnosti. crta domaćeg majstorstva i sljubljenost sa čednom sredinom i s kulturnim. humanističkim naraštajem, koji je trebao da skući svoj razvoj i da se usmjeri prema obrani od nadošlog neprijatelja. Ničega izvještačenog. pa ni maštovitog nema na Tvrdalju...«

Uz te rasprave valja spomenuti i raspravu **Likovne umjetnosti u djelima Marina Držića**, a isto tako i prikaz Gazarovićeva v i l l e na Visu. u kojemu je Fisković priopćio i nekoliko nepoznatih podataka o tom hrvatskom piscu iz XVII. stoljeća. malo proučavanom i gotovo uvijek odveć potcjenjivanom.

Poznato je koliko je autor ovog djela učinio na istraživanju naših primorskih ljetnikovaca i ladanjskih kuća i na upozoravanju javnosti na njihovu zapuštenost i propadanje. Polazeći od teze o »Povezanosti graditeljskog likovnog i hortikularnog stvaranja s književnim«, od evidentnosti činjenice »da su se različita područja naše kulture podjednako razvijala. upotpunjala i usklađivala«, on se u najopsežnijoj studiji svoje knjige eruditski pozabavio i dubrovačkim ljetnikovcima s aspekta njihovih doticaja s literaturom. Pri tome je oživio ambijent tih sastajališta pisaca i znanstvenika. koja su često imala ulogu književnih salona gdje su se čitali rukopisi. vodile rasprave. organizirali razgovori. Fisković naglašava da su ljetnikovci bili omiljela boravišta mnogih književnika. u koja su se povlačili da se podalje od gradskog meteža i službenih obveza posvete stvaranju i uživaju u idiličnom krajoliku dubrovačkog okoliša. dolazeći tu u izravniji dodir s prirodom. pukom i seljačkim načinom života. što je ostavilo vidljiva traga u njihovim djelima.

Možemo dakle zaključiti — istaknuvši po našem sudu najvažnije priloge — da Fiskovićeva knjiga s jedne strane donosi korisnih podataka i spoznaja o nekim našim starim piscima. a da je po svojemu specifičnom tematskom usmjerenju s druge strane vrijedan doprinos za poznavanje naše kulturne prošlosti uopće, poglavito za uočavanje nekih jedinstvenih izvorišta. podudarnosti i sveza između raznih predjela hrvatske umjetničke tradicije.

Stoga je šteta što je sastavljač uvrstio nekoliko radova koji zbog fragmentarnosti ne odgovaraju općoj razini djela ili nisu sasvim u skladu s njegovim osnovnim profilom; većoj koegzistentnosti i sistematičnosti knjige pridonio bi, čini se, i sam drugačiji raspored priloga.

Mirko Tomasović

OPASNA BLIZINA

Drago Kekanović: MEHANIKA NOĆI, SPISI; Razlog, Zagreb 1971.

Čitaoci će se vjerojatno sjećati djece poručnika Šmita iz romana **Dvanaest stolica** Ilije Iljfa i Evgenija Petrova. Živimo i sami u vremenu u kojem slična djeca rastu kao gljive poslije kiše. pa se tako i u hrvatskom pripovjedaštvu pojavljuje naraštaj pisaca kojima je duhovni otac zapravo Jorge Luis Borges, danas u cijelom svijetu čuveni argentinski pisac. Dakle, djeca Jorge Luisa Borgesa razmilila su se prostorima najnovije hrvatske proze. Fantastičnosti, sklonost neobičnosti, sklonost konstrukciji. te metafizičnost temâ najmlađih pripovjedača, iako nije nepoznata književnosti koja je stvorila Antu Kovačića, Antuna Gustava Matoša, Frana Galovića, Ulderika. Donadinija, Đuru Sudetu i Nikolu Šopa, ušla je na književnu scenu kroz mala vrata; njezin utjecaj i na čitateljstvo i na druge pisce još nije evidentiran, i zato literarni epidemiolozi još nisu počeli govoriti o novoj pošasti. Ipak, pozabaviti se ovom pojavom — zavređuje pažnju.

Među hrvatskim piscima bijaše uvijek mnogo fantasta (da je tomu tako, potvrđuje činjenica da su se mnogi od njih vrlo djelatno bavili politikom) iako su mnogi među njima pisali posnu realističku književnost. Kao da im je zbilja bila dovoljno fantastičnom, kao da je njihova svagdašnjost obilovala fantomima i nevjerovatnim zgodama pa ih svijet tlapnje, snova i sanjarije nije zanimao. Novi pak naraštaj kao da svojim prozama obećava ispunjenje ove praznine. no istodobno njihove proze, a sada pomalo i već prve knjige. nagoviješćuju ozbiljnu deficitarnost one, društvenim pojavama određene književnosti koja gotovo isključivo želi govoriti o konkretnom vremenu i ljudima, a ne o zbivanjima koja se dešavaju na sceni čovjekove svijesti.

Jedan među tim nadolazećim pripovjedačima jest i Drago Kekanović. Knjižica **Mehanika noći, spisi,** koja se pojavila kao 49. svezak agilne Biblioteke **Razlog.** mnogim svojim stranicama potvrđuje ranije iznesenu tvrdnju, iako ona istodobno otkriva nešto što mladom piscu (rođenom 1947.) možda i ne bijaše osobito stalo otkriti. Naime, ova knjižica od stotinjak stranica u biti je još uvijek heterogena, jer ona s jedne strane nudi fantastičnost u maniri Edgara Allana Poea. Antuna Gustava Matoša, Franza Kafke, Itala Calvina, a posebice Jorge Luisa Borgesa, a s druge strane gubi se u liriziranju karakterističnom za prozu arabeskne instrumentacije.

Rekoh da se radi o pripovjedaču koji na svjetlost dana želi iznijeti iskustvo **druge scene,** prostor jednog unutrašnjeg iskustva koji se ne može osvojiti logikom uzročnosti i posljedica. U pripovijesti **Lice moga demona** autor izrijekom priznaje da se njegova priča dešava u drugom vremenu i drugom prostoru: »I s desne i s lijeve strane beskrajna ravnica. Naslage pijeska, rijetko, zakržljalo raslinje stope pretpotopnih životinja, ljušture gmazova. Pustinjski se vjetar sudara s vjetrovima mora, onog već tako odavno nestalog mora s tih predjela. Oluja u vremenu koje nije naše, niti je ikada naše bilo. vremenu pored našeg. rekao sam« (str. 7). Ili u prozi **Vizija:** »Predio se izmijenio. Ne bih mogao reći da se to zbilo iznenada. U stvari, ne znam ni kada se to zbilo, ni na koji način. ni u kom sam trenutku shvatio promjenu. Kao da sam na neki čudesan način prenesen tisuće i tisuće kilometara dalje od mjesta na kojem sam se nalazio, iz doline u koju sam se spuštao. Ili se na tim predjelima. kao i svuda oko nas. nalazi još jedno vrijeme i još jedan prostor, a u njemu opet, još jedno vrijeme i tako u nedogled?... Da, prijatelju, ja sam ostao i s t i. ali prostor i vrijeme su drugi« (str. 54—55).

Teško je odrediti gdje smjestiti neke od proza skupljenih u ovoj knjizi; svojom lapidarnošću i odlučnošću da brane nemoguće one kao da se odupiru intelektualnom shematizmu kritike, no isto tako one nameću potrebu podrobnijeg određenja. Riječ mistifikacija kao da najbolje ilustrira onu latentnu želju svih borhesovaca koji neku metafizičku parabolu. neku filozofsku metaforu žele kroz pričanje približiti srcu ozeblom u praznini neizvjesnosti.

Otuda ona nedorečenost. onaj sinkretizam koji čas posiže za argumentima lirike i pokušava djelovati sredstvima ugođaja, a onda sve adute traži u argumentima nemogućih događaja. Kao nastojanje, knjiga **Mehanika noći** zadovoljava; kao ostvarenje upozorava na slična ostvarenja; kao putokaz ona možda već sada pokazuje kako se i manirističkа problematika može nasukati na podvodne sprudove književne manire.

Branimir Donat

VEDOVA U ZAGREBU

Izložba u galeriji »Forum«, listopad 1971.

Nazočnost Emilija Vedove u zagrebačkoj galeriji »Forum« i Centru za kulturu i informacije potvrdila je (još jednom) orijentaciju ovih ustanova prema istinskim i živim vrijednostima suvremene umjetnosti, u Hrvatskoj i svijetu. Pored stanovite obavijesne zadaće koja se takvim »gostovanjima« ispunjava, susreti sa stranim stavaraocima i njihovim programima aktualiziraju (u našoj sredini) i sve one **problemske i teorijske pretpostavke** o kojima njihovo djelo govori. Razmišljajući o njima mi istodobno upozoravamo i na otvorena pitanja plastičkih umjetnosti u našim okolnostima, u prostoru gdje se križaju različita shvaćanja, pristupi, ciljevi i sredstva saopćavanja. Obogaćujemo vlastita iskustva i pitamo se o našoj vlastitoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Emilio Vedova rođen je 1919. godine u Veneciji. Slikati i crtati počinje kao samouk, a već u prijeratnim godinama sudjeluje u dinamičnim talijanskim likovnim (i društvenim) kretanjima: slika, izlaže, piše, govori, putuje... Priključuje se pokretu otpora, a neposredno nakon rata pripada avangardnim umjetničkim skupinama (Nuova Secessione Artistica, Fronte Nuovo delle Arti) koje korjenito prekidaju sa službenom kulturnom politikom svog doba i zalažu se za novu, naprednu i revolucionarnu tradiciju koja će o s l o b o d i t i čovjeka i njegovo djelo, omogućiti iskazivanje osobnih programa, stilova, izraza itd. Godine primitivnog fašističkog dogmatizma i propagandnih mistifikacija nisu donijele nikakvih umjetničkih plodova i mladi se stvaraoci zalažu za obnovu talijanskog umjetničkog izraza na novim temeljima. Bilo je to doista prijelomno doba ne samo u Italiji! Emilio Vedova tada je jedan od najglasnijih pobornika novih ideja i postupaka. Jednakom žestinom, vitalnošću i vjerom u svoj program ovaj nam se glasoviti slikar predstavio i na izložbi svojih novih litografija u galeriji »Forum«.

Vedova je slikar pokreta i pobune, dramatične i patetične geste, umjetnosti koja želi »govoriti« o čovjekovoj moralnoj i povijesnoj sudbini, nasilju i »nesnošljivosti« svijeta u kome živimo. Ali ta ga težnja, utjelovljena u njegovu eksplozivnom, gotovo »baroknom« temperamentu, nije odvela do kompromisa s preživjelim (i ograničenim) sredstvima i shvaćanjima. Vedova se npr. nikad nije mogao suglasiti s pretpostavkama i programom »neorealizma« (polemika s Guttusom!), jer je već u najranijim godinama spoznao da »revolucioniranje« umjetničke poruke može biti djelotvorno samo kao p o s v e m a š n j i č i n nove vjere i oslobođenja stvaralačke misli. To se oslobođenje zbiva u jednoj trajnoj i (rekao bih) herojskoj akciji koja sjedinjuje sve unutarnje razloge umjetnikova neslaganja i njene »vanjske« znakove, snažne i apstraktne ritmove ekspresionizma oslobođenog predmeta, pripovijedanja i opisivanja, svedenog na trenutak najveće izražajnosti. Vedova, također, odustaje od iluzionističke prostornosti i svoju sliku gradi isključivo okomitim i vodoravnim rasprostiranjem nemirnih i grčevitih poteza koji teže razbijanju ranijih shvaćanja dvodimenzionalne, »ukrasne« površine, osvajanjem stvarnog prostora koji nas okružuje, agresivnim uključivanjem motrioca u nove plastičke i spoznajne »situacije«. Vedovin je apstraktni ekspresionizam na vrhuncu šezdesetih godina (Velika nagrada za slikarstvo na venecijanskom Biennalu 1960. godine), a to je ujedno i doba novih, korjenitijih težnja i preobrazbi suvremene umjetnosti. Vedova osjeća da je jezik »konvencionalnog« slikarstva iscrpljen i da je (po koji put?) potrebno obnoviti i proširiti njegove mogućnosti. Usporedo s drugim programima i rješenjima Vedova je krenuo svojim vlastitim smjerom, približujući se (na mjestima) pojedinim postavkama današnje likovne avangarde, ali je i dalje zadržao svoju ekspresivnu gestu, poznati rukopis, svoje idejne (i političke) nakane i poticaje. O čemu je, zapravo, riječ u njegovim novijim djelima?

Nezadovoljan tradicionalnim aspektima slikarstva, Vedova je često izvodio pokuse s različitim materijalima i postupcima: upotrebljavao je mehanički pokret, dinamičke svjetlosne projekcije, glazbu, itd. Rabi i »neslikarske« materijale (staklo, metal) i uvažava osnovne naloge tehnološke revolucije usred koje se nalazi. Vjeran zakonima akcionog slikarstva, veliku pažnju polaže na sam proces stvaranja, koji ponekad ima veću obavijesnu i spoznajnu vrijednost od konačnog proizvoda, slike, crteža ili grafike. Pojedini su kritičari i tumači isticali (i još uvijek ističu) programatsku »ideologičnost« njegovih nastupa, pridajući joj možda i veće značenje no što ga ona, u Vedovinu primjeru, može imati. Bjelodano je da njegova »lijeva orijentacija« nije od jučer i da je, u svakom slučaju, nedjeljiv činilac jedne izvorne osobnosti, ali ona nema većeg udjela u ocjenjivanju (prihvaćanju ili odbijanju) bitnih plastičkih i vizualnih dometa.

Emilio Vedova (snimio Branimir Baković)

Emilio Vedova prati i poznaje pobune modernog doba, emotivno se »angažira« i uključuje u njihovu sudbinu, želi i nas nagnati na opredjeljenje **ne samo prema umjetničkom predmetu pred kojim se nalazimo već i prema onim intelektualnim motivima koji postoje u samom temelju i razlogu umjetnine.** Ovaj slikar (kloneći se pomodne poze) svoj p r o s t o r m o r a l n o g s u d j e l o v a n j a nalazi u odbijanju otuđenja, zla i nasilja, otkrivajući u modernom svijetu sve one kritičke, konfliktne situacije u kojima je čovjekova stvarna (oslobodilačka) akcija ponajviše na djelu. U ustrojbenom smislu, međutim nije u njegovu slikarstvu došlo do većih promjena. Pokret je i dalje snažan i agresivan, prevladavaju »grafičke« vrijednosti: CRNO i BIJELO sažimlju u svojim sukobima najveću moguću mjeru dramatike i nemira. Na mjestima su, urezana imena, znakovi i slova koja određenije upućuju na poticaje i (vanjske) motive djela. Ipak, »emocija« je uvijek značajnija od bilo koje »referencije« i stoga Vedova ne pristaje na ilustrativnost ili (površno) zapisivanje suvremenih zbivanja.

Daljnji tijek osamostaljenja slikarske akcije u prostoru obilježen je pronalaskom »plurima«, trodimenzionalnog, višeplanskog objekta koji nas prisiljava na nešto drugačije prihvaćanje plastičke poruke. PLURIM je »otvoreno djelo«, razvedena i izazovna forma, stvorena bez ikakvih ustupaka »ljepoti« ili nekoj mogućoj dopadljivosti tvorbe. Izrezi su oštri, izvedeni najgrubljom fizičkom intervencijom u samom grču stvaranja, ali (ipak) u stanovitom p r o t u r j e č j u s poznatom **vedovskom** obradom slikarske površine. Djela »komornih« dimenzija (izložena u Zagrebu) vjerojatno su manje uspjela od većih i monumentalnijih, no i na ovaj su nas način upozorila na nova istraživanja Emilija Vedove, slikara koji je (u ovom trenutku) i **povijesna i aktualna** vrijednost suvremene talijanske i europske umjetnosti.

Željko Sabol

Nije baš sve tako...

Zastupnici tzv. modernosti u svemu i svačemu, pa tako i u televiziji, stalno pričaju kako je ovo moderno, a ono zastarjelo, kao da se radi o cipelama ili kaputima. Iako u svemu tome ima nešto i od takvih usporedbi, ipak bi bilo dobro da svaki zastupnik »modernosti« protumači što on pod tim misli (ne inzistiram na citiranju Fromma, MacLuhana, ili mladoga Marxa), već i radi toga da se može pratiti sve ono što uvaženi dotičnik čini u svom javnom djelovanju. Dakle, ja ne zahtijevam opće teoretiziranje, nego me zanimaju oni sasvim sitni, pojedinačni i privatni teorijski sustavi, minijaturni teoremi i filozofemi, dakle sve ono na što svaki slobodni mislilac ima pravo po ustavu. U protivnome, ta silna pomama i zaklinjanje na sve što je moderno urodit će veoma gadnim plodovima: nerazumljivošću. Povod za ovaj kratki uvod našao sam u nekim mišljenjima, uglavnom negativnima, o novoj televizisjkoj seriji »Diogenes«, prema istoimenom djelu Augusta Šenoe.

Diogenes bez lampaša – ali ne i bez smisla

Nisam, na svoju veliku žalost, gledao prvu epizodu te serije pa ne mogu o njoj donositi nikakve presudbe i nikakva mišljenja. Gledao sam zato drugu (»Igra s ljubavlju«), i odmah mogu reći da sva ta gungula oko Šenoe i njegovih televizijskih predstavljača (Ivanac, Paro, Vidošević) nije baš sto posto pravedna. Nije zato što se, prije svega, prigovaajući »patetičnosti« zapravo prigovaa više Šenoi, a manje njegovim predstavljačima, premda — durch die Blume — može izgledati obrnuto. Stanovita patetičnost Šenoina dijaloga, što ga na svu sreću predstavljači sačuvaše, proistječe iz njegovih starinskih i na svoj način šarmantnih hrvatskih riječi i čestih aorista, koji, istini za volju, mogu smetati nekim tankoćutnijim ušima naviklim na suvremeni, urbani jezik kavane, ulice i »otuđenog« doma, ali to ne znači da je stoga taj Šenoin jezik manje autentičan od ovoga današnjega. On zaista može zvučati patetično i, za nečije uši, previše naivno i rodoljubno, ali zato ne i manje istinito. Druga je, međutim, stvar pitanje TV-adaptacije i TV-režije. Ne tvrdim da je serija »Diogenes« i u tome smislu savršena, jer ima razvučenih i dosadnih mjesta baš zbog mjestimično mlohave i nezainteresirane režije, ali je i ta strana prilično zadovoljavajuća. Režija je pratila s primjerenom mirnoćom Šenoine »spletke i ljubavi« predočavajući razgovijetno radnju, lica i sve te sitne pomake između zavjesa, lepeza, krinolina i vlasulja. Na kraju krajeva moramo ipak dopustiti činjenicu da je u pitanju pučko štivo romantičnih pretpostavki, a ne drama o slomu suvremene civilizacije. Ta serija se samo s tog stajališta smije i može prosuđivati i ocjenjivati. Inače je sve drugo zbrajanje krušaka i jabuka. Dopuštam da se ta serija nekomu ne sviđa, ali ne mogu dopustiti da se mjeri i premjerava mjerama i instrumentarijem karakterističnim za prosudbu nekih drugih (ne manje značajnih) dramsko-televizijskih i literarnih senzibiliteta.

»Djevojka Rosemarie« – nakon deset godina

Uvijek je gledanje starih ili starijih filmova na televiziji posebna pustolovina i posebno zadovoljstvo, bez obzira na kakvoću prikazanog filma. Tako je i ponovni susret s filmom »Djevojka Rosemarie«, redatelja Rolfa Thielea (koji je zauvijek iščeznuo s umjetničke pozornice svjetskog filma) otkrio niz prije neotkrivenih slabosti, ali je i potvrdio stanovitu vrijednost tog nekada veoma modernog djelca o pozadini njemačkoga privrednog čuda. Slučaj djevojke Rosemarie, luksuzne zabavljačice iz Frankfurta, koja je prodavajući svoj šarm ujedno prodavala i neke tajne iz tek probuđenog industrijsko-financijskog kolosa, istinit je događaj. Baš ta aroma autentičnosti i dokumentarnosti, prepletena s tipično brechtovskim stilsko-dramaturškim nadogradnjama, ostavila je filmu i nakon deset godina pečat stanovite ozbiljnosti, toliko rijetke u suvremenom zapdnonjemačkom filmu. Filmovi kao što je »Djevojka Rosemarie« uvijek su dobrodošli prilično jednostranom i često dosadnom filmskom repertoaru n televiziji.

Vladimir Vuković

RADI SEBE ILI RADI SELA?

Odgovor Petru Selemu (»O stanovitom mentalitetu« HT br. 24.)

135 : 350

U »Hrvatskom tjedniku« od 10. IX. 1971. objavljeno je moje pismo »Splitsko kazalište i autonomaštvo«, koje završava mišljenjem da o hrvatskoj kazališnoj problematici treba raspravljati, ali tako »da se osobna stajališta zamijene principijelnima i da npr. nemaju pravo veta na takve rasprave (u tisku) oni, koji se aktivno bave kazališnim poslom«. Mislim da nitko pošten i pametan ne može tome zahtjevu prigovoriti.

Međutim, Petar Selem očito se osjetio ugrožen baš ovim svršetkom, koji lukavo nije spomenuo, pa je moju bilješku od 135 uskih redaka počastio sa 176 širokih (mojih 350), obilno začinjenih smicalicama, uvredama i prostotama, odnosno, specijalitetima koji uvijek portretiraju samo svojega autora, u smiješno bahatom tonu prijetnje Jupitra Gromovnika »Quos ego«... (»Ja ću vas«, Enejida, I., 135).

Na ovakve atake bili smo svojedobno navikli, ali smo ih već pomalo zaboravljali, pa je dobro da im je P. S. obnovio uzorak (i sasvim je u redu da je HT to objavio), da se upozorimo što još nije »odumrlo« među nama i oko nas. Neka i ovi retci posluže osvjetljenju takvih recidiva, koje predstavljaju prijetnju mnogo važnijim stvarima no što su pojedine napadnute osobe. Premda se, naravno, ne možemo spustiti na stil P. S.-a, u materiji se moramo pridržavati njegovih točaka (barem »u izboru«), premda su sve, na žalost, uperene ne ad rem, nego ad personam.

Pa, koja to persona ovdje grmi?

Petar Selem, koji drugima »dijeli oštre packe«, »poziva temeljito na red«, »daje što su zaslužili« itd., kvalificiran je jedino za struku koju kao docent predaje na zagrebačkom sveučilištu. Koliko se tamo zalaže i što je svojoj struci dao, ne znam, ali mu tiskanih znanstvenih radova još nisam vidio, ukoliko nema koji u stručnim publikacijama. U svim drugim strukama kojima »se bavi« (kazalište, glazba, režija itd.) nema ni stručne naobrazbe ni relevantne prakse, pa je, razumljivo, veoma daleko od potkovanosti i autoriteta koji sam sebi prisvaja i drugima o sebi nameće. Uza sve to, P. S. je predsjednik Kazališnog odbora Skupštine grada Zagreba, s jakim uplivom na čitavu problematiku svih naših scensko-glazbenih itd. ustanova, od dotacija do repertoara. To su prije P. S.-a bili Marijan Matković, Kosta Spaić, dr. Milan Horvat. Samo, dok su oni na taj položaj donijeli legitimacije jednog od najplodnijih hrvatskih književnika, posebno dramatičara, bivšeg intendanta HNK itd., pa najpoznatijeg redatelja iz prvog poratnog vala zagrebačkih kazališnih ljudi, direktora raznih kazališnih ustanova itd., te dirigenta i muzičkog direktora internacionalnog kalibra, Petar Selem stigao je na taj odgovorni položaj samo s torbicom (naravno, modernom, ne olinjalom) novinskih člančića, koji se od prosječne novinske produkcije razlikuju samo nečitkošću. A kakav smjer daje tom Odboru predsjednik P. S., čime okupira njegove sjednice, i kakvu korist ima od toga hrvatska kazališna kultura, vidimo, npr. iz feljtona »Večernjeg lista« od 29. IX. 1970. (»Događaju se čudne stvari«). P. S. je, nadalje, bio ili jest u isti mah selektor predstavâ za festivale, urednik, član redakcije, stalan suradnik, kritičar itd. glasila Društva književnika Hrvatske »Kritika«, »Hrvatskog tjednika«, izdanjâ kuće »Vjesnik«, čak mu i društvo Sv. Ćirila i Metoda izdaje tekst njegove režije. Takvu sveobuhvatnost naše kazališne kulture nije, valjda, još nitko nikada ostvario, pa takvo gomilanje kompetencija u rukama jednoga čovjeka dopušta razne sumnje u mogućnost njegove ingerencije u rad poslenika struke, kojom se on sâm praktički bavi, a i za plasiranje sebe. Kakve su sve sposobnosti u nedostatku stručnosti bile potrebne da se sve spomenute pozicije zauzmu, mi ne znamo. Neke od njih odaje ovaj napis u »Hrvatskom tjedniku«, jedinstven biser žurnalistike, i to ne samo hrvatske. Ostalo, možda, tumači jedna misao suvremenog češkog pisca Milana Kundere da nije važno mnogo znati, nego umjeti vladati.

Lov u splitskom kazališnom mutežu

U »Vjesniku« od 20. VII. 1971. ja sam napisao nužno sažet i kraćenjem okrnjen, ali od kraja do kraja točan člančić o zapletenoj splitskoj kazališnoj situaciji, koju uglavnom stvara sukob dviju struja: prva, kazališni profesionalci, zalaže se za normalno stalno i potpuno vlastito kazalište, a druga, nekoliko splitskih građana, okupljenih oko »antiteatra« »Kripta« i agencije »Dalmacijakoncert«, nameće sustav »producentskih grupa«, vanjskih gostovanja itd., jer je, tobože, tip dosadašnjih narodnih kazališta zastario, »sve snažnije se pojavljuju na pozornici javnog života pojedinci i grupe kulturnih radnika i stoga se i počinje govoriti o preporodnim godinama«. (»Slobodna Dalmacija«, 30. XII. 1970.).

Do danas nitko izvan uskog kruga dotičnih nije u tisku zagovarao ovu drugu koncepciju, jer je normalno da se najprije želi imati teatar, a tek onda, eventualno, »antiteatar«. To sam stajalište i ja zauzeo u »Vjesniku« i drugdje, a sad mi P. S., prvi i jedini advokat »Kripte«, poručuje da mi samo zbog toga što sam »suviše beznačajna« osoba nitko nije ništa odgovorio. Međutim, u istom smislu kao i ja, a mnogo odlučnije i oštrije, pisali su o tome npr. Jozo Puljizević i Dalibor Foretić u »Vjesniku« od 19. VI 1971., a poznati splitski književnik Živko Jeličić ocrtao je u »Vjesniku« od 12. VI. 1971. precizno i duhovito protagoniste splitske kazališne dijatribe, izazvavši mnogo smijeha i odobravanja na sve strane. Ove tri ličnosti nisu valjda »suviše beznačajne«, pa što njima nije nitko odbrusio?

Prigovarajući mom »pismu« P. S. ovako postupa: želju (nije rekao čiju) da splitsko kazalište bude samosvojno u svojoj umjetničkoj fizionomiji i tehničkoj organizaciji P. S. je nazvao »recidivom autonomaštva«. Autonomaštvo je politička riječ i označuje dalmatinske, osobito splitske, protivnike sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom od godine 1860., kako tumači i naša Enciklopedija. Prema tome, P. S. je nekom neoznačenom zagovorniku ili zagovornicima određenog umjetničkog izraza i statusa splitskog teatra pripisao politički negativnu namjeru. Kada mu se to primijetilo, P. S. odgovara da se to ne može shvatiti kao da se odnosi na Split i na Splićane. Nego na koga? Na Urugvajce, valjda?

Slično je i s prigovorom da sam ja protiv »otvaranja splitskog teatra prema Zagrebu«, zato što ne odobravam integraciju splitskog i zagrebačkog kazališta, koja da je isključivo »duhovnog« karaktera. Međutim, pozvan na sjednicu Općine splitske od 15. III. 1971., upravo u vezi s tim povezivanjem dvaju spomenutih kazališta, direktor drame HNK Petar Šarčević upozorio je da »može biti samo riječi o suradnji između pojedinih kazališnih kuća, ali da ne treba računati na neku integraciju sa zagrebačkim teatrima«, kako referira splitska »Slobodna Dalmacija« od 15. III. 1971. Kad i ne bismo raspolagali brojnim drugim novinskim informacijama, što se pod tom integracijom podrazumijevalo (npr. opširnim člankom spitskog direktora Barasa u »Nedjeljnoj Dalmaciji« od 13. VI. 1971.), nije li sâm odgovor Šarčevića Splićanima dovoljan da se shvati kako nije bila u pitanju neka apstraktna »duhovna« integracija (od koje bi bilo i deplasirano i bezrazložno da se Šarčević ograđuje), nego sasvim konkretno repertoarno, upravno, personalno itd. poslovanje po sasvim industrijskoj praksi. A to je, u slučaju naših dvaju kazališta, u svakom smislu i neizvedivo i neprihvatljivo, zato se čulo toliko glasova protiv toga, pa i moj. A ispadosmo, eto, protivnici hrvatskog nacionalnog jedinstva!

Ovako bismo, s malo više prostora, mogli raspršiti svaki sapunični mjehur prigovorâ P. S.-a, ali čemu to, kad njemu ionako nije do takvih pitanja, nego do osobnog obračuna s nekim tko se prvi usudio uputiti neku primjedbu Njegovoj Intangibilnosti?! Ostanimo, dakle, pri toj stvari.

P. S. nadalje »otkriva« neki moj bijes na splitskog muzejskog službenika Ž. Rapanića, koji tamo piše »kritike«, zbog toga što ovog ljeta nije u Splitu izveden moj tekst »Marulova pisan«, u stvari kompozicija Borisa Papandopula (moje su samo riječi), koju je sva stručna kritika veoma laskavo ocijenila, pa je zaista svejedno što o njemu misli anonimni Rapanić koji, npr., za jednu Pavicu Gvozdić piše da nju »uporno ubrajaju (Tko to?, V. R.) u najbolje jugoslavenske reproduktivce« (»Sl. D.«, 22. I. 1971.), što joj on, po tome, ne priznaje, ali za pjesmice s festivalâ zabavne glazbe tvrdi »da se demonstriraju (?) kao jedna mogućnost Beethovena sadašnjice«. (Ovo nije tiskano u »Pometu«, nego u »Sl. D.« od 11. VIII 1970.). Nego, dotičnik je prilikom »moje« praizvedbe (14. VIII. 1970.) osudio u svojoj recenziji moje »nacionalno« shvaćanje Marulića kojega, naravno, nisam mogao prikazati kao praoca i preteču splitskih Orjunaša, unitarista, pisaca knjiga u kojima se SR Hrvatska prikazuje kao nečija »provincija« itd. Ja sam zbog tog dijela »kritike« reagirao u »Slobodnoj Dalmaciji« od 22. VIII. 1970. Tamo je sve jasno rečeno i za mene zaključeno. Zanimljivo da je baš tih dana (14. VIII. 1971.), u istom splitskom listu, objavljen prvi napadaj na Vicu Vukova, iz kojega se izrodila čitava hajka na tog poštenog umjetnika i čovjeka, koja, kako znamo, i danas traje. Autor tog napisa bio je jedan od splitskih poslodavaca Petra Selema, koji mu daju priliku za njegove režije u Splitu, pa je on smatrao ukusnim da baš njega reklamira u »Hrvatskom tjedniku« od 14. V. 1971. Što se tiče ovogodišnje izvedbe-neizvedbe »Marulove pisni«, ona je bila najavljena u službenom tiskanom rasporedu, pjevači su za nju imali ugovore (koji će, naravno, biti isplaćeni), izvršene su sve tehničke predradnje (uz moje osobno sudjelovanje) itd., a onda je izvedba (i ne samo ta) otpala, jer je splitski balet omeo raspored Splitskog ljeta odgađanjem svoje »Giselle«, koja je na kraju ispala blamaža, po kojoj se Split svakako više pročuo nego bi da je izvedeno nekakvo »majstorsko djelo« B. Papandopula, i to još skladano u proslavu obljetnice nekakvog Marka Marulića, pa tu zaista nema mjesta zamjerki. Eto, koliko se stvarni događaji razlikuju od onoga što neupućenom čitatelju servira P. S.

U nedostatku prostora objasnimo još Selemovo advokatstvo »Kripte«. Njega »Kriptaši« pozivaju da im režira, pa je tako i došao u Split postaviti za njih Moravijinog »Boga Kurta«. Za glavnu ulogu pozvao je iz Beograda (on, koji u pamfletu tako »suvremeno« odbija »glumce nehrvatskog jezičnog izraza«) glumca Slobodana Perovića, s kojim je dugo radio i najzad su se razišli, a predstava je otpala (nakon svih troškova) »zbog bolesti glavnog interpreta koji je poslije otpu-

tovao na dulji put« (»Sl. D.«, 10. V. 1971.). Isti list natuknuo je prije i mogućnost sumnje »u opravdanost tih i takvih razloga« (»Sl. D.«, 5. IX 1970.). Naredne sezone Selem iznova počinje rad na »Kurtu«, sad sa zagrebačkim glumcem Božidarom Smiljanićem i sa još tri zagrebačka glumca. Premijera se opet odgađala, »bilo je teško naći pogodan termin, kada su svi zagrebački glumci imali slobodan vremenski odlomak da dođu u Split barem na završne pokuse«. (»Sl. D.«, 10. V. 1971.). Tako, eto, izgleda »integracijski« rad, a drukčije i ne može izgledati. Kada se napokon ta selemijada rodila (nakon pune godine dana petljanja), splitski se tisak hladno izrazio i o djelu (»Nategnuta dramaturgija« itd.) i o predstavi »koja nije posebno zapažena (»Sl. D.«, 19. V. i 25. VI. 1971.). O samom »Kurtu« pisao je i »Večernji list« (21. IV. 1971.) prigodom emisije sarajevske TV, pod naslovom »Morbidno i suvišno«. Splitski recenzent primijetio je posebno uz izvedbu »Kurta« da nije trebalo za uloge od »dvije-tri rečenice« dovlačiti interprete iz Zagreba, »trebalo je pribjeći jeftinijem rješenju i ne inzistirati na zvučnosti imena kao jedinom cilju«. Tako je P. S. osobno pružio najzorniji dokaz suvišnosti i štetnosti ovakvih »integracija«. A međutim, zagrebački filmski i kazališni redatelj Vanča Kljaković postavio je u Splitu, sa samim splitskim glumcima (koje pojedinci u Splitu tako ustrajno prikazuju kao nesposobne, nedorasle »modernom« teatru itd.), u normalnom radnom roku suvremenu komediju Čeha Milana Kundere nazvanu u Splitu »Monada« (sic!). Predstava je bila senzacija, dobila je u tisku naslov »Regeneracija teatra«, recenzent je za redatelja napisao da je Kljaković »pokazao kako se pravi teatar i kad objektivno nedostaju normalne mogućnosti« (tj. oštećena kazališna zgrada), a glumce je redom obasuo najlaskavijim pohvalama (»Sl. D.«, 25. III. 1971.). Predstava je ipak skinuta s repertoara uslijed autorske zabrane, jer upravljači teatra prethodno naprosto nisu tražili autorsku dozvolu! Tako je sav trud i trošak otišao u tutanj... U vezi s tim uspjehom ja sam, na čudno čuđenje nekih, napisao da u Splitu nema kazališne krize (kad se napravi dobra predstava!) i da splitsko kazalište može biti punoljetno i samostalno, a ne nečija »podružnica«. A potrebne goste mora sâmo znati birati, makar otpao P. S. koji, koliko se dosad vidjelo, nije »rođeni redatelj«, spontano kreativni redateljski talent, nego usiljeni cerebralni aranžer koji, kako se u teatarskom žargonu kaže, »čeka da mu glumac pravi predstavu«, a i autore traži po razvikanom imenu, da se i sâm okoristi pažnjom koju će oni izazvati. Sve to, valjda, P. S. i sâm osjeća, pa se pomalo okreće operi i spektaklu.

»Kurt« i »Monada« dovoljan su odgovor na dilemu, treba li narodne pare trošiti na Seleme ili na Kljakoviće, odnosno, na hrvatska narodna kazališta ili na »Kripte«. U Splitu može o tome donijeti spasonosnu ili kobnu odluku samo Gradska skupština, kad i u tom pogledu nađe pravi put u uvjetima novoga vremena.

Sve što se odigrava oko splitskog kazališta, s kojim potpisani, za razliku od P. S.-a, nema nikakvih dodira ni računa (do slučajnog lanjskog »kratkog susreta« došlo je uslijed zauzetosti redatelja D. Marušića koga je u posljednji trenutak trebalo zamijeniti) vrlo je mutno i kao da se vrti u nekom ukletom krugu. Da bi povijest opet jednom bila pouka, napisao sam već poodavno dokumentirani pregled splitskih kazališnih peripetija od 1918. do danas, s detaljnom analizom nekih pojava koje se, začudo, svako malo ponavljaju u Splitu. No, kad sam saznao gdje bi sve taj elaborat morao proći cenzuru P. S.-a koji je sa Splitom interesno vezan, zadržao sam rukopis. Možda će jednom nekoga i zanimati.

Kozmopolitizam pokondirenosti i hrvatska kultura

Falsificirajući tuđe biografije i okolnosti koje su poslije rata, ne samo potpisanoga, nego i druge redatelje HNK, odvele »u provinciju« (a pod taj posprdni naziv P. S. trpa Rijeku, Zadar, Varaždin, što se od hrvatskog sveučilišnog nastavnika zaista ne bi očekivalo), on ujedno ironizira i omalovažava činjenicu da je samo gradsko kazalište u Virovitici u nepunih 20 poratnih godina, dakle u »naše doba«, izvelo preko 70 biranih djela hrvatskih i svjetskih autora, od klasika do suvremenika, (vidi »Telegram« od 16. X. 1964.) prenoseći svoje predstave i njihov kulturni efekt i u najzabačenija sela hrvatske zemlje. No, za P. S.-a je sve to »olinjala i duhovno neinteresantna riba iz olinjalih torba...«. Suvremenost se nije, dakle, mimoilazila ni tada ni ikada prije u hrvatskom kazalištu, samo što nikome nije padalo na pamet da novitetima zamijeni i negira sve trajne vrednote prošlosti, kao što rade današnji »kozmopoliti« u svojoj kolonijalnoj proskinezi pred svačim što je »uvozno«, točno kao negdašnje »pokondirene tikve«. A što od toga ima golema većina hrvatskog naroda? Na kazališta je Hrvatska npr. godine 1969. potrošila 4 milijarde starih dinara, preko 40 posto svih sredstava namijenjenih kulturi (»Vjesnik«, 28. II. 1970.). Svi ti novci, od kojih i Selem dobiva i svoju sveučilišnu plaću i honorare svih svojih pisanja, »režijica« itd., uzimaju se iz rijetko kada lakih zarada milijuna naših ljudi, koji dobrim dijelom i ne znaju što je kazalište. Što se tim milijunima naših ljudi daje za te milijarde? Što je Petar Selem, tako visoko uzvišen iznad »sitnih mešetara« kulture, koji su skromno i bez isprsavanja, ali s jasnom vizijom cilja, radili što su mogli, što je, kažem, on učinio do danas da se bar nekako oduži tome narodu (koji će ipak jednom primijetiti da financira i mnoge parazite) i je li uopće išta stvarno uradio za hrvatsku kulturu, ili se samo brinuo za svoj proboj i uspon?

Završni rafal pisanije velikog P. S.-a pruža nam dragocjenu informaciju, kako on zamišlja »današnju« Hrvatsku: kao nekakav svoj lovački rezervat, gdje će on određivati (i već određuje) koliko tko vrijedi i tko što smije ili ne smije raditi, bez ičije kontrole njegovih interesa.

Mi mali, naprotiv, vidimo je, za danas i za svagda, kao napokon slobodnu zemlju, u kojoj će za svačiji pošteni i pozitivni napor biti mjesta i priznanja jedino po mjerilu vrijednosti, uz potpuno isključenje i pojedinačnih i grupnih tutorstva, vetâ, mrežâ, klanova, klikâ, mafijâ, monopolâ i pantokratstva, kakvo sebi uzurpira, i inače i posebno u ovom svojem pamfletu, Petar Selem.

Kad se u ovim osnovnim gledištima tako temeljito razilaze, prirodno je da ni u pogledima na hrvatsku kulturu i hrvatski teatar te dvije tendencije ne bi mogle naći zajednički jezik. Ni onda kad bi Petar Selem znao kulturno razgovarati.

Vojmil Rabadan

U AKADEMIJI NEŠTO NOVO

ZAHVALA LOPOVU

Ne zbog modernizacije metode — premda ni to na odmet nije našoj »društvenoj metodologiji« što se često vraća na stare pute; niti pak zbog uzorne tehnike ne pišem ovo pismo Vama, nepoznatu stvoru: u astronautsko doba nije taj drugi kat bio baš astralni problem neki; a u našem zavičaju mi i ovako rješavamo tehničke probleme jednostavnije mnogo: licencama koje plaćamo tvorničkim i samoupravnim (ali ne i društvenim) novcem. A gle! stare slike ni mi ne plaćamo, i tu se dobro slažemo s Vama (mi ih, naime, ne kupujemo; a i na dar ih primamo nekako srca teška).

Možda bismo trebali biti zahvalni Vama za unošenje maštovitosti u stručnu stranu stvari — ne mislim u našu, u kojoj maštom obilujemo, pa ni u Akademijinu, koja bi je trebala u određenoj mjeri; nego u vašu profesionalnu — kad ne bismo i mi imali X—100 i znali sve te trikove i Sveca i Kralja noći. Najvrednija je u Vas, doduše, jednostavnost u mašti, i to je ono što Vam priznajem rado, ta tri poteza: paravan, prozor i gromobran — 30 metara od milicijskog centra, ali iza krošanja, doduše. Priznajte ipak: munjovod smo Vam mi pripremili mudro, a za vijenac od prozora do njega zahvalite arhitektu Friedrichu Schmidtu; znate, bilo je to u doba neohistorijskog stila, neorenesanse, zapravo — a ulazim sada u ovu stručnu sferu Vas radi: to s izborom nije baš bilo loše, pa ipak: svjetovati se nikad nije naodmet u stvarima kulture — kako i mi to radimo na savjetovanjima (često vrlo), a poslije ste i onako mogli učiniti kako ste prije i sami odlučili činiti — upravo kako i mi to (službeno) radimo; a radimo to jednostavnosti radi, upravo kako ste to i Vi uradili (jer kamo bi nas inače odvela naša nabujala sociološka imaginacija). I zato, eto, priznaje odajem Vašoj jednostavnoj maštovitosti; bilo je to kao neka haiku iz japanskog 18. vijeka: a kamo sreće (za nas) da je i naš arhitekt jednostavniji bio: onaj iz 19. stoljeća u eksterijeru — on nije znao za Miesov nauk: »manje je više«; i ovaj iz 20. stoljeća u enterijeru — on za muzeologiju ni čuo nije. (Za jedno Vas tek molim da nam oprostite: za onih 20 metara vrtoglavog hoda u noći, po vijencu pročelja. To ipak i Strossmayerov graditelj — a on nije od našega roda! — mogao je riješiti lakše; a i Vi možda!)

Za što Vam, dakle, trebam zahvaliti?

Ne valjda za senzaciju (bila je, svakako, sjajna): neka Vam za to zahvali Ona, četveroslovna, trajna i uvijek »blagodarna« J A Z U: izvukli ste je na svjetlo dana, u središte (napokon) pažnje. Ipak se, dakle, i tamo nešto kreće — »a vidi se umrijeti im se neće«, kako je još u doba staro napisao Mažuranić »s bakenbarti sivi«. No bliži se Glavna skupština i s malo sreće... (dopisno članstvo, što mislite o tome?)

Zlatni ljudi, kojih ima mnogo kažu doduše da bih Vam ipak, osobno posve, trebao biti zahvalan jer se o istoj ljubavi radi, ali ako je tome doista tako, to je ipak (kao kod Lisinskog) naša ljubav, a njihova Zloba. Tek zbog nečeg drugog i daleko većeg ja Vam ovom pohvalom blagodarim.

Sa sedam ste slika učinili čudo: ljubav ste u zavičaju spram umjetnosti! I ne zlobu, nego zavist moju! Ono što nisu postigli zavodi, katedre i instituti, konzervatori naši i restauratori — Vi ste na onom vijencu i munjovodu učinili sami — digli ste javno mnjenje (tj. radio i štampu) na noge: u obranu baštine ugrožene. Sve oko nas bruji. Nacija je pokrenula i ustanove stroge.

A mi smo desetljeća uzalud molili, i pisali, i korili: ne za sedam slika, nego za tisuća sedam; i za dvorce i burgove mnoge; za crkava sedam stotina i za gradova ugroženih sedamdeset. Pa kako da Vam ne budem i zahvalan i jalan! Za uzdarje ipak nešto, u smislu su-radnje i su-osjećanja, o kojima sada, poslije nekoliko plenuma, toliko znamo: dođite samo k meni! Pokazat ću Vam u dokumentaciji Instituta (koji su bez novaca, veledušno, prepustili nama na nemilost i milost te stotine i tisuće kipova i slika, ambona i oltara, napuštenih i crvljivih — što je Vaš podvig spram onog crva skromna?

Pokazat ću Vam, dakle, što je to (u samofinanciranja ruhu) ravnodušnost javna i službena savjest lomna. U našoj kartoteci na poleđini svakog snimka piše: naslov djela, mjesto, stanje uščuvanosti (ili propadanja, bolje) i — zapisan je krivac k tome. I neka Vam savjest bude mirna: Vaša je krivnja spram te »globalne« krivnje vrlo mala; ništavna, zaista. A zasluga je velika i čista!

Sa sedam ste slika udarili ravno i pogodili u naše licemjerje: u naše skriveno srce, i sada se glasno prenemažemo, sa snagom svih zagrebačkih novinskih kuća (a ima — kao samoupravnim čudom nekim! — samo jedna), dok nam u Slavoniji i Istri, u Zagorju i na Primorju propada pusto nacionalno blago, i riznice cijele, i sjećanje samo na njih nestaje, zbog tužnog stanja zavoda i instituta, pa mi se ipak čini: s ovom drekom to neko s nama šalu zbija!

Da skratim. Među nama — ako Vas ipak prevare i smotaju, kao Vi onog mog jadnog Peselina (jer pravda je naša najčešće, a tko zna zašto! — spora, ali nekad — zna se zašto! — i odviše hitra), pozovite se na me: u stvarima pravnim pomoć Vam ne mogu, ali u stručnoj procjeni krivnje: pokazat ćemo na sudu krivce prave, one male crve, jedva čujne, i čuvare Lepoglave (crkve, mislim, zaboga!) i Cetingrada (ili, posve blizu, našeg Gornjeg grada). Za Cetingrad, jasno, baš nam nije stalo — zbog Habsburga kleta! — ali Grad gornji je nama uspomena sveta; ne zbog državnosti i povijesti drevne, jasno, nego zbog turističke svijesti. Kao Vi na granicama, i ona djeluje reeksporterski i efikasno.
Držite se, dakle katedra je s Vama (za suglasnost ću asistente pitati naknadno).

Gamulin Grgo

P. S. (i Post factum) — Tek nešto je od Vas bilo nerazborito i gotovo jadno: što se za autore prave Vaših i naših, nekad jao! — slikâ niste propitali kod nas, povjerljivo i časno. Znanost Vam je, svakako, zahvalna zbog ove buke i hrabrog čina. Samo, vremena su nam nekako labilna i burna, pa da ne bude još više sramote, čuvajte se, barem Karina.

Halo! TOMISLAV RADIĆ?

Po onome što sam dosad radio, očito sam pokazivao afinitet prema domaćem tekstu i komediji. A komad Ereditad **Feđe Šehovića** što ga postavljam u **Kazalištu »Marina Držića« u Dubrovniku** je i jedno i drugo. U tijeku rada imali smo oko 50 (!) proba na kojima smo zajedno s autorom mijenjali tekst i nadopisivali ga inspirirani igrom glumaca. U predstavi igra gotovo cijeli ansambl, a glavna uloga povjerena je **Miši Martinoviću.**

Halo! EDO MURTIĆ?

Radim scenografiju za predstavu **»Na Tri kralja«** koju u **»Komediji«** postavlja redatelj **Vlado Habunek.** Pa, nije to ništa čudno. Meni je ovo već sedma ili osma scenografija poslije rata. To je jedan veliki posao — 16 slika! — kojeg sam shvatio više kao hobby, nešto kao dobrovoljni rad. Skučenost pozornice nametnula mi je neka nova rješenja i mogućnosti kojih nisam bio svjestan. Ne bih vam sve htio reći, ostavimo publici iznenađenje. Reći ću vam samo da je to pokušaj da se na sceni konačno vidi nešto drugo od onoga što uglavnom gledamo.

Halo! IVICA IVANAC?

Dovršavam roman pod naslovom **»U službi bana Jelačića«** za »Školsku knjigu« u Zagrebu. Mučim se! Ali ipak i uživam prekapajući po starim knjigama i dokumentima, a s druge strane uživam svaki put kad uvijek iznova ustanovim kolika je moć pisane riječi, jel'? Na Televiziji smo završili snimanje moje tv-serije **»Klupa na Jurjevskom«**. To je serija o suvremenom Zagrebu i Zagrepčanima. A, spreman se napisati jednu dječju dramu za Zagrebačko kazalište mladih. To je uglavnom sve.

Halo! LELA GLUHAK-BUNETA?

Zagrebački plesni ansambl radi, što da vam kažem, u kriminalnim uvjetima, u jednoj unajmljenoj dvorani. Bez ikakvih smo dotacija, ali zato s velikom upornošću nastojimo ostvariti sve svoje planove. Pripremamo novi program u suradnji s pijanisticom **Tatjanom Radić** i jednu 30-minutnu tv-seriju na glazbu **Igora Kuljerića.** Dosad smo se obratili nekim privrednim organizacijama za pomoć. Od uredništva »Glasa Koncila« već smo pomoć i dobili. Nadamo se da će istinski suvremeni plesni izraz naći svoju publiku koja će znati razlikovati umjetnička ostvarenja od pomodnih obmana.

Halo! BIAFRANCI?

U subotu 16. ovog mjeseca otvaramo svoju četvrtu izložbu u prostoru ATELIERA »BIAFRA« (Studentski dom »Moša Pijade«).
Ali to nije sve: već u ponedjeljak, 18. ovog mjeseca izložbu će nam »svečano« zatvoriti sudski izvršitelj uz pomoć većeg broja pripadnika Narodne milicije. Razlog? »Evakuacija« žitelja zagrebačke Biafre.

Prvi hrvatski tabor u Istri

U povodu 100. obljetnice

Jedan od značajnih datuma u hrvatskoj povijesti jest i PRVI HRVATSKI TABOR U ISTRI, održan prije 100 godina. Bogata proslava te značajne hrvatske obljetnice u Istri, održana od 22. do 26. rujna u Kastvu i Pazinu, a pod pokroviteljstvom predsjednika SUBNOR-a Hrvatske Ivana Šibla, bila je primjerena veličajnosti povijesnoga čina od prije 100 godina i oporbi što su je istarski Hrvati, zajedno s braćom Slovencima, u najvećem dijelu svoje junačke prošlosti uporno vodili radi slobode i ujedinjenja s majkom domovinom. Tamo negdje još od 600. godine, kad se papa Grgur I. požalio panično da su Slaveni doprli do vrata Italije i kad su naši pradjedovi, gonjeni bujicom naroda u velikoj seobi, od Soče do Bojane i od plavog mora do rijeke Drave udarali temelje svojoj novoj, hrvatskoj domaji — od tada pa sve do nedavno borili su se Hrvati krvavo za svoju Istru, borili su se s raznim Karlima, Lotarima, Sieghardima, Orlamudima, Eppensteinima, Spanheimima, Andechs-Meranima, Wolfgerima, Ulrima, velikašicama od Dachua, Andechsima; s Mlečanima, Austrijancima, Nijemcima, Talijanima: pucali su hici i hici i odzvanjale domoljubne pjesme. Bogat je i raznovrstan kontekst borbe naših Istrana za nacionalnu i socijalnu slobodu, za pravedne društvene odnose, za ujedinjenje njihova lijepog kraja sa svojim hrvatskim, odnosno slovenskim zaleđem. U okvirima toga konteksta niču od 1869. godine diljem Istre hrvatske i slovenske čitaonice osnivaju se razna gospodarska društva, pokreću novine, kakve su bile npr. »Naša sloga« koja je izlazila od 1870. do 1915. godine).

Buđenju nacionalne svijesti istarskih Hrvata pomažu i Ilirci iz Hrvatske, a najznačajniji nosioci tog buđenja u Istri bijahu znameniti: Juraj Dobrila, Dinko Vitezić, a kasnije: Vjekoslav Spinčić, Matko Mandić i Matko Laginja. Dodajmo tome i posebno značajno društvo »Edinost«, zatim društvo »Sv. Ćirila i Metoda« (osnovane 1902.), kao i značajne javne političke skupove naroda pod vedrim nebom, poznate u Sloveniji i Istri pod imenom tabora, koji su počeli 1868. godine u Sloveniji u Ljutomeru, a nastavili su se po Istri, u čijem je hrvatskom dijelu prvi takav tabor održan kod Kastva 1871. godine (drugi hrvatski tabor u Istri održan je 40 godina kasnije, tj. 1919).

Na tim taborima i u čitavoj toj borbi Hrvati i Slovenci nastupili su kao braća, kao svoji, osnivajući svoju oslobodilačku borbu protiv tuđinca na načelu: SLOŽIMO SE!

Bogata proslava ove značajne obljetnice u Istri počela je u Kastvu 22. rujna otvaranjem tematske izložbe koju je riječki Muzej narodne revolucije priredio pod imenom: »Borba Kastavštine u NOP-u i Prvi i Drugi hrvatski tabor u Istri«.

23. rujna u Pazinu je započeo trodnevni znanstveni skup pod radnim imenom »Pazinski memorijal«, posvećen borbenoj tradiciji Istrana od Prvog hrvatskog tabora 1871. do konca prošlog svjetskog rata. Ta tradicija oslobodilačke borbe kastavskih Hrvata prezentirana je svestranom znanstvenom obradom u šest referata, koje su na »Pazinskom memorijalu« podnijeli naši ugledni znanstvenici.

Časopis »Dometi« izdao je u povodu proslave 100. obljetnice Prvog hrvatskog tabora u Istri spomenicu, koja se pojavila u redakciji Petra Strčića, a prigodnom značkom obnovljeno je sjećanje na medalju tog tabora.

U okvirima proslave održana je svečana akademija s bogatim i raznovrsnim programom, a pazinski Trg oslobođenja dobio je lijepo spomen-poprsje junaka Vladimira Gortana, borca za oslobođenje Hrvata u Istri.

Posebno je zanimljiv prilog umjetničkom dijelu proslave bilo natjecanje interpretatora humorističkih čakavskih tekstova.

Na središnjem dijelu proslave kastavske oslobodilačke tradicije, na velikom narodnom zboru na brdu sv. Mihovil kraj Rubeša, govorila je i dr. Savka Dabčević-Kučar, predsjednica CK SKH, uz prisutnost Ivana Šibla, mnogobrojnih hrvatskih društveno-političkih radnika i rukovodilaca, umjetnika i znanstvenika, te mnoštvo naroda.

Istra i Hrvatska su se tako odužili značajnom događaju iz nacionalnooslobodilačke borbe naših očeva. U srcu naše lijepe, hrvatske Istre, koja je definitivno integralni dio Hrvatske, u čistom poletu njenog življa, usred njezine preljepe prirode, u zanosu stvaranja novog života i svjetlije perspektive. svih su dana proslave odzvanjale hrvatske povijesne pjesme, stihovi kojih su nas podsjećali na ne baš tako davno proživljene dane uporne i požrtvovne borbe.

N. B.

Susreti

POSLIJE KARAVANE »PUTOVIMA ZRINSKIH I FRANKOPANA«

Akcija dostojna velikih imena

Srdačni susreti u Ozlju, Bečkom Novom Mjestu, Szigetvaru i Čakovcu pokazali su da bi ovakvih akcija trebalo biti znatno više, posebice radi jače suradnje s Gradišćanskim Hrvatima

Kada je Tomislav Đurić, predsjednik Kulturno-prosvjetnog društva »Zrinski« iz Čakovca, položio vijenac na jedan od grobova Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana na groblju u Bečkom Novom Mjestu, spontano se zaorila »Lijepa naša«, a na desetke sudionika karavane »Putovima Zrinskih i Frankopana« zaplakalo je... Bio je to tako dirljiv trenutak da će sasvim sigurno svim sudionicima ove značajne povijesno-kulturne akcije ostati u trajnom sjećanju.

Stoga s njim i započinjem kraći izvještaj s ove karavane, koja je od 15. do 18. rujna obišla povijesna mjesta u Zagrebu, Ozlju, Bečkom Novom Mjestu, Szigetvaru i Čakovcu. Zapravo, tek se sada sređuju brojni dojmovi, ali se ipak može reći da je to bila akcija koja je uvelike pridonijela da proslava 300. obljetnice pogubljenja velikih hrvatskih sinova Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana bude što dostojnije obilježena. Osim toga ona je potakla na međusobnu suradnju kulturne i druge radnike Ozlja, Bečkog Novog Mjesta Gradišćanskih Hrvata, Szigetvara i Čakovca.

Sudionici karavane, njih dvije stotine, prisustvovali su prvog dana polaganju vijenaca na poprsja Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u zagrebačkoj prvostolnoj crkvi, a zatim su nastavili put za Ozalj. Ovdje su ih na ulazu u drevni ozaljski grad dočekali mladi Ozljani u narodnim nošnjama i rukovodioci općine. Nakon razgledavanja staroga grada i prigodnog predavanja Martina Vajdića, direktora Muzeja, sudionici karavane prisustvovali su efektnom programu članova KUD-a iz Rečice. Tom su prilikom izmijenjeni pokloni, a nazočne je pozdravio Ivica Mihalić, sekretar Općinskog komiteta SK.

Drugog dana su sudionici karavane bili gosti Bečkog Novog Mjesta. Ovdje su

S dočeka karavane u Čakovcu

organizatori uložili maksimum truda da program bude što raznovrsniji i svečaniji. Nezaboravan dojam ostavio je svečani doček u vojnoj akademiji »Marija Terezija«, gdje je među domaćinima posebice zamijećena prisutnost gradonačelnika, predstavnika vlade i parlamenta Donje Austrije, vojnih starješina i drugih ličnosti. Dirljiv je bio susret s povijesnim mjestima zatočenja i pogubljenja Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, a sudionici su razgledali i mjesni muzej.

Ipak, najsvečanije je bilo navečer u prekrasnoj baroknoj dvorani Spaarkasse. u kojoj su nastupili Gradišćanski Hrvati iz Parndorfa. Ovdje se predstavio poznati tamburaški orkestar prof. Dragana Raljušića, a u dvorani se našlo cjelokupno vodstvo Hrvatskog kulturno-umjetničkog društva za Gradišće, Hrvatskog tiskarskog društva i uredništvo »Hrvatskih novina«. Oduševljenju, izmjeni poklona, razgovorima i veselju nije bilo kraja. Između ostalog, već je dogovoreno gostovanje prijatelja iz Parndorfa u Čakovcu i čakovačkog KPD »Zrinski« u Gradišću, a uskoro će se suradnja proširiti i na planu izdavanja knjiga.

Sudionici su karavane u Szigetvaru bili gosti tamošnje općine i Društva prijatelja sigetvarske utvrde. Na posebnom primanju kod predsjednika grada KPD-u »Zrinski« uručena je plaketa za suradnju, a izmijenjeni su i drugi pokloni. Uz pratnju gostoljubivih domaćina zatim je razgledana utvrda i muzej, a svečanosti su završene priredbom u društvenom domu, gdje su nastupili dječji i mješoviti gradski pjevački zborovi.

I Čakovec, grad domaćin, veoma je svečano dočekao karavanu. Na Trgu Republike okupilo se više od tisuću Čakovčana, a na svečano uređenoj bini nastupili su članovi Ogranka Seljačke sloge iz Nedelišća i limena glazba ŽKUD »Ivo Mikac« iz Varaždina. Nakon polaganja vijenca na spomen-ploču u čakovačkom Starom gradu, na terasi ovog drevnog zdanja nastupili su još jednom varaždinski željezničari. Svečanosti su završene izvođenjem dramske kronike »Zrinski« Tita Strozzija u varaždinskom kazalištu.

Karavana »Putovima Zrinskih i Frankopana« bila je kulturno-povijesna akcija od iznimnog značenja. Sudionici su doživjeli četiri nezaboravna dana, te su na kraju odali iskreno priznanje organizatorima. Riječ pohvale prije svega zaslužuju članovi KPD-a »Zrinski« iz Čakovca, a također i suorganizatori, čakovačka poslovnica »Generalturista« i TIZ »Zrinski«, te pokrovitelj — zagrebački »Večernji list«. Sudjelujući na koncertu u izvanrednom ambijentu Staroga grada, sudionici karavane spontano su izrazili želju da upravo oni započnu prikupljanje sredstava za obnovu ove povijesne građevine. Oni su odmah prikupili 250.000 starih dinara. Ova inicijativa trebala bi označiti početak nacionalne hrvatske akcije spašavanja grada Zrinskih u Čakovcu.

Dragutin Feletar

Osvrti

ZLATAR

Dani kajkavske riječi

Dani kajkavske riječi Zlatar 71 održavaju se već drugu godinu. Uz brojne sportske i zabavne priredbe 25. IX., središnja svečanost u Zlataru bijaše otvorenje izložbe **»Izvorna umjetnost — slikari zagorskog kruga«**. U staroj, djelomično obnovljenoj Keglevićevoj kuriji u Zlataru četiri slikara naivca iz Zagorja: Drago Jurak, Ivan Rabuzin, Matija Skurjeni i Slavko Stolnik izlažu odabranu malu retrospektivu svog likovnog stvaralaštva. Ne treba posebno govoriti o majstorstvu svjetski priznatog Ivana Rabuzina i njegovih slika, niti posebno naglašavati vrijednosti spomenutog, vizionarskog svijeta Matije Skurjenog, koji je zauzeo istaknuto mjesto u povijesti naše samonikle naive. Malo su otkriće čudesni fantazmagorični nepostojeći barokni gradovi mašte stolara Drage Juraka i »ponovni povratak« slikarstvu bivšeg milicionara Slavka Stolnika, s njegovim koloritnim uljima na staklu — »stvaralačkoj opoziciji hlebinskoj maniri« (Maleković). Uspjeli katalog i kratki esej o slikarima priredio je Vladimir Maleković. Isti dan je u Belcu kraj Zlatara održan »Vikend u kajkavsku prošlost«, u kome je uz likovnog kritičara Malekovića — koji je održao predavanje o belečkom baroku — održan i koncert. U mjestu Selnica održan je skup »Partizanski susreti« i svečana sjednica Općine Zlatar-Bistrica, te recital ratne poezije. Sve te kulturne manifestacije završavale su narodnim veseljem i zabavnim programima, gdje su sudionici bili najpopularniji kajkavski pjevači na čelu s Tonijem Leskovarom.

Drugi dan, 26. IX., održan je Znanstveni skup o kajkavskom narječju i književnosti. Voditelji tog skupa bijahu, kao i lani, dr. Miroslav Šicel i književnik Stanko Juriša. Nakon pozdravnih riječi predsjednika Odbora Zvonimira Dodiga, te urednika kulturne rubrike »Vjesnika« Dalibora Foretića, kraćim govorima skup su pozdravili u ime Matice hrvatske, Društva književnika Hrvatske i Hrvatskog filološkog društva: dr. Hrvoje Iveković, Miroslav Vaupotić i dr. Radoslav Katičić.

Prvi prilog skupu — predavanje dr. Antuna Šojata: »Težnja zajedničkom hrvatskom izrazu u jeziku stare kajkavske književnosti« — bio je dostojni uvod u sam skup. U instruktivnom izlaganju, s brojnim uvjerljivim primjerima, dr. Šojat je dokazao neosporne duboke i organske veze jezika stare kajkavske književnosti sa štokavskim i čakavskim jezičnim osobinama u djelima kajkavskih književnika od Pergošića do pretpreporodnog doba. Čvrst jezični sustav i koine te kajkavske književnosti proizašao je iz jedinstvene podloge zagrebačkog razgovornog jezika kao urbane intelektualne osnove tog standardiziranog jezičkog medija. Izlaganje prof. Jože Skoka: **»Matoš i novija kajkavska lirika«** posebno je pobudilo pažnju stvaranjem mosta kontinuiteta između pretpreporodne kajkavske književnosti, kajkavskih rijetkih ostvarenja u djelima pisaca XIX. stoljeća, osobito u Šenoinu djelu, te izvrsnom analitičkom prosudbom Matoševa kajkavskog duha ne samo o formalnim kajkavskim izričajima, već u cjelovitosti njegova djela. Bizarni i duhoviti prikaz Ivana Slamniga: »Štokavski elementi u pretpreporodnom napisu u Tuhlju« — o epitafu u stihovima koji na sjeverozapadu Hrvatske negdje oko 1820. sadrži elemente jezične dubrovačko-dalmatinske književnosti — snažno govori o cjelovitosti jezičnog i duhovnog jedinstva hrvatske književnosti. U poslijepodnevnom dijelu skupa održali su neobično zanimljiva predavanja dr. Stjepko Težak: **Stilska funkcija kajkavizma u novelama Slavka Kolara«**, te prof. Kazimir Sviben iz Zlatara: »Leksičko bogatstvo govora zlatarskog kraja«. Upravo ovaj drugi referat svojim slikovitim primjerima svježine i bogatstva arhaične glagolsko-imeničke sinonimike zagorskog sela pobudio je svestranu diskusiju u kojoj su brojni diskutanti (dr. Iveković, Katičić, prof. Hitrec, Sviben, i ostali: dr. Finka, pjesnik Stanko Dominić) prozborili o fenomenu kajkavskog jezika ne samo isključivo u lingvističkim terminima već i sociološko-psihološkom kontekstu i uvjetovanostima njegova trajanja u prošlosti i današnjici. Voditelj skupa dr. Šicel predložio je da se referati s prošlogodišnjeg i ovog skupa objave u zborniku koji će biti prilog i znanosti o jeziku i književnosti. Kvalitet priloga, brojnost referata, diskutanata i uzvanika i mala ali uspjela tradicija ovog znanstvenog skupa pružaju nade da će se ovaj skup o kajkavskoj kulturnoj i društvenoj problematici slijedećih godina proširiti i na druga područja znanosti i društvenog života. Uz ostale brojne prigodne zabavne glazbene priredbe u Zlataru 26. IX. otvorene su još dvije izložbe: **Kajkavskih rukotvorina** seoske radinosti, te likovna izložba **»Čovjek čovjeku«**, izložba učeničkih radova u kojoj se posebno ističu djela darovitog 17-godišnjeg kipara Ivana Belača, njegovi izvrsni terakota-portreti.

M. V.

Vijesti

KUTINA

Vaupotić o Krleži

Gotovo je sigurno da će i Klub prijatelja umjetnosti i znanosti, koji u Kutini djeluju već nekoliko godina, svoju aktivnost uskoro koordinirati s djelatnošću Ogranka Matice hrvatske, koji je u Kutini osnovan u lipnju ove godine. Prvi gost Kluba u ovoj školskoj godini bio je Miroslav Vaupotić, književnik i pedagog na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Govorio je u ponedjeljak, 27. rujna, u maloj sali kutinskog Doma kulture o temi: »Nepoznato ili manje poznato u djelima i životu Miroslava Krleže«.

Predavanje je sa zanimanjem pratilo više od stotinu članova Kluba. Prof. Miroslav Vaupotić posvetio je petnaest godina svog života proučavanju bogatog opusa ovog iznimnog pisca. U tom kontekstu bilo je na ovom predavanju govora o tome koliko je Krleža u svojim djelima političar i da li umjetnik takvog renomea može izbjeći da u svojim radovima ne bude u tijeku društvenih zbivanja. Osim toga bilo je govora i o ljudskoj gluposti, koja se kao nekakva crvena nit provlači kao tema u većini Krležinih djela. Razgovaralo se i o stilu i jeziku kojim Krleža piše, a tako i o aktualnom pitanju je li Krleža suvremen pisac ili nije. Posjetitelji su bili zadovoljni jer su dobili odgovore na mnoga pitanja koja do tada možda i nisu znali. Slijedeći gost u Klubu prijatelja umjetnosti i znanosti bio je prof. Filozofskog fakulteta Josip Silić, koji je 5. listopada govorio o pravopisu i sadašnjoj jezičnoj situaciji u nas. Nakon toga u utorak, 12. listopada, o Franzu Kafki kao neobjašnjenom geniju govorila je Nada Leško, rukovodilac Centra za kulturu pri Narodnom sveučilištu u Kutini.

D. L.

Umro je Jungo

Prošlog tjedna (8. listopada) sahranjen je u malom Gospiću IVAN ŠIKIC — JUNGO, propagator ideje o probijanju tunela ispod Velebita i jedan od najnaprednijih i najupornijih povjerenika Matice hrvatske.

Rođen u Podoštri kraj Gospića prije nepunih 60 godina, Jungo se cijelog svoga života zanosio idejama opće dobrobiti hrvatskog naroda. Osobito se isticao u širenju najraznovrsnijih matičinih izdanja, igrajući na taj način uistinu ulogu pokrajinskog hrvatskog prosvjetitelja. Nije plemeniti Jungo bio čovjek od nekakvog visokog položaja, no bio je velik po upornosti u djelovanju na promicanju kulturnih vrednota. Svojim zaista rijetkim ljudskim osobinama stekao je ovaj neumorni pregalac Matice hrvatske, opću popularnost u Lici, koja je prelazila granice njegova užeg zavičaja. Sve su to potvrdili i mnogobrojni Ličani koji su pogreb ovog veoma popularnog Ličanina pretvorili u masovnu manifestaciju ljubavi i poštovanja prema Jungu. Obavijen trobojnicama, na čelu s divnim vijencem Matice hrvatske iz Zagreba, nošen je od prijatelja u ličkim narodnim nošnjama kovčeg s tijelom Ivana Šikića-Juriga, Ispraćen je toplim riječima predstavnika Matice hrvatske ANTE RUKAVINE i njegovih sugrađana, a tijelo mu je prenešeno iz gospićke Kapele sv. Ivana na katoličko groblje. Ovo je bio treći sprovod uopće koji je krenuo iz ove popularne gospićke Kapele. Poslije hrvatskih mučenika iz Senja 1937. godine i popularnog gospićkog župnika Polića 1940. godine, Jungu je 1971. odana posebna počast da mu tijelo iza smrti leži u maloj Kapeli u središtu njegova zavičaja.

Jungovo djelo ostaje neumrli dio ovog nesvakidašnjeg čovjeka i primjer kako treba da radi pošteni Hrvat i čovjek velikog srca i uma! Neka je vječna slava ovom velikom entuzijasti i domoljubu ispod Velebita!

Nikola Bićanić

Proslava u Pregradi

U nedjelju 17. listopada u Pregradi se održava tradicionalno jesensko proštenje »Zahvalne nedjelje«.

Po usmenoj predaji — usmenoj zato jer su svi spisi koji se odnose na mjesto i crkvu (spomenica se piše od 1887. godine) uništeni za vrijeme prošlog rata — naselje Pregrada osnovano je još u ranom srednjem vijeku.

Kršćanska vjerska zajednica spominje se u Pregradi već 1334. godine kod popisa svih župa tadašnje Zagrebačke biskupije. Prva crkva Majke Božje u gotskom slogu bila je na Kunagori kraj današnjeg Planinarskog doma. I danas se još vide ruševine te crkve. Spominje se već 1640. godine za ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Sadašnja crkva sagrađena je 1818 godine.

Crkva je sagrađena u prijelaznom slogu onog vremena. Nemirne barokne forme već su zamijenjene ravnim linijama. Gradio ju je arhitekt Martin Pilar. U crkvi su smještene za pogled prekrasne orgulje Franje Fochta. U župnoj crkvi nalazi se nadgrobna spomen-ploča donatora Emilija Keglevića, potomka Petra Keglevića-Bužinskog, hrvatskog bana, koji je 1523. godine kupio Kostelgrad od markgrofa Jurja Brandenburškog.

Sadašnji župni dvor nekad je bio kurija grofa Keglevića. Sagrađen je 1761. godine, kako svjedoči natpis nad lijepim portalom.

Očekivati je da će na ovogodišnju važnu proslavu u Pregradu doputovati i mnogobrojni prijatelji tog lijepog zagorskog kraja iz Zagreba i drugih udaljenijih mjesta, jer je sada Pregrada povezana asfaltnom cestom sa Zagrebom preko Krapinskih Toplica.

F. K.

PISMA

Privremeni amandman

Poslije amandmana na savezni Ustav, Privremeni amandman dodatak je jednog Privremenog amandmana na hrvatski Ustav. Njegova svrha pokušaj je: od privremeno zaposlenih u inozemstvu i trajno nezaposlenih u tuzemstvu, stvoriti stalno zaposlene u SR Hrvatskoj. Pozivaju se svi privremeno zainteresirani na konstruktivno sveobuhvatno javno razmišljanje.

Čl. 1. Hrvati u inozemstvu: privremeno zaposleni, poluzaposleni. nezaposleni. privremeno umrli, privremeno rođeni i privremeno nerođeni. neotuđivi su. nedjeljivi i stalni dio SR Hrvatske.

Čl. 2. Svaki privremeno zaposleni Hrvat svoju suverenost ostvaruje u SR Hrvatskoj, preko svojih roditelja ako su živi. Onaj čiji su roditelji u međuvremenu umrli, svoju suverenost ostvarit će preko prvih susjeda. ako se nisu odselili u Australiju. Ako jesu, onda će svoju suverenost ostvariti preko sela, a u slučaju da sela više nema. onda će se obratiti na susjednu općinu.

Čl. 3. Privremeno zaposleni nedjeljivi su korisnici svoje privremenosti. koja je nezastariva, neuništiva i stalna.

Čl. 4. Privremno zaposleni jednaki su u pravima i dužnostima. Jedinstveni su u osudi svakog narušavanja svoje privremenosti. Svakog pojedinca. koji je privremenu zaposlenost izigrao i prešao u stalnu zaposlenost u inozemstvu. odstranit će iz svojih redova. jer se našao na drugoj strani barikade.

Čl. 5. Privremeno zaposleni privremenuju na principima: pune radne iskorištenosti, carinske nepremostivosti. inflacijske nedostižnosti. privremenjačke solidarnosti i bratstva i jedinstva.

Čl. 6. Himna privremeno zaposlenih jest: »Vratit ću se jednog dana«

Čl. 7. Službeni jezik privremeno zaposlenih jest devizni. Zato, što ih svi razumiju jedino onda. kad je riječ o njihovim devizama.

Čl. 8. Glavni grad Privremeno zaposlenih je Privrementown.

Čl. 9. Jedna od osnovnih dužnosti Privremeno zaposlenih je čuvanje i njega zdravlja. Stoga veliku pažnju trebaju posvetiti okolini u kojoj žive, to jest barakama. Ne dozvoljava se dalje. da u jednoj sobi spava više od petorice Privremenih. Ako se ovaj broj premaši, onda to ne smiju biti Privremeno stalni nego samo povremeno Privremeni.

Čl. 10. Privremeno zaposlenima u inozemstvu, zajamčena je sloboda rada i pravo na rad. Ako se u zapadnoj Europi netko napravi važan. pa im to pravo ospori. onda Privremeno zaposleni svoje neotuđivo pravo na rad ostvaruju u prekomorskim zemljama

Ljutko Privremenić,
Privrementown,
Dollarland

STARE NOVOSTI

Pročitani

U tom osječkom (i ne samo osječkom!) »službenom« čitanju privatnih pisama ima i jedna utješna stvar...
Bar doznasmo da su nam i čitači — pismeni!

Poparitet

Sudeći po broju hrvatskih službenika u saveznoj upravi mogao bi se steći dojam da smo zapravo nacionalna manjina.

Prošireno izdanje

Od realizacije mišljenja o potrebi tiskanja adresara nesposobnih privrednih rukovodilaca, odustalo se već u početku:
Jer, mnogi bi se našli u zabludi, misleći da je izašao novi telefonski imenik. Dakako, u proširenom izdanju.

Javna priredba

Na zagrebačkom raskrižju Ul. Proleterskih brigada i Savske, upravo je u tijeku najnoviji popravkovog popravka popravak. Nazočno građanstvo, izazvano ovom zabavnom djelatnošću, u napadu veselja, i ne krijući zadovoljstvo, veselo primjećuje:
— Eto, manjak zabavnog života u Zagrebu, obilno nadoknađuju naši revni komunalci!

(Or)dinarna situacija

U ovoj našoj problematici toliko smo se uznapredili, da probleme možemo i planirati:
Npr., ukoliko uskoro dođe do nestašice papira. znat ćemo da se tiskaju nove stabilizacione emisije najnovijih dinara.

Crni humor

Među reeksporterskim krugovima kruži strašan vic:
»U radu je spas«!

Zlatko Stipančić

Epigrami

Iz slučajevanja

Glasovi se i ne čuju
samo šutnja uši para.
To čuvani poručuju:
— Čuvajte nas od čuvara.

Narodna

Mi devize
oni kasu,
Mi sijemo
oni pasu!

Stočna politika

»Stočarstvo« je prešlo
s riječi na djela
Trojanskih je konja
već ergela cijela!

(K)umovi

Nekima je dobro
na ovome svijetu,
Postadoše pametni
po višem dekretu.

Ježovito

Svježa brada,
skorijeh davnina
Jež do ježa,
prava ježačina!

STIPAN

VIJEST DANA

BARANJA:

Zorić puca – do ispucavanja?!

ZAGREBULJE

NETKO TO VOLI SKUPNO...

... joj, joj, kaj bu znama.
Štef

Mislim da su riječi isprike premale da bi njima mogao sve izraziti u ovome trenutku. Ili bolje rečeno, mislim da je sada nesmisleno praviti duge uvode i razjašnjavati zašto ova rubrika nije tako dugo izlazila. Jedno je sigurno: Ljoki-boy je prošetao i uredništvom »Hrvatskog tjednika«. Veoma je spretno lansirao krilaticu da »Zagrebulje«, onakve kakve su izlazile u »Studentskom listu«, u »Hrvatskom tjedniku« ne mogu. Zato što sam u onim napisima više njegovao psovačko-pamfletistički stil, koji, očevidno, Ljokiju manje odgovara od, recimo, fine ironije i analize koja se na njegovo zadovoljstvo u zagrebačkom tisku njeguje već preko dvadeset i pet godina s poznatim rezultatima. Dakle, ravnajući se, ipak, prema Ljokijevim savjetima izbjegavat ću riječi kakve su na primjer »banditizam«, »zločinaštvo«, »gangsterizam«, »sroljo«, »dupetar« i tome slično, da ne bih slučajno povrijedio čedne uši Ljokijevih savjetnika. Eto tako. Druga je stvar ta, što sam namjerno pustio članak »Trbuh Zagreba« u prošlome broju, a trebao je ići ovaj. jer ovaj na neki način predstavlja ponovno uvođenje u rubriku: međutim, ako još jednom dođe do »ponovnog uvođenja« stvar je jasna, a Štef i ja odosmo dalje trbuhom za kruhom. Naravski, iz potpuno »stručnih« razloga. Prema tome, svaki onaj intelektualac (ili pisac, ili javni radnik, jer je upis u intelektualce ograničen do daljnjega; nastala je gužva) koji želi javno pisati i javno djelovati ne smije upotrebljavati svakodnevne i vulgarne riječi služeći se njima kao potkrijepom svojih misli. Tako, na primjer, veoma gadno zvuči ako pišete, recimo, o glazbi pa najednom upotrijebite riječ »kukuruz«, ili »klip«, ili »šljiva«, jer time narušavate ugled i samome sebi i predmetu, tj. glazbi kojim se bavite. I tako dalje. Sve je to Ljoki izbalansirao. Računajući na finoću i mekoću svojih mogućih saveznika među zagrebačkim intelektualcima. Vidim, »Večernjak« je avanzirao. Tamo već izlaze veoma studiozni napisi o nestašici skupnog ili grupnog seksa među Zagrepčanima i stanovnicima šireg područja Zagreba. Autor (od kojeg sam i posudio naslov u ovom broju) veoma ozbiljno dokazuje da grupni seks ne škodi i da se ne pravimo puritanskim bedakima. Lijepo. Najlakše je sada pisati o seksu, modi i ubojstvima. A o Belom Manastiru ništa. To nek rade drugi. I to kako. Uskoro će u Zagrebu osvanuti »Dior«, postat ćemo, vjerojatno, središte svjetske turističke organizacije, već smo postali »shoping-center« za zbunjene Europejce — a svaki čas treba prestati s radom: vodovod, kanalizacija, elektrana i nesretni tramvaj. To uvijek ide tako. Izvana huj, a iznutra fuj. Čuo sam da će se uskoro građani Züricha besplatno voziti tramvajem kamo god žele. A naš ZET jedva čeka na onih četrdeset para povišice. Pa još četrdeset, pa još samo deset i onda joj, joj, kako kaže Štef, što onda? Kamo će ta skupoća? Dokle dizanje tih cijena? Ljoki se sav iskesio od zadovoljene opačine. Da slučajno nije bilo manevara »Sloboda 71« još uvijek bi na televiziji slušali razgovore o nestašici vode, struje, o elementarnim životnim potrebama iz kojih netko »dela javni cirkus«, kako kaže Štef, i to u jednoj socijalističkoj zemlji. S druge pak strane čujem da je Ljoki preko svojih intelektualnih veza lansirao još jednu krilaticu o tome kako se o komunalnim problemima može dovijeka pisati, jer će ih uvijek biti. Tako, dakle. Onda ih je bolje ne pisati. Je li tako Ljoki? Figu. I dalje će se pisati o komunalnim problemima Zagreba i dalje ćemo bockati zadrigle gradske oce koji primaju visoke plaće da nešto rade. Ili, možda, da ne rade ništa? Vjerojatno je ovo drugo. Ovaj put je bilo jako općenito. Ali što se može, uvod je uvod.
ZATO: PIŠITE TELEVIZIJI PROSVJEDNA PISMA I RECITE JOJ DA SE PRESTANE BAVITI PITANJIMA KOJA SU (KAO VODA I STRUJA) VEC ODAVNO TREBALA BITI RIJEŠENA.

Vladimir Vuković

CRTA I PIŠE ZLATKO GRGIĆ

PITANJE

Drugu Veseljku Velčiću, sekretaru Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske

Istaknutiji hrvatski znanstvenici zalagali su se (danas se također zalažu) za to da se austro-ugarski pojam Hrvatskog primorja — tj. pojam primorja bivše »Kraljevine Hrvatske«, u koje ne ulaze Kvarnerski otoci — te Istra i Dalmacija zamijeni pojmom Hrvatskog primorja koje će biti odraz suvremenih političko-zemljopisnih odnosa u SR Hrvatskoj. Pod HRVATSKIM PRIMORJEM mora se razumijevati onaj dio primorja SRH i SFRJ koji se prostire od ušća rijeke DRAGONJE u Istri do OŠTROG RTA pri ulazu u Boku Kotorsku, s iznimkom bosansko-hercegovačkog primorja kod Neuma. Ovakvo stajalište sasvim je u skladu s načinom tumačenja pojma Hrvatsko primorje kakvo se može zapaziti u udžbenicima i priručnicima namijenjenim nastavi zemljopisa u osnovnim i srednjim školama na teritoriju SR Hrvatske. Rješenja za objavljivanje takvih udžbenika, odnosno priručnika, izdaje Republički sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske.

»NAŠ SVIJET 3«, zemljopisni udžbenik za VIII. razred osnovne škole, Zagreb 1970, izd. »Školska knjiga«, Zagreb, na str. 12 navodi:

»Naše se primorje može podijeliti, s obzirom na granice republika, na Slovensko primorje, HRVATSKO PRIMORJE (u koje ulaze ISTRA izvan Slovenskog primorja, KVARNERSKO PODRUČJE i DALMACIJA), Nisku Hercegovinu i Crnogorsko primorje« (versal HT).

Na zemljovidu SFR Jugoslavije, u ATLASU ZA OSNOVNU ŠKOLU, među ostalim ispisani su i ovi nazivi: Slovensko primorje, HRVATSKO PRIMORJE (naziv je ispisan od Istre do Boke Kotorske) i Crnogorsko primorje. Slično je učinjeno i na zemljovidu Jadransko primorje; i u ovome slučaju naziv HRVATSKO PRIMORJE ispisan je na dijelu primorja SFR Jugoslavije koji se prostire od Istre do Boke Kotorske — v. str. 41 i 42 u ATLASU koji je izdalo poduzeće UČILA, Zagreb, 1971, III. izdanje, urednik dr. Zvonimir Dugački.

Poštovani druže sekretare, dopustite da izrazimo zadovoljstvo što je Republički sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske konačno prihvatio stručno-znanstvena stajališta o uporabi pojma Hrvatskog primorja.

Jer to je ne samo značajan događaj u hrvatskoj kartografiji, nego i u našoj kulturi, a njegove implikacije imaju i političku dimenziju. Ipak dopustite nam, da Vam s ovim u svezi postavimo jedno pitanje: što ste do sada učinili da onemogućite pojedince, neke ustanove, poduzeća i organizacije u SR Hrvatskoj, i ostalim republikama SFR Jugoslavije, koji svijesno ili nesvijesno ali uporno, rabe preživjeli austro-ugarski pojam Hrvatskog primorja?

Generalu armije Nikoli Ljubičiću, saveznom sekretaru za narodnu obranu

Kada se radi o davanju sredstava potrebnih za narodnu obranu, naši su ljudi jedinstveni u tome da se dade koliko treba. No to ne bi smio biti razlog da se tim sredstvima neke radne organizacije neopravdano koriste samo zbog toga što dio njihove proizvodnje otkupljuje JNA. U vrijeme dok federacija svoje obveze prema privredi podmiruje s velikim zakašnjenjem, ima slučajeva da neke radne organizacije za svoje proizvode koje isporučuju JNA primaju protuvrijednost više mjeseci, pa i godinu dana unaprijed. Pitamo: jesu li Vam ti slučajevi poznati i hoćete li slične slučajeve spriječiti u budućnosti? Ukoliko se radi o zakašnjelim isporukama, to je razlog više da se takvi dobavljači ne privilegiraju još i plaćanjem unaprijed. Ukoliko su drukčijoj praksi zapreka postojeći propisi, prema kojima se budžetska sredstva moraju iskoristiti do kraja kalendarske godine, bilo bi korisno da se propisi mijenjaju i da se privreda u cjelini ne opterećuje za sredstva kojima se samo stvara privilegirani položaj pojedinih radnih organizacija, koje su — budući da u JNA imaju stalnog kupca i sigurnog platišu — ionako već u velikoj prednosti.

Drugu Antunu Medvedu, predsjedniku Općinske skupštine Valpovo

Kao što Vam je poznato, posljednja četiri dana rujna mjeseca o.g. Valpovo i okolna mjesta ostala su bez ulične rasvjete. To se, kako Vam je također poznato, dogodilo stoga što općinska uprava kojoj ste Vi na čelu nije »Elektroslavoniji« od travnja mjeseca o.g. pa sve do 30. rujna »platila struju«. Riječ je o svoti od 14.000.000 starih dinara koja je inače redovnim doprinosom što ga daju građani Vaše općine normalno pritjecala u općinsku kasu. Građani pitaju: iz kojih razloga nije redovno isplaćivana »Elektroslavonija«; tko je za to kriv i kakve će posljedice snositi?

SK i radnici

Kad je na VI. kongresu SKH Komisija za idejno-političku izgradnju, razvoj i način djelovanja SK i kadrovsku politiku zahtijevala što više radnika u forumima SK, odnosno kad je tražila da u forumima bude tri četvrtine članova iz neposredne proizvodnje (vidi »Vjesnik« od 7. XII. 1968.), dr. Vladimir Bakarić je, suprotstavljajući se »kvantificiranju odnosa između neposrednih proizvođača i ostalih članova u forumima SK«, između ostalog rekao (prema »Vjesniku« od 7. XII. 1968.): »Ako i s logikom da neposredni proizvođač mora da bude u većini ne samo u Centralnom komitetu nego i svim komitetima, a uz to taj neposredni proizvođač mora da bude na svom radnom mjestu, to znači tendenciju da će probleme svog mjesta prenositi u taj forum i to ne probleme historijskog zadatka radničke klase nego probleme svog poduzeća, svog radnog mjesta. Iz toga proizlazi da će SK ponovno imati tendenciju pretvaranja u operativu rješavanja konkretnih problema onih radnih ljudi koji će tamo biti predstavljeni. To, dalje, znači da će uloga namijenjena Savezu komunista biti nešto poremećena. Zatim, znači da je na druga vrata uveden jedan oblik diktature, ne proletarijata nego diktature neposrednih proizvođača nad ostalim dijelom društva.«

Nedavno se, međutim, dr. Bakarić, govoreći u Topuskom, posebno zalagao »da se poveća uticaj radnog čovjeka, onoga sa radnog mjesta«. Tom je prilikom, kako ga citira »Politika« od 2. X. 1971., između ostalog rekao: »Počeli su čak da Savez komunista dijele na progresivne i konzervativne, tumačeći da konzervativni ne razumiju 'pokret novih', da je u SK nastala jedna stagnacija i da ga treba obnoviti. Kod toga nisu primijetili jednu stvar: da je glavna boljka SK i snaga na koje se odnosi pitanje, u tome što je uticaj radnih ljudi na njega momentalno premalen, a uticaj 'gornjeg sloja' odnosno 'superstrukture' prevelik. Nisu primijetili da se stagnacija u samoupravljanju svodi na to što se ponešto čuvaju pozicije ove 'superstrukture'. Ono što tu treba učiniti — jeste da se poveća uticaj radnog čovjeka, onoga sa radnog mjesta.«

Budući da dr. Bakarić, sudeći prema daljnjem tijeku toga izlaganja, smatra da se utjecaj radnih ljudi na politiku i djelovanje SK ne može povećati masovnim prijemom novih članova, za što se zalažu mnogi najviši funkcionari i forumi SKH, a što on naziva »'upisivanjem' u Savez komunista«, valja li pretpostaviti da ovoga puta ipak misli kako se taj povećani utjecaj može osigurati tročetvrtinskom većinom ljudi iz neposredne proizvodnje u forumima Saveza komunista?

Možda »diktatura neposrednih proizvođača« ipak ne bi škodila Partiji?

Vuk dlaku mijenja...

Ivan Medjugorac, zastupnik lista »Kekec« (izd. NIP »Borba«, Beograd) za Slavoniju, otposlao je svim direktorima osnovnih škola spomenute hrvatske regije jedan dopis kojim ih »pismeno upoznaje sa problemima plasiranja ovog dječjeg lista na području Hrvatske, a posebno — Slavonije — području pedagoške regije Osijek«. Problemi plasiranja ovog dječjeg lista su dovoljno zanimljivi da s njima upoznamo i širu javnost. Donosimo oveći izvod iz cirkularnog pisma Ivana Medjugorca:

»Dječji list »Kekec« se prodavao u Slavoniji do 1967./68. god. u 10—15 tisuća primjeraka, a »Male novine« oko 6—10 tisuća primjeraka. Pojavom »Modre laste« razumljivo bi bilo da ako je tiraž »Kekeca« opao, da to isto bude i sa »Malim novinama«. Međutim, ovdje je stvar obrnuta. »Kekec« je u posljednjih 4—5 godina opao do broja 1500 kom, a »Modra lasta« se prodaje oko 30—50 tisuća primjeraka, »Male novine« od 15—25 tisuća, a »Smib« i neki drugi listovi se prodaju u oko 5—10 tisuća primjeraka.

Ako se govori o kvalitetu usklađenosti školskog programa, onda je neosporna i notorna činjenica da »Kekec« ravnopravno stoji među tri (3) jugoslavenska dječja lista: »Pionirom«, »Modrom lastom« i kao treći »Kekec«. To nije samo moje mišljenje kao prosvjetnog radnika već velikog broja jugoslavenskih pedagoških stručnjaka. »Kekec« je list koji se štampa latinicom i ćirilicom, a uređuju ga najeminentniji jugoslavenski pedagoški stručnjaci, dok je glavni urednik — Mirko Petrović — poznati dječji književnik. Ako se ovaj list temeljito gleda, prelistava i cijeni, postavlja se pitanje, zašto je u Hrvatskoj tako mali tiraž 2000 — 2500 primjeraka.

Da li je to uzrok što je djelimično štampan ćirilicom, ili što se ovaj dječji list štampa u Beogradu, ili što je po kvalitetu lošiji od ostalih dječjih listova koji se prodaju u Vašoj školi???

Obišao sam oko 145 osnovnih škola u Slavoniji plasirajući dječji list »Kekec« i naišao sam na niz poteškoća. Možda sam posjetio i Vašu školu. Dobio sam dojam druže direktore da nije u pitanju »Kekec« i njegov sadržaj kojeg svi hvale, već čini mi se da je tu nešto drugo, nešto što ne valja. Mislim da je u pitanju ponegdje korupcija i još jedna po mom mišljenju mnogo teža stvar od korupcije, a za mene kao prosvjetnog radnika-nastavnika povijesti prosto nerazumljiva i zaista teška ako se u prosvjeti to dešava. Mislim da me razumijete da je revolucijom i njezinim tekovinama stvorena SFRJ kakva nam odgovara i kakva je danas. A što se to kod nas u školama dešava???

Pitam ljude u prosvjeti zašto je došlo do zabrane prodaje dječjeg lista »Kekec« u nekim osnovnim školama u Slavoniji, i jesu li zato razlozi koje sam naveo? Struktura stanovništva je poznata, a na broj upisane djece »Kekec« se prodaje od 5—8 razreda svega 0,90%.

No nije važan broj primjeraka u školi, u razredu, bilo bi najvažnije da se »Kekec« useli u Vašu školu na početku ove školske godine, da se djeci pokaže »Kekec« uz ostale listove i da djeca sama odluče. Jer svaki drugi način je po mom mišljenju »naturanje«, jer i »Kekec« piše jezikom koji se govori u Slavoniji, te nije »jezična smetnja« kako su mi izjavili neki nastavnici po osnovnim školama u Slavoniji.«

U želji da pomognemo zabrinutom propagatoru lista »Kekec«, iz usluge smo prelistali i pregledali nekoliko brojeva tog lista za djecu. Ustvrdili smo slijedeće: ma koliko — s obzirom na broj prodanih primjeraka, odnosno, postotak čitatelja »Kekeca« među školskom djecom u Slavoniji — čovjek koji prodaje taj list i od toga živi, ima razloga da bude zabrinut, toliko — s obzirom na sadržaj i druge značajke »Kekeca« — nema razloga da bude zbunjen. »Tajna« koju Ivan Medjugorac »navodno« nije proniknuo sadržana je i podatak koji navodi sâm Medjuodrasli, uostalom) radije čitaju primjereno im štivo na svom materinskom jeziku i pismu, odnosno, štivo koje govori o njima, njihovim problemima i interesima, o bliskim im pojavama i stvarima. Zar to, na najzorniji mogući način, ne potvrđuje i podatak koji navodi sâm Medjugorac, da »Kekec« — i u ono vrijeme kada je u Hrvatskoj (odnosno, Slavoniji) bio bez konkurencije, nije dosegao ni trećinu sadašnje potražnje za »Modrom lastom«? Vjerujemo, druže Medjugorac, da sada razumijete zašto nama u Hrvatskoj više »odgovara i kakva je danas« upravo »Modra lasta«!

A što se tiče »naturanja«, toga je bilo — ali u slučaju »Kekeca«! Vaše cirkularno pismo upućeno direktorima osnovnih škola u Slavoniji, samo je još jedan takav pokušaj, mada — zbog promijenjene situacije — rafiniraniji nego ranije. No, nitko više nije toliko naivan da bi nasjeo na Vašu »naivnost«.

»L'Unità«-rizam

U glasu KP Italije »L'Unità« (od 6. kolovoza 1971). objavljen je članak »Koliko jezika govorimo u Italiji?...«. Uz tablicu kojom su izloženi statistički podaci o broju talijanskih općina u kojima žive nacionalne manjine i broju obitelji (za 1911.), odnosno, pripadnikâ (za 1921.) pojedinih nacionalnih manjina u tim općinama, za rubriku »Serbo-Croato« dana je u fuss-noti ovakova napomena: »Što se tiče SRBO-HRVATA Istre, danas su svi reintegrirani u Jugoslaviju. SRPSKI se govori samo u tri izolirane općine pokrajine Campobasso (Molise), gdje se zadržao zaostatak emigracije s Balkanskog poluotoka, koja je bila uslijedila prije nekoliko stoljeća« (versal HT).

Nije prvi put da »L'Unità« ne razlikuje narode koji nastavaju SFRJ, odnosno, jezike kojima se pojedini narodi u njoj služe, ali postaje simptomatično za taj list da »ne zna« upravo za narod s druge strane obale mora koje već jedan cijeli milenij, zajedno s precima »L'Unità«-inih novinara, dijeli. Barem koliko se nas Hrvata, tiče, pisanje »L'Unità« sve više podsjeća na jedan u nas izrazito nepopularan »(r)izam.«

HRVATI U BAČKOJ

»GORI JE NAŠA ČELJAD, ISTE RIČI I NARAVI«

Bunjevci iz Tavankuta na zagrebačkim ulicama

U poratnim su godinama iz Poljica išli na rad u Vojvodinu. Kad bi se vrnuli, vazda su govorili: »Gori je naša čeljad, iste riči i naravi.« Adid je donio ovu pismu:

Bunjevački rod je vrlo stari,
Još kada je biža prid Tatari,
Sklonija se u zemlju primorsku
Od starine zvanu dalmatinsku.
Pa nastani i susidne zemlje.
Neretvu i to slavno Zahumlje.
Doša je red i na Dalmaciju,
Mletačkoga lava tad domaju.
Stade narod otuda bižati
I u zemlju ličku se seliti.
Al narodno pridanje je bilo
Da se nekad sa ravne selilo,
I da bunjevačka kuća svaka,
Kraj Dunava imade rođaka.
Zato mnogi priko zemlje Like,
Priko Bosne, pa i Save rike
Tad pridoše zemlju Slavoniju,
I nastane didovu domaju.

Put u Tavankut

Dok lutaš dijelom Subotice gdje prebivaju Hrvati Bunjevci, ne može ti oku izmaknuti kip s prstom na ustima, u ulici Ivana Milutinovića, pod kojim piše: »Ovaj spomenik na mjestu porušenog kipa koji su bezbožni ljudi oborili ... 1939.« S pomoću tog zlamena, našao sam pjesnika JAKOVA KOPILOVIĆA, no budući da su sad drukčija vremena, naš razgovor tecijaše bez straha. K JAŠI me dovela njegova pjesmica »Naše more«, u kojoj vjetar smorac biblje bačko klasje. Negdašnji je glasoviti maratonac sad gotovo nepokretan, te se prepušta dugim lutanjima duha. Dom mu je ispunjen slikama hrvatskih seoba i medaljama s njegovih pobjedničkih trka. Na osebnu je mjestu slika najvećega Bunjevca — Antuna Gustava Matoša.

JAKOV je KOPILOVIĆ počeo pisati kao tramvajski kondukter. Dosad je objavio četrnaest zbirki pjesama, a želja mu je napisati dvije knjige ikavicom, te objaviti jednu pod naslovom »Voljena zemljo voljena morem«.

Provijavanje pšenice

More i ravnice

JAŠA: Netom sam prvi put ugledao to žuđeno more, koje su prije tri-četiri stoljeća napustili moji preci — bijah uhapšen! Mi Bunjevci volimo Split poradi lijepe ikavice, i u Splitu su me Talijani i uhitili ... Srebrna su vrata upoznala sva moja djeca.

Bunjevci su došli s mora, koje ih je učinilo otvorene prema drugima. Ali, kao što je najednom opao značaja mora, tako je naglo i zemlja zanemarena. Negdašnja Bačka najboljih evropskih poljodjelaca Bunjevaca — danas je pasivan kraj! Svu sam Jugoslaviju protrčao nakon rata, i ne mogu zaboraviti: dok je u Vojvodini bila glad, na Bledu sam jeo tri puta na dan. Bunjevce su satrli lanci zemlje ...

JA: Lanci! ... Verige, sindžiri?!

JAŠA: Ma ne! Tako se ovdje mjeri tlo, a poratni je agraf Bunjevcu ostavio oko desetak lanaca ... Ali ja znadem da Vas zanima, kakav je bio moj dolazak na tlo predaka, na pra-tlo, kako velite. Iz Sarajeva sam kao maratonac trčao na vrelo Bune ...

JA: Precima je bilo teže, nisu bili maratonci, i išli su na sjever ...

JAŠA: Bili su oni i te kakvi maratonci ... Kad se mi Bunjevci **vraćamo** k moru, kao da se vraćamo tisuću godina unazad, u nama je tad veličanstveno ... A put k sjeveru? Četrdeset osme smo trenirali maraton do mađarske međe, bili smo u trenerkama kao u uniformi, slučajno smo prešli ondašnju zonu, jer su sve to bunjevačke njive, te je nekoliko dana bila »uzbuna« poradi »upada stranih trupa« ...

JA: Čudno je vaše trčanje, k pra-tlu i k Hrvatima u Mađarskoj. U Hercegovini je »kamen koji se miče«, a ovdje Hrvate dijeli brazda na njivi ...

JAŠA: To su hrvatske pečali. Bunjevci u Mađarskoj, to ne možemo oprostiti ...

JA: Pašiću?

JAŠA: Mnogim pašama. Tako **iskrižani** osuđeni smo na vječno samootkrivanje. Svaki naraštaj u Hrvatskoj nas Hrvate Bunjevce i Šokce iznova otkriva, ide od početka, a u momu je domu slika Stjepana Radića ... Mi se trnemo, nekoć je Subotica bila ponos Bunjevaca, a danas je to Tavankut. I reći ću Vam što mi je na srcu: kao negdašnji maratonac, neću Hrvatsku koju možeš pretrčati u jedan dan.

Na ispraćaju mi pjesnik pokazuje subotički toranj, »što kućice broji bačkih Bunjevaca«. Napućuje me da s njega pogledam more njivâ. I slike MARKA VUKOVIĆA, također samouka, kanda su slikane s tog tornja ... »Sjaj klasja.«

Panonske gromače

Ton Vukovićevih slika s vremenom se mijenja kao sâm bački klas: prozirno osje pšenice brkulje zamijenila je mrka crljen. Na njima je zamjetna okokućna tamnoća i žitni sjaj, a kao neko podsvjesno sjećanje na domaju predaka, sve se promeće u gromače: nebo, strn, snoplje i stope. Podne je u vlati kao u težakovoj kosti.

Kuće su njegove bez okna, ali te nešto gleda iz propukline neba, u kojoj oćutiš zvuk bačke tišine ... pjenu kravljeg prižimljanja. Na crtežima su se uduble, žvačući dosadu dugodneva jedu same sebe. Te daumierovske krave donose u bačko obilje legendu o gladnim godinama. U brazdi su kao lađa. Nigdje ljudi na lancima zemlje što im je ostala.

Prst na usni

Odlazeći iz Subotice, baš kod kipa s prstom na usnama, sretoh PAVLA BAČIĆA, glazbenika s »oštrim perom od gume« (kako je naslovljena njegova knjiga epigrama). On mi je **divanio** malo o toj drevnoj svezi Bunjevca i mora: »Sad Bunjevci opet imaju svoje more, a to je Palić. Znate, onaj »Vječni izvor« ...

Kupajmo se građani, kupajmo.
Sunce nas grije, prži, peče.
Neće se Palić isušiti nikada,
u njega gradska kanalizacija teče.

Ali nešto nije u redu s tim dotokom, jer se Palić već dosta isušio. Morat ćemo stoga mi Bunjevci opet na ono **bivše** more. Doli smo doma, isti divan, ista rič ... Kad litujem, oni iz unutrašnjosti me priupitaju, misleći da sam ribar: »Šjor, hoće li biti oluje?« Nije zaludu zapisano da smo došli iz Dalmacije ... Biti Hajdukovac, i to je ta »mitska« sveza s morem.«

Kip »bunjevačkoga sveca«, pun rana od onog tumbanja 1939., oprezno pisne pssst! Kamenim prstom pred usnom. PAVAO BAČIĆ ode u Suboticu, a ja na Tavankut.

Slamarke divojke

»Kogod bi mislio da mi mlatimo praznu slamu, a
mi iz ove slame pravimo lipe slike, i koješta.
Mi smo Bunjevke Hrvatice, a zovu nas slamarke.

(Iz filma Ive Škrabala »Slamarke divojke«)

ANA MILADINOVIĆ: Pupa u žitu, slama, 1969. g.

Sad motrim te prste izbockane osjem, što tkaju one čudesne slike od slame. ANA MILODANOVIĆ je radosna jer je našla slamu kao kovina. »Ovo je zmija, voda, ribica ... a ovo daljina.« Vlat koja je sad Sunce, nekoć se vlažila rosom i znojem. Te najčudnovatije hrvatske slikarice, koje su već svijetom pronijele slavu Tavankuta, izvlatale su se iz pučke navade pletenja klasjem, krunâ na koncu žetve, »vinaca, perlica i cvića« Ima li krhkije tvari kojom se ikad slikalo: pogledaj grom na TEZINOJ slici, to je vlat triput lomljena! U oknu užgana doma dočarala je zlokoban sjaj koljencima što su se u žitu istrli jedan o drugoga.

Tavankućani slave 25-obljetnicu društva »Matija Gubec«. U katalogu piše: »Tavankut je selo na sjeveru Bačke u sastavu Općine Subotica. U dokumentima bečkog dvora Tavankut se spominje u XII stoljeću kao »opidum«. U svojoj stoljetnoj prošlosti Tavankut nikada nije mijenjao svoje staroslavensko ime, koje dolazi od riječi »tában« i »kut«, što znači taman, mračan kut. Tlo Tavankuta je pijesak i les (crnica), a stanovnici se pretežno bave intenzivnom poljoprivredom, voćarstvom i vinogradarstvom. Stanovnici ovoga sela su u većini Hrvati-Bunjevci, koji su očuvali u svom govornom jeziku »ikavicu« i bogatstvo narodnog stvaralaštva: narodne običaje, nošnju, plesove i pjesme ... Da bi se shvatio značaj rada Društva treba se vratiti u vrijeme kada se živjelo uz petrolejku i bez dobrih cesta i autobuske veze sa Suboticom, kada su razni skečevi, komedije i drame izvedene od mještana, predstavljali pravi kulturni događaj ...«

Treba još **koješta** shvatiti iz doba kad se živjelo uz petrolejku — a i uza struju! IVAN PRČIĆ — GOSPODAR pripovijedat će vam o »Trnoružici«, koju je izvodio sa četrdesetero djece, kako bi ih što više govorilo ikavicom.

Na kraju sela spomenik je palim borcima »Nemirna ravnica«. Tu ceste nestaje ... Zapahne te miris šume. Blizu je granica. Slast mi je stati u zadnju stopu moga puta, u žuđeni hod od Bune do Bunjevaca. I čitajući imena poginulih, stade me obuzimati čudan nemir. Imena i prezimena kao u mojim Poljicima ... Mami me nešto k bunjevačkomu groblju. Žena u crnu **žali na grobu, nabraja, opivava mrtvačko prašćanje**, kao poljička narikuša ukukuljena u kostrijet:

Zemljo Božja, majko naša, leglo svita i grobe,
Što je ovde živog, mrtvog: sve je tvoje utrobe,
Priklanjam ti glavu hladnu, oči joj se skupile,
Svetog sanka dogledale, navike se upile ...

Grob Ivana Čovića. Kao da je tu zadnji poljički knez, koji je izbjegnuo u Rusiju. U zavičaju nema imenâ na ukopnu kamenu, i čini mi se da su moji mrtvi otišli, i sad je pod ovim humkom moj did, koji mi je djetetom guslio o bunjevačkoj selidbi. Ćutim Tavankućanove riječi: »Doli smo u domaji za sobom ostavili kameni stećak, a ovden jedino u živomu životu možemo ostaviti trag ... Šuteć sam pohodijo bunjevačke grebe u Baji, jer je muka hodati po groblju svoga naroda.«

Hod u Sontu

Iz beskrajnog reda bačkog polja, pred kojim je raspelo, berači bi pobjegli uplašeni daljinom. Tako u šali Sončani pripovijedaju o **našoj čeljadi.**

Sonta je najveće vojvođansko selo Hrvata Šokaca. U znaku je vode i ognja. Njihovo se sumporasto vrelo može užgati žigicom. Tako je netko pržigao i trinaest kuća, koje su planule u jedan tren, i sad crno žito zoblju kokoše. Od silne se vrućine svinuo hrast. A kad su doselili na Dunav, vidjela ih neka kraljica u fijakeru, viknula: »Jezus, šok, šok, koliko toga naroda ima!« Bijaše to prije tri do četiri stoljeća. Odonda ih je poplava triput gonila s breščića na brežuljak, Godine 1923. nadošle velike vode, u čamcima se išlo na žetvice po izbrešcima, mnoge se obitelji pogušile. Sad sam na šokačkim razvalinama: daske, lug i crna žerava ...

Zato je bački Šokac očuvao drevnoću jezika i nošnje. Nigdje nisam čuo takve starovinske ikavice, kao na večernji u Sonti, kad starice u crnu kleknu na istkan guberac, pa se uhu pričinja otočka molitva u masliniku. Ali jedino još u obiteljskomu domu možeš čuti drevnu hrvatsku ikavicu, a najskoli kad govore o onomu što ih uzbuđuje. Sjaje im se oči kad u hiži Marije Poturice vadu starice skute, plećak, bošće i kapice. Spominju pule i rasplit. »Mi same se divanimo, da su morale toliko brojit.« Nošnje su eto i pedeset godina stare, pod pazuhom je znoj prababe. »I ljamice su vezane, to je meni čudno, to je sama sebi razmatram.« Na putnoj su torbi putići bojâ. Ana Poturica pokazuje pregaču za kajanje, koja nije posve crna, nego je izvezena od neke tamnoće, kao nisko nebo prije oluje. A baka joj je nekoć za umrlim nosila bijelu košulju! Izvlače ju iz hrpe. Starice mogu prepoznati svaku pučicu, svaki bod iglom. Vele onomu tko dođe u iskušenje otparati bošcu: »Što bi pokojna baba rekla!«

Dokle žene slažu prošlost na stol, dotle muškarci divane o neslozi, Sončane je znala i ulica podijeliti, u crkvi su bacani noževi, jer je svatko imao svoju stranu. Ovako su se dijelili nekoć: Kranjci, Valpovo, Abesinci i Rokovac. Zlo je svadba, za tučnjave zgoda. Ona šokačka igra u šiniku, bila je čest uzrok šaketanju. Najizvornije oružje bijaše čula: okresano žilje, guka, njome su čuvali krave, a u tučnjavi mahali kao buzdovanom.

U Bačkoj se lako povede divan o tlu. »Švaba se tri dana veselio, ako se rodilo slugi muško dite. A kad je došla podila zemlje, Švabe pustili Dunav, ali smo mi čamcima vukli plantike, anđeliri čamcima parcelirali, a kapitalisti se u kaštelima obišali ... Naše je misto najviše ubila Austro-Ugarska. Svoje ljude ubacila ovamo, dala mu kredit, a nas ubi dug, dužanje, kamate ... Bata, koji je sad u Borovu, htio sagraditi tvornicu na neplodnoj zemlji, ali ovi koje je poslala Austro-Ugarska nisu dali, neće imati radnikâ za kopanje ... Kod formiranja Jugoslavije zatečeni smo bez učena čovika, pa se nismo mogli prestrojiti, jer čovika ne stvara poso, nego škola ... Svako ima svoga pisca, a naši Šokci ostali nariđe, nešto ukradeš od ovoga, od onoga, i sebe stavljali ... Prije ribar, a sad ribokradica ... Kudimo se sve češće, znaš svirat ovo-ono, a naše starovinsko šokačko ne znaš!«

Cijelo jutro u Sonti se čuje samo braću Bajiće.

Nikad se ne bi nadao da ćeš u Sonti vidjeti najdrevnije navade. Dijete je prohodalo i mati mu nad glavom lomi pogaču. Tele su odbili od sise, žena je umuzla grušavu u zdilu, kroza sito ju lije po glavama mališana! Ali to Sončani snimaju film o svojoj prošlosti ... Ove je godine njihov već 43. **groždebal**, na početku berbe povorka u nošnjama nosi teško zvono od grozdova. Pripijeva se: »Radili smo, patili smo ...«, a na koncu je veselje šokačkim kolom. Sjećam se kako su, pripremajući se za Smotru folklora u Zagrebu, htjeli zapjevati što stariju pjesmu, onu što im je prapredak donio iz Bosne. A lako je prepoznati hrvatski ples! Vazda je nalijevo, i gazi se cijelim stopalom. Da mu nenavidnik, dok se on veseli, ne otme tlo.

Šokci vole sjećanje. A kad se prodivani o današnjoj zbilji, mogu ti reći da ih ima u selu šest tisuća, u pečalbi oko pet stotina ... Al' evo djeteta sa suncokretovom glavom, izlazi

Jakov Kopilović

iz beskrajnoga bačkog reda, prolazi nedohodnom vojvođanskom ulicom. Od grickanja suncokretova sjemena, na jeziku mu je izrasla jašćerica. Htio bi je prodati drugome djetetu, trikrat mu opetuje magične riječi: »Ne laj kučko!« Mati ga zove iz usnulih gusaka pod murvama. Dijete kotrlja suncokret, tamno sunce u jesensko blato.

To mi dijete pripovijeda, kako bi ga učiteljica poslala **doma** da **reče doma**, jer mu veli da može poći samo **kući** a ne **doma, i** da nije nikad **doma** nego **kod kuće ...**

Sonta je sva u suncokretima. Ljeti su se žutim sjajem do sutona okrećali za mnom, a sad su crni, pricvrljeni k zemlji. Među njima je crljen stroj, oko kojega kruže strvinari. Nekoć polje bješe divojački ponjavak, sad je mrki staričin guberac. To njihovo vječno okrećanje za najvećim sjajem, postade dugim čekanjem da im netko izgrize sjeme. Berači ulaze u nedohodne bačke redove, uz tikvu i Isusa med mrtve suncokrete.

Ipak pitanja

Moje pisanje o Hrvatima Bunjevcima i Šokcima više je bilo poezija nego zbilja. Ipak, postavio bih neka pitanja:

Zašto hrvatska djeca ne uče hrvatski jezik, ako je to pak omogućeno svim inim narodima u Vojvodini. Valja napomenuti, kako je u AP Vojvodini ravnopravnost narodâ najzbiljskija, no moguće poradi dosadanje »zablude« o jednome jeziku — »srpskohrvatskomu« — to nije bilo provedeno u djelo u ovomu slučaju. Čini mi se, pak, da je glavna smetnja i smutnja u osiljenim pojedincima, kao na primjeru one učiteljice što hoće iz djeteta izagnati materinsku mu riječ **dom**. Pojava je ipak širih razmjera, jer na naseljima (a da ne govorimo o ravnopravnoj zastupljenosti) javnim mjestima uopće, u posve bunjevačkim i šokačkim nema više natpisâ na hrvatskomu jeziku. Tužno je to, znade li se — **vidi li se!** — da su prijeratni natpisi svi odreda pisani najčišćim hrvatskim jezikom. Na privatnim mjestima i u domovima još je vazda očuvan hrvatski izričaj. Vjerovati je da će to ipak krenuti nabolje, jer u zadnje doba neki časopisi bunjevačkih Hrvata izlaze na hrvatskomu.

Nadati se valja, jer je opća demokratizacija podobna a već se o tomu i razmišlja, da će se riješiti pitanje uvođenja hrvatskoga književnoga jezika u bunjevačke i šokačke škole.

Ne valja prizivati u pamet stare grijehe. To ne bih ni činio, da su ti **grisi ispovideni**, kako se gorko našalio stari Bunjevac. Ali je nepojmljivo da su baš u socijalističkoj Jugoslaviji počeli nestajati **pridjevi**, najprije »Hrvatskoga narodnog kazališta« u Subotici (danas »Narodno pozorište«), zatim u novinama.

»Prvi list koji je izašao na srpskohrvatskom jeziku u oslobođenoj Subotici bio je »Slobodna Bačka«, čiji se prvi broj pojavio 16. oktobra 1944. godine. Nešto kasnije list menja naziv u »Radio vijesti«, a 31. maja 1945. godine počinje da izlazi kao dnevni list pod imenom »Slobodna Vojvodina« (Subotičko izdanje), da bi 26. avgusta 1945. godine dobio ime »Hrvatska riječ«. 26. juna1956. godine list konačno uzima svoje sadašnje ime — »Subotičke novine«.

Malo-pomalo i onaj pridjevak **hrvatski** nestade i s pečatâ kulturno-umjetničkih društava. Šaptom bi pridjev pao. Jednostavno bi nezakonito »ONI« uzeli žig, i nakon tri dana ga **bez pridjeva** vratili.

U prijašnjim su se popisima žitelja neka bunjevačka i šokačka sela pribrajala kao »statističko žiteljstvo« Subotice ili Sombora. Zašto se u ovogodišnjemu popisu ta sela izlučuju iz gradskih aglomeracija? (Vidjeti **među redovima** »Subotičke novine« od 17. sept. 1971., članak »Subotica u svetlu statistike«.) Neće li se time, da Bunjevci i Šokci ostanu vazda »seljački puk«, bez moći razmjernog odlučivanja u gradovima, a to znači u novinama ,na višim školama, u kulturnim i prosvjetnim ustanovama ..

Vršenje žita na gumnu

TEZA MILADINOVIĆ: Duga, slama, 1968. g.

Dokad će se na knjige iz Zagreba, na stipendije iz Zagreba — gledati kao na kakovu urotu. Može li se razumom objasniti odvraćanje mladih ljudi od studija u Zagrebu, kao da Zagreb nije u socijalističkoj Jugoslaviji! Dušobrižnici bi mogli biti sretni da barem netko vodi i materijalnu skrb o mladima, a ne samo njihovu ideologijsku brigu, od koje nikomu nije bilo ni toplo ni hladno.

Mnogolikost je narodâ ponos Vojvodine, te stoga ne mogu shvatiti, zašto na bunjevačkim i šokačkim pučkim veseljima, društva bunjevačkih Hrvata iz Subotice izvode plesove i pjesme svih naroda u Jugoslaviji, a gotovo da nema primjera, da bi otplesali i neko kolo iz Hrvatske, barem — iz svoje bivše domaje uz more. I čemu pjevači lažne narodne glazbe na priredbama folklorne naravi, čemu narivanje pomodnih pjesama puku, k tomu baš Bunjevcima i Šokcima, koji imadu folklor izvoran i čudesan.

Valja se ipak u ovoj općoj demokratizaciji nadati rješenju svih problema. Uputna je dobra volja i razumijevanje sa svake strane, a također i upoznavanjesvih narodâ u našoj zajednici. Kad upoznate čovjeka u njegovoj svagdašnjici, tek ćete onda shvatiti njegovu plodotvornu pripadnost narodnomu biću.

Jozo Vrkić

HRVATSKI TJEDNIK br. 26. / 15. listopada 1971.